

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
ЗВО «ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА» РІВНЕНСЬКИЙ ІНСТИТУТ»
РІВНЕНСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «РІВНЕНСЬКА МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ»
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «НОСИТЕЛІ МИРУ»
ЦЕНТР ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
РІВНЕНСЬКОГО ІНСТИТУТУ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»
ШКОЛА ВОЛОНТЕРІВ РІВНЕНСЬКОГО ІНСТИТУТУ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Х ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК»

04 квітня 2023 р.

м. Рівне

Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток: збірник тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 04 квітня 2023 року) / укладач Юрчук Л. / за ред.: Т. Макух, Рівне: РІУУ, 2023. 114 с.

Рецензенти:

Матвійчук Л.О., голова Ради роботодавців Рівненського інституту Університету «Україна», директор ТзОВ «Аудиторська компанія «АКТИВ ПЛЮС», кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, обліку та фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

Харченко Н.Б., к.пед.н., завідувач кафедри методики викладання і змісту освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Збірник тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток» представляє наукові досягнення здобувачів вищої освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників. Видання призначене для науковців, експертів в економіці, соціальній роботі, психології, гуманітарних наук, а також для студентів та всіх, хто цікавиться проблемами економічного та соціального розвитку суспільства.

Матеріали друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу. Відповідальність за фактичні помилки, достовірність і точність інформації, автентичність цитат, плагіат, правильність фактів та посилань несуть автори.

З М І С Т

В. Зданевич, О. Стахів. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	5
Г. Писарівська, Т. Макух ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОГО СТАНУ	9
Я. Заводний, О. Стахів ЖІНОЧЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ	15
В. Рейнська, В. Бутринський ПЛАН МАРШАЛЛА ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	18
В. Хомич АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ ОБЛІКУ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ	22
А. Козакевич МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ	25
С. Бабич, О. Маркович РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	30
М. Бережний, Н. Стеца ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ПІД ЧАС ВІЙНИ	33
В. Рейнська, Ф. Блищик НАСЛІДКИ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІКО- ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ	36
Т. Макух, О. Білоборода ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ» І ТУРИСТИЧНА ПОСЛУГА	39
Н. Герасименко МОНІТОРИНГ ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВАМИ	44
Т. Макух, Ю. Панцю ОСНОВНІ ЗАСОБИ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ	50
Б. Тернова ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	58
О. Галицька АГРЕСІЯ ТА ЇЇ ПОХІДНІ	62
Т. Дужич ВІДНОВЛЕННЯ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	66
К. Чабан	

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	70
В. Саюк ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	75
Ю. Ліннік, Л. Юрчук КОРЕКЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ	77
Ж. Мороз, Л. Юрчук ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ	80
А. Повишева, М. Бондарець ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ	82
О. Полюхович, Л. Юрчук НАЙДАВНІШІ ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	85
М. Пронкевич РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	89
О. Маркович, Л. Примачок, В. Прокопчук ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ПОРАНЕНЬ ОРГАНІВ РУХОВОГО АПАРАТУ	95
Б. Колеснікова, М. Бондарець ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З РАННІМ ДИТЯЧИМ АУТИЗМОМ	104
Я. Якимова ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	107
Л. Юрчук НАУКОВО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА М.І.КОСТОМАРОВА У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	112

УДК 631.16

*В.С. Зданевич,
керівник О.А. Стахів*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Успішний соціально-економічний розвиток аграрного сектору економіки України можливий за умови ефективного функціонування різних за формою та змістом підприємств. Підвищення результативності їх діяльності забезпечує зростання економічного потенціалу держави і навпаки - виникнення кризових явищ на окремих підприємствах негативно позначається на економічній системі загалом.

Для економіки України аграрний сектор є одним із пріоритетних та стратегічних напрямів розвитку через нарощення експортного потенціалу держави, тому питання подальшого сталого його розвитку є надзвичайно актуальними в контексті наявних проблем та викликів сьогодення, що негативно позначаються на діяльності підприємств галузі сільського господарства.

Формування середньо- та довгострокових планів розвитку сільськогосподарського виробництва багато у чому залежить від своєчасної ідентифікації, правильної оцінки й ефективного управління ризиками в аграрній сфері. Протидія наявній сукупності різноманітних ризиків (природно-кліматичних, соціально-економічних, екологічних та ін.) зумовлена специфікою аграрного виробництва й необхідністю забезпечення продовольчої безпеки держави.

До повномасштабного вторгнення росії аграрний сектор України характеризувався позитивною динамікою розвитку, високим експортним потенціалом на світовому ринку, що сприяло вирішенню продовольчої безпеки на національному та світовому рівнях.

Внаслідок повномасштабної війни, розв'язаної росією, економіка України зазнала значних втрат [3].

Сукупно, за даними репрезентативного опитування, 9,9% підприємств зупинені, 21,8% - частково зупинені (не враховуючи окуповані території). Аграрну продукцію в Україні виробляють понад 50 тисяч сільгосппідприємств, 92 відсотки з яких — фермерські господарства. Статистично активних — приблизно 32,5 тисячі, з яких майже 29 тисяч, за даними Держстату, мають в обробітку 4,7 мільйона гектарів угідь. Вітчизняне фермерство давно стало одним із провідних сегментів сільськогосподарського виробництва [2].

Загальні прямі втрати малого і середнього бізнесу оцінюються у 87 млрд доларів США, бізнес-активність скоротилася, а експортери стикаються з обмеженими можливостями через блокаду портів (окрім зернових культур).

Понад 10 млн українців (~25% населення) покинули свої домівки, у тому числі, за різними оцінками, від 3 до 5 млн залишаються за кордоном. Рівень безробіття у середньому за 2022 рік оцінено Нацбанком (інфляційний звіт) у 25-26%, що відповідає загальній кількості безробітних у 3,2 млн осіб.

Рівень заробітної плати, за експертними оцінками, знизився на 30-50% у різних сферах економічної діяльності.

Видатки бюджету зросли майже вдвічі через збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу.

80% фермерів потребують допомоги в різних її формах, так у 78,3% є потреба у фінансовій допомозі від кредитних установ чи донорських програм.

Крім того, фермери шукають консультаційних порад від експертів в таких питаннях, як фінанси та інвестиції, постачання та збут, пошук партнерів та побудова відносин з владою.

Найбільш актуальні зміни, які чекають фермери з усіх регіонів України: [3]

- необхідність позбавити фермерів тимчасово сплачувати єдиний податок 4 групи;
- вирішити проблему із блокуванням податкових накладних, повернути презумпцію невинуватості платника податку;
- створити організації водокористувачів для розвитку зрошення;
- відтермінувати запровадження мінімального податкового навантаження на 1 гектар;
- продовжити безмитний режим з ЄС та квот ще на кілька років;
- врегулювати відносини виробників та мереж за прикладом ЄС;
- децентралізація енергетичної системи, стимулювання альтернативної енергетики.

Блокування морських портів призвело до значного скорочення експорту з 6-7 млн тонн на місяць до 1,5 млн тонн.

Це призвело до падіння внутрішніх цін реалізації аграрної продукції нижче рівня собівартості навесні. Після підписання зернової угоди ситуація покращилась, проте і далі спостерігаються складнощі з логістикою та зберігається загроза блокування "зернового коридору".

За попередньою оцінкою експертів Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), прямі втрати активів аграрної галузі складають орієнтовно 6 млрд дол. США. [2].

Пошкоджено близько 5% земель сільськогосподарського призначення. Втрати доступних посівних площ - понад 25%, зрошуваних земель - понад 70%, ягідників – близько 25%, садів – 20%.

Відбулося зростання вартості виробництва продукції внаслідок зростання цін на добрива, паливе та насіння. Значні масиви земель є небезпечними для виробничої діяльності через замінування.

Істотних руйнувань зазнали об'єкти інфраструктури: сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості [2; 3].

Сума непрямих збитків станом на листопад 2022 року склала 34,25 млрд дол. США, головним чином за рахунок зниження внутрішніх цін через порушення експорту (3,1 млрд дол. США), врахування втрат озимих у 2023 році (3 млрд дол. США), зростання втрат через зниження виробництва продукції рослинництва у 2022 році (4,7 млрд дол. США) тощо.

За результатами «Огляду збитків від війни в сільському господарстві України», підготовленого Центром досліджень продовольства та землекористування KSE Institute спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України, загальні збитки через повномасштабну війну РФ в сільському господарстві сягнули 4,3 млрд. доларів. У структурі пошкоджень найбільші втрати фіксуються внаслідок знищення або часткового пошкодження сільськогосподарських угідь та незібраного врожаю – 2,135 млн дол [1].

Загальна сума збитків внаслідок пошкодження або знищення сільськогосподарської техніки оцінюється у 926 млн. дол. США, зерносховищ – 272 млн дол. США. Оціночна вартість загиблих тварин складає понад 136 млн дол. США, багаторічних насаджень – 89 млн дол. США, втраченої виробленої продукції – 613 млн дол. США, інших факторів виробництва – 120 млн дол. США [1].

Відповідно до даних Інституту аграрної економіки, в 2022 році виробництво зернових і зернобобових культур знизилося до 30% порівняно з 2021 роком. Виробництво пшениці на зменшилося на 34%, ячменю — на 45%. Але це ніяк не вплине на задоволення внутрішньої потреби населення у продуктах зернових та зернобобових культур. Виробництво гречки за рахунок пересівання та зміни структури посівів дає змогу повністю забезпечити потреби населення та отримати певні залишки.

Щодо технічних та інших сільськогосподарських культур скорочення виробництва - до 30%, а соняшнику до 34% [2].

Ще до початку війни більшу частину врожаю становили пшениця, соняшник та кукурудза, оскільки значну їх частину було призначено для

експорту. Блокування портів показало недоліки експорту великого обсягу цих товарів, тому зростає попит на нішеві високомаржинальні культури (горох, ягоди, гірчиця тощо), транспортування яких більш варіативне [1; 2].

Незважаючи на російську агресію, більшість опитаних фермерів з усіх регіонів України позитивно сьогодні оцінюють стан свого бізнесу попри наявні труднощі. Тим не менш, їх основним викликом є стабілізація та утримання показників діяльності на поточному рівні. Основними проблемами є: [3].

- недостатність кваліфікованих працівників;
- слабкий захист прав власності та рейдерство;
- проблеми у розрахунках із торговими мережами;
- ризики, пов'язані із можливістю відімкнення електроенергії;
- непередбачувані дії держави, постійні зміни законодавства.

Специфіка аграрного сектора та існуючі проблеми, що ставлять під загрозу продовольчу безпеку, вимагають у цей складний час зміни векторів розвитку галузі сільського господарства, зокрема, через підтримку всіх без виключення підприємств аграрного сектора на основі добросовісної конкуренції в доступі до джерел фінансування агропромислового виробництва, підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності, задіяння дієвих інструментів зростання їх фінансового потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/06/Damages_report_issue1_ua-1.pdf (дата звернення: 15.10.2022)
2. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>
3. Як війна вплинула на агросектор і що може зробити держава для пришвидшення відновлення? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/>

*Галина Писарівська студентка 4 курсу
Спеціальності 071 «Облік та оподаткування»
Науковий керівник: **Макух Т.О.** к.е.н., професор
кафедри економіки, обліку та фінансів,
Рівненського інституту Університету «Україна»*

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОГО СТАНУ

З початку воєнного стану в Україні чимала кількість підприємств була змушена тимчасово призупинити роботу, особливо в тих містах, селах України, де така робота виявилася взагалі неможливою через жорсткі військові дії країни-агресора — Російської Федерації.

Зважаючи на складні для бізнесу обставини Верховна Рада України прийняла низку Законів: № 2118-IX та № 2115-IX від 03.03.2022 (набрали чинності 07.03.2022), № 2120-IX від 15.03.2022 (набрав чинності 17.03.2022), № 2142-IX від 24.03.2022 (набрав чинності 05.04.2022), мета яких — спростити життя бізнесу. Зміни, прийняті на період дії правового режиму воєнного стану внесені до Податкового кодексу України.

Відповідно до прийнятих змін на час воєнного стану для платників податків та контролюючих органів зупиняється перебіг строків, визначених податковим законодавством та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи (сплати податкових зобов'язань; оскарження податкових повідомлень рішень; розгляду скарг платників податків; подання заяви про повернення надміру сплачених податків; подання податкової звітності тощо); надання електронних сервісів та приймання електронних документів від платників податків здійснюються у робочі дні з 8 години до 18 години; зупиняється перебіг строків, визначених для надсилання повідомлення про відкриття або закриття рахунка платника; припиняється перебіг строків, встановлених для взяття на облік у контролюючих органах юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців та передачі даних про взяття на облік таких платників податків у контролюючих органах до ЄРПОУ.

Зміни стосуються мораторію на проведення податкових перевірок. Встановлено мораторій на проведення документальних перевірок правильності нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану та протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану. Податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються, крім: камеральних перевірок декларацій або уточнюючих розрахунків (у разі їх

подання), до яких подано заяву про повернення суми бюджетного відшкодування; камеральних перевірок податкових декларацій платників єдиного податку четвертої групи; фактичних перевірок. Акт за результатами проведення камеральних перевірок направляється шляхом надіслання документа до електронного кабінету платника податків з одночасним надісланням на електронну адресу (адреси) платника податків інформації. Перебіг строків подання та розгляду заперечень, додаткових документів та пояснень, прийняття, надсилання та оскарження податкового повідомлення-рішення зупиняється.

Податкові органи на період військового стану здійснюють контроль за дотриманням платниками податків вимог законодавства щодо встановлених державою фіксованих цін, граничних цін та граничних рівнів торговельної надбавки (націнки) шляхом проведення фактичних перевірок. Підставою для здійснення перевірки є отримання від державних органів або органів місцевого самоврядування інформації, що свідчить про можливі порушення платником податків законодавства про ціни і ціноутворення; письмового звернення покупця (споживача), оформленого відповідно до закону, про порушення платником податків установленого порядку формування, встановлення та застосування державних регульованих цін.

У разі втрати та/або неможливості вивезення первинних документів платник податків/податковий агент подає до контролюючого органу в довільній формі повідомлення про неможливість вивезення первинних документів, в якому зазначаються: обставини, що призвели до втрати та/або неможливості вивезення первинних документів, податкові (звітні) періоди, а також загальний перелік первинних документів (за можливості – із зазначенням реквізитів). Дані та показники податкової звітності не можуть бути піддані сумніву лише на підставі відсутності первинних документів.

Після подання до контролюючого органу повідомлення про неможливість вивезення первинних документів запроваджується мораторій на проведення документальних перевірок щодо зазначених у повідомленні податкових (звітних) періодів. Якщо після подання повідомлення платнику податків/податковому агенту стане відомо про втрату таких документів, такий платник податків/податковий агент зобов'язаний подати до контролюючого органу повідомлення про втрату первинних документів із зазначенням обставин такої втрати.

Платники податків/податкові агенти, які подали повідомлення про втрату первинних документів, не підлягають перевірці контролюючим органом щодо зазначених у повідомленні податкових (звітних) періодів, у тому числі після завершення дії воєнного стану. Обов'язок доведення

відсутності підстав для застосування цих положень покладається на контролюючий орган.

У випадку відсутності у платника податків можливості своєчасно виконати свій податковий обов'язок, зокрема щодо дотримання термінів сплати податків та зборів, подання звітності, реєстрації у відповідних реєстрах податкових або акцизних накладних, розрахунків коригування, подання електронних документів, що містять дані про фактичні залишки пального та обсяг обігу пального або спирту етилового тощо, платники податків звільняються від передбаченої відповідальності з обов'язковим виконанням таких обов'язків протягом шести місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Платники податків, які у зв'язку з наслідками їх безпосередньої участі у воєнних діях не дотрималися цих термінів виконання податкових обов'язків, звільняються від відповідальності за невиконання податкових обов'язків, за умови виконання таких обов'язків протягом одного місяця з дня закінчення дії наслідків, які унеможливили виконання таких обов'язків. У разі виявлення порушень законодавства за результатами проведення камеральних або фактичних перевірок до платників податків застосовується відповідальність згідно з ПК України.

Відповідно до прийнятих змін, внаслідок введення надзвичайного стану, за порушення норм Податкового кодексу України не нараховується пеня, а нарахована підлягає анулюванню у разі вчинення діяння (дії або бездіяльності) особою, за порушення норм щодо сплати та нарахування єдиного соціального внеску пеня також не нараховується, а нарахована підлягає списанню.

З 1 березня 2022 року по 31 грудня того року, який буде наступним за роком, у якому буде скасовано воєнний стан, не нараховується та не здійснюється плата за землю за земельні ділянки (земельні частки (паї), що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, а також за земельні ділянки (земельні частки (паї), визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди; за 2022 та 2023 податкові (звітні) роки, не нараховується та не сплачується загальне мінімальне податкове зобов'язання за такі земельні ділянки.

Тимчасово, з 1 січня 2022 року по 31 грудня року, в якому припинено чи скасовано воєнний стан, введений Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, не

нараховується та не сплачується екологічний податок платниками цього податку, зареєстрованими (взятими на облік) за місцем розміщення стаціонарних джерел забруднення, за утворення радіоактивних відходів та тимчасове зберігання радіоактивних відходів на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, та на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації.

За період з 1 березня 2022 року по 31 грудня 2022 року не нараховується та не сплачується податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за об'єкти житлової нерухомості, у тому числі їх частки, які перебувають у власності юридичних та фізичних осіб, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, та за об'єкти житлової нерухомості, що стала непридатною для проживання у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України.

З 1 березня 2022 до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом 12 місяців після припинення або скасування воєнного стану приватні підприємці незалежно від системи оподаткування мають право не нараховувати та не сплачувати ЄСВ за себе. Це також стосується і осіб, що проводять незалежну професійну діяльність і членів фермерських господарств. У розрахунку ЄСВ до відповідної податкової декларації за періоди звільнення дані не заповнюються. Також можуть не нараховувати ЄСВ на заробітну плату мобілізованих працівників: ФОПи другої та третьої групи єдиного податку та підприємства третьої групи єдиного податку. Якщо зазначені платники єдиного податку приймуть рішення про несплату ЄСВ за мобілізованих працівників, суми ЄСВ сплатить держава.

З 1 квітня 2022 року до припинення воєнного стану запроваджено єдиний податок третьої групи у розмірі 2% доходу для фізичних/ юридичних осіб. До таких осіб не застосовується обмеження щодо обсягу доходу та кількості осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах. Такі платники: використовують спрощену систему з місяця, наступного за місяцем подання заяви; податковий (звітний) період для платників єдиного податку третьої групи, які використовують особливості оподаткування, встановлені цим пунктом, дорівнює календарному місяцю; здійснюють оплату щомісячно, до 10 числа місяця, наступного за звітним; звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з ПДВ з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, та при ввезенні товарів на митну територію України; реєстрація платником податку на додану вартість є призупиненою.

Платниками єдиного податку третьої групи, що сплачують 2% від доходу не можуть бути суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи - підприємці), які здійснюють: обмін іноземної валюти; виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів в ємностях до 20 літрів, імпорту автомобілів легкових, кузовів до них, причепів та напівпричепів, мотоциклів, транспортних засобів, призначених для перевезення 10 осіб і більше, транспортних засобів для перевезення вантажів та роздрібною торгівлі підакцизними товарами; видобуток, реалізацію корисних копалин (крім видобування підземних та поверхневих вод підприємствами, які надають послуги централізованого водопостачання та водовідведення). Також не можуть бути страхові (перестрахові) брокери, банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії, інші фінансові установи, визначені законом; реєстратори цінних паперів; представництва, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи юридичної особи, яка не є платником єдиного податку; фізичні та юридичні особи - нерезиденти.

Зміни на період введення військового стану в Україні стосуються також і податку на прибуток підприємств. Так, до припинення воєнного стану до витрат для цілей обрахунку податку на прибуток відносяться у повному розмірі (без 4%-го обмеження за пп.140.5.9 ПК України) безкоштовно передані товари/послуги (касок, бронежилетів, виготовлених відповідно до військових стандартів), технічних засобів спостереження, лікарських засобів та медичних виробів, засобів особистої гігієни, продуктів харчування, предметів речового забезпечення, а також інших товарів, виконаних робіт, наданих послуг за Переліком, визначеним КМУ на користь ЗСУ, інших організацій у сфері оборони; ДСНС; закладів охорони здоров'я, а також кошти, у т.ч., перераховані на спецрахунки НБУ. Законом № 2173-IX від 01.04.2022 цей перелік доповнено гуманітарною допомогою.

Щодо податку на додану вартість, то постачання та імпорт пального є об'єктом 7% ПДВ. Відповідне від'ємне значення може бути використано лише у зменшення податкового зобов'язання; надано право на визнання податкового кредиту з ПДВ на: 1) операції з передачі товарів/ послуг на користь ЗСУ, інших організацій у сфері оборони; ДСНС; закладів охорони здоров'я; 2) знищені (втрачені) товари через обставини непереборної сили; 3) товари, передані в державну/ комунальну власність та на користь інших осіб для потреб забезпечення оборони. Платники ПДВ можуть визнати податковий кредит на підставі первинних документів за умови реєстрації податкової

накладної протягом 6 місяців після завершення воєнного стану та уточнення відповідного податкового кредиту; зупинено дію пунктів 200.10-200.12 статті 200 ПК України, крім узгодження контролюючим органом заявленої суми бюджетного відшкодування за результатами камеральної перевірки.

Щодо акцизного збору, то переміщення пального транспортними засобами дозволено без реєстрації акцизної накладної подовжується автоматично; безкоштовна передача товарів на користь ЗСУ та інших організацій у сфері оборони не вважаються операціями з реалізації; звільняється від оподаткування акцизним податком операції з ввезення на митну територію України та реалізації на митній території України броньованих автомобілів, що класифікуються за кодами 8702 10 19 90, 8702 90 11 00, 8703 згідно з УКТ ЗЕД, кінцевим отримувачем яких відповідно до сертифіката кінцевого споживача або згідно з умовами договору визначено правоохоронні органи, МОУ, ЗСУ та інші військові формування, добровольчі формування територіальних громад

Зміни стосуються також імпорту товарів. Так, з 1 квітня 2022 року на період дії воєнного стану на території України звільняються від оподаткування

- податком на додану вартість операції з ввезення товарів на митну територію України у митному режимі імпорту суб'єктами господарювання, які зареєстровані платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи, крім фізичних та юридичних осіб, які обрали ставку єдиного податку 3 відсотки доходу;

- податком на додану вартість, акцизним податком операції з ввезення фізичними особами на митну територію України автомобілів легкових, кузовів до них, причепів та напівпричепів, мотоциклів, транспортних засобів, призначених для перевезення 10 осіб і більше, транспортних засобів для перевезення вантажів у митному режимі імпорту.

Ці положення не застосовуються щодо товарів, які мають походження з держави-окупанта або держави-агресора щодо України, або що ввозяться з території держави-окупанта (агресора) та/або з окупованої території України, визначеної такою згідно із законом.

*Я.І. Заводний,
керівник О.А. Стахів*

ЖІНОЧЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Складність сучасних умов, що супроводжуються викликами та потрясіннями, соціально-економічними трансформаціями українського суспільства обумовлюють зміну не лише соціального статусу жінки, а й моральних основ її життєдіяльності. Незважаючи на важкі умови сьогодення, вона активно втягується в різні види діяльності, зумовлені потребами ринкової економіки, зокрема і в систему підприємництва. У зв'язку з цим з'явився новий тип жінки – жінки-лідера, ділової та відповідальної особистості, здатної до аналізу й прогнозування, яка не лише досягла життєвого успіху завдяки власним силам, а й є авторитетом для соціального оточення, володіє природними й інтелектуальними можливостями впливу на нього.

Осмислення та аналіз позитивних і негативних тенденцій, що визначають умови формування життєвих стратегій жінок в сучасній Україні, дають підстави стверджувати, що сьогодні жінці в соціальній структурі відведено нову роль – жінки-підприємця – активного суб'єкта суспільних відносин, особистості, яка бере активну участь в економічних перетвореннях, змінюючи форми трудової активності.

Із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України вітчизняний бізнес зазнав суттєвих втрат і руйнувань. Чимало підприємств призупинили свою діяльність, а ті, що продовжили працювати, зіткнулися з низкою викликів, серед яких найбільш суттєвими є «зниження попиту та продукцію та скорочення продажів, проблеми з доставкою товарів за кордон, брак фінансових та інформаційних ресурсів, пошкодження чи руйнування виробництва, нестача сировини, комплектуючих та запчастин, необхідних для виробництва, нестача працівників для повноцінного функціонування виробництв» [2].

Війна неабияк сповільнила тренд останніх років з активного розвитку в Україні й жіночого підприємництва. Однак українські бізнеследі не мають намірів здавати позиції. За даними дослідження Opendatabot [1], із 24 лютого в Україні було зареєстровано понад 177 тис. нових фізичних осіб-підприємців. Майже половину, зокрема 84916, або 48% від загальної кількості нових малих бізнесів, відкрили жінки (для порівняння – у 2016 році їх нараховувалося 44,8%, а у 2021 – 46,6%). Також від початку війни в Україні було відкрито 21876 компаній. У 28% новозареєстрованих бізнесів директорами є саме жінки.

Здебільшого українські жінки-підприємці – одноосібні власниці одного підприємства. Левова частка жіночого бізнесу побудована довкола сфери послуг (44%) та торгівлі (21%), 10% підприємців задіяні в освіті, 8% – в креативних індустріях, 5% мають бізнес в HoReCa, по 5% – у будівництві та ІТ, 3% – в аграрній сфері.

У 2022 році через війну бізнес в Україні постав перед великою кількістю викликів та перешкод, проте жінки-підприємці позитивно оцінюють стан українського бізнесу – 55% продовжують діяльність, попри погіршення ситуації в підприємстві, а 16% ще й відчують позитивні перспективи [3].

Жінки-підприємці – гнучкі та витривалі. Це викарбувалось й під впливом Covid-19, і як наслідок російсько-української війни. Вони готові до викликів і знають, як діяти та не опускати руки. Попри всі складнощі, українські бізнеследі бачать світ позитивно, зокрема 9 із 10 жінок переконані, що можливості для розвитку підприємництва в Україні є, і як наслідок – продовжують платити податки, забезпечувати робочі місця, допомагати внутрішньо переміщеним особам та армії. Щоб подолати кризу, підприємці переформатовують бізнес, переходять на е-комерцію та онлайн-продажі, релокують підприємства та оптимізують витрати, активно вчаться новому, зокрема, відвідують бізнес-тренінги, а також говорять про масштабування бізнесу [1].

Проаналізувавши історії успішних власниць бізнесу, рекомендації науковців і практиків [3] та узагальнивши їхні настанови, нами було укладено правила успішного функціонування жіночого бізнесу в умовах війни, мета яких – допомогти жінкам-підприємцям не лише не опустити руки, а й далі продовжувати працювати та розвивати свій бізнес в умовах війни.

Правила успішного функціонування жіночого бізнесу в умовах війни

1. Варто робити максимум з того, що ти вмієш.
2. Швидко адаптуватися до нових реалій.
3. Бути гнучкими і готовими до експериментів.
4. Пам'ятати, що ризикувати – варто.
5. Не боятися просити допомоги в закордонних партнерів.
6. Зробити все можливе, щоб бізнес залишався не просто бізнесом, а передусім покликанням.
7. Активно впроваджувати онлайн-формат, рекламувати свій бізнес в інтернеті та соцмережах.
8. Мати не просто сильну віру у свою ідею, а бути надзвичайно впевненими і наполегливими.
9. Найбільше мотивує – віра в перемогу.

10. Величезне бажання відновити справу – саме це допомагає вистояти у найскладніші моменти життя.

11. Позитивні відгуки людей та віра у справу, яку робиш, – найбільше джерело натхнення.

12. Поглянути на свій бізнес як на соціально-відповідальний, тобто такий, який не лише продає, а насамперед дає людям те, що допоможе та покращить їхнє життя.

13. Створювати хороший і затребуваний продукт та допомагати іншим.

14. Залишатися у тих нішах, де ви є експертами, але не зайвим буде подумати над зміною підходів, комунікації, маркетингової стратегії, якщо кількість клієнтів зменшується.

15. Не опускати руки й ніколи не забувати про свої таланти та вміння, адже саме вони дають неймовірну силу та енергію для втілення мрій та задумів.

16. Не відкладати життя та бізнесові плани на потім.

17. Нічого не боятися та рухатись уперед!

Під час криз ми намагаємося зосередити ресурси свого бізнесу на пошуках нових рішень. Водночас ніхто не очікував, що розпочнеться війна, а до неї, як відомо, підготуватися неможливо. Війна зачепила усіх по-різному, проте приймати рішення, як діяти далі, потрібно тільки індивідуально. Війна є тим ризиком, на який вплинути ніхто не може. Однак саме війна довела, що найважливіше – це люди. Із правильними людьми поряд можна зробити навіть неможливе. Лише люди можуть надати найбільшу допомогу і підтримку. І сила наша – в єдності!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вереньова Д. Бізнес в умовах війни: як українські підприємці пристосовуються до нових реалій. *Бізнес 24*. 2022. URL: https://24tv.ua/business/pristosuvavsya-ukrayinskiy-biznes-do-viyni-yak-zminilas-zarplata_n2145843 (дата звернення: 04.11.2022).

2. Водяний А. Майже половину нових малих бізнесів після початку повномасштабної війни відкрили жінки. *Ліга. Бізнес*. 2022. 18 листопада. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/pochti-polovinu-novyh-malyh-biznesov-posle-nachala-polnomasshtabnoy-voyny-otkryli-jenschiny> (дата звернення: 20.11.2022).

3. Грант М. Жіноче підприємництво під час війни: який бізнес відкрити за кризи. 2022. *SPEKA.media* : онлайн-медіа. URL: <https://speka.media/zinoce-pidprijemnictvo-pid-cas-viini-yakii-biznes-vidkriti-v-krizu-p0gz29>

(дата звернення: 04.11.2022).

*Рейнська В.Б., к.е.н., доц., зав.каф.
економіки, обліку та фінансів РІ УУ
Бутринський В.Ю., студент групи
ФН-22-Ім-гв*

ПЛАН МАРШАЛЛА ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Наразі регулярно пригадують про "План Маршалла для України", в більшості випадків під цими словам розуміється просто іноземна допомога у післявоєнній відбудові, тобто суто фінансові дотації. Таке спрощене, можна сказати - примітивне, розуміння проблеми не відповідає ні історичним подіям, ні сучасним потребам. Головне спрощення - ігнорування структурної проблеми післявоєнної економіки Німеччини.

План Маршалла (офіційна назва - European Recovery Program, ERP) був другим американським планом післявоєнної економічної політики для Європи, він розпочався в 1948 році і тривав до кінця 1951 року.

Першим планом, який був схвалений в 1944 році президентом США Рузвельтом і втілювався в 1945-1946 роках, був План Моргентау (за прізвищем міністра фінансів США, який його запропонував).

В 1947 році стало зрозуміло, що План Моргентау є хибним, він був скасований і замінений на План Маршалла (за прізвищем його ініціатора, державного секретаря США).

З точки зору мети економічної політики ці два плани були протилежними. План Моргентау пропонував принципову структурну перебудову - перетворити Німеччину з індустріальної країни на аграрну. План Маршалла, навпаки, був спрямований на відродження структури економіки країн Західної Європи (головними реципієнтами Плану Маршалла були Велика Британія і Франція, а всього допомогу отримували 17 країн Європи) та коопераційних зв'язків між ними, які існували до Другої світової війни, тобто метою було відновлення індустріальної економіки Європи, в тому числі - відродження промисловості Німеччини, яка була серцевиною індустріальної Європи.

За роки війни економіка країн Західної Європи (і Німеччини в першу чергу) була мілітаризована, ланцюжки поставок всередині Європи були зруйновані, в результаті чого обсяги виробництва, доходи та платіжна спроможність населення впали так, що Європа не могла прожити без продовольчої допомоги від США та Канади.

План Моргентау ще більше погіршив ситуацію, бо якщо б Німеччина перетворилася на аграрну країну, то там би виникло біля 25 мільйонів зайвого

населення, яке або треба кудись вивозити, що абсолютно не можливо, або забезпечувати його існування за рахунок дотацій США.

Для повернення Європи до самозабезпечення необхідно було відновити її довоєнну економічну структуру, а не знищувати німецьку промисловість.

Тому в Плані Маршалла було дві фінансові складові: продовольча допомога та кредитування поставок обладнання для відновлення промислового та аграрного виробництва (про технічну допомогу Плану Маршалла будемо говорити окремо).

Він завершився цілковитим успіхом: на момент його завершення європейське виробництво на 40% перевищило довоєнний рівень, почався багаторічний період економічного зростання, особливо значного в Німеччині.

Загальна суми американського фінансування за Планом Маршалла становила 17 мільярдів доларів (що в нинішніх цінах перевищує 200 мільярдів) для 17 країн. Кошти розподілялися пропорційно чисельності населення, але перевага надавалася державам, що були союзниками під час війни.

Найбільше отримала Британія (3,3 мільярди) і Франція (2,3 мільярди). Західна Німеччина та Італія отримали значно менше - 1,4 та 1,2 мільярди доларів відповідно.

Більша частина фінансування мала форму грантів, а не позик. Наприклад, ФРН 85% фінансування отримала у вигляді грантів, а Австрія - всі 100%.

В дійсності, американська допомога Західній Європі після війни була більша, бо від закінчення війни до початку Плану Маршалла США надали європейським країнам 17 мільярдів доларів, а після завершення надавали по 7,5 мільярдів щорічно до 1961 року відповідно до Плану взаємної безпеки.

Фінансова допомога була значною і важливою, особливо взимку 1946-47 років, коли в Європі реально був голод, але якщо розглядати її як інвестиційний ресурс, то вона була не дуже суттєвою, бо складала біля 3% до сукупного ВВП країн, яким вона надходила.

Вважається, що набагато важливішими були зусилля з модернізації європейської промислової та ділової практики з використанням високоефективних американських моделей та зменшення штучних торговельних бар'єрів між європейськими країнами.

Якщо про фінансову допомогу за Планом Маршалла відомо всім, то інша складова, яка коштувала в 15-20 разів менше, а наслідки мала не менші, залишається мало поміченою. Мова йде про технічну допомогу, спрямовану на подолання низької продуктивності праці в Європі, а значить - низьких доходів населення.

Приміром, робітник в США міг купити автомобіль за 9-місячну заробітну плату, а у Франції для такої покупки робітнику потрібна була зарплата майже за три роки роботи.

Програма технічної допомоги включала поїздки європейських інженерів, менеджерів і підприємців в США для вивчення досвіду високопродуктивного виробництва. За цією програмою 24 тисячі європейців відвідали США.

З іншого боку, експерти зі США відвідували заводи в Європі з метою аналізу технологічних і організаційних причин низької продуктивності європейського виробництва.

На підставі цих візитів Бюро статистики праці США зробило висновки, що і як треба робити на європейських заводах і фабриках, щоб наблизитись до американського рівня продуктивності.

Американці робили цей аналіз окремо для кожної країни і кожної галузі, виявляючи слабкі і сильні сторони. Після такого аналізу за програмою технічної допомоги європейці мали можливість отримати необхідні американські технології.

Таким чином, в основі швидкого відновлення Німеччини і решти Європи після війни лежали не тільки і не стільки американські гроші, як трансфер американських технологій і ноу-хау.

Якщо ми поглянемо на українську ситуацію з точки зору Плану Маршалла, то можемо дійти до таких висновків:

1. Відновлення української економіки у довоєнному вигляді буде означати консервацію її аграрно-сировинного типу, що робить Україну найбільш бідною країною Європи. Тому з точки зору налаштованості на відновлення економічної структури нам План Маршалла не потрібний, нам треба змінювати, а не зберігати структуру економіки. Фігурально висловлюючись, нам потрібен "План анти-Моргентау", тобто план переходу від аграрно-сировинної до технологічної економіки. У мене є підозра, якщо Україна не буде сама ініціювати такий тип плану, то ми в дійсності отримаємо український аналог Плану Маршалла, що означає збереження країни в якості сировинного та продовольчого придатку до технологічно передових економік світу.

2. Обсяг допомоги на рівні біля 3% ВВП для України означає приблизно 6 мільярдів доларів, що, грубо кажучи, в 100 разів менше заподіяної Росією шкоди. Для розвинутих країн Західної Європи допомога обсягом 3% від ВВП була просто триггером, який запустив процес відбудови, деякі країни Західної Європи вийшли на довоєнний рівень ще до початку Плану Маршалла (Франція, Нідерланди та Велика Британія). Економіка України така слабка, що

допомога в розмірі 3% ВВП нічого не вирішить, обсяги мають бути на порядок більшими, як для Південної Кореї після Корейської війни.

3. Технічна допомога, що надавалась в рамках Плану Маршалла, для нас ще важливіша, ніж для європейських країн, бо наше відставання у продуктивності економіки ще більше, ніж відставання Європи від США в 1940-х роках. Ця ситуація склалася ще до початку вторгнення армії Росії в 2022 році, після закінчення бойових дій вона тільки погіршиться. Нагадаю, що ВВП на одного зайнятого в 2021 році в Україні становив 29 тисяч доларів, а в США 134 тисячі (по ПКС в цінах 2017 року, по номіналу відставання значно більше), війна зробить це відставання в продуктивності ще більшим. Якщо в Європі підйом продуктивності був можливий за рахунок модернізації промисловості і сільського господарства, то у нас цього не вистачить. Нам потрібна не тільки і не стільки модернізація, нам потрібні структурні зміни, нам потрібно створення нових виробництв з високою доданою вартістю продукції.

4. З точки зору механізму розробки і імплементації економічної політики післявоєнний німецький досвід для нас зовсім не підходить, бо плани відновлення Німеччини (як Моргентау, так і Маршалла) створювались не Німеччиною, це були плани економічної політики окупаційної влади. План Моргентау був скасований не тому, що він знищував німецьку економіку, а тому, що, по-перше, він був обтяжливим для окупаційної влади, а по-друге, він шкодив безпеці США в умовах "холодної війни" з СРСР, бо робив Німеччину та всю Західну Європу вразливою до сталінського впливу.

5. З точки зору механізму фінансування досвід використання Німеччиною коштів Плану Маршалла, безумовно, є дуже корисним. Він настільки важливий, що заслуговує на окремий розгляд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. План Маршалла. Як відбувалася післявоєнна відбудова Німеччини. URL: <https://biz.censor.net/m3404272> (дата звернення 01.04.2023)
2. Післявоєнна відбудова України: у Раді презентували план. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/pislyavoenna-vidbudova-ukrayini-u-radi-prezentovali-plan.html> (дата звернення 01.04.2023)
3. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. URL:
4. https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html (дата звернення 03.04.2023)

5. Міжнародна економічна допомога як стимул відновлення української економіки в повоєнний період. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/272136> (дата звернення 03.04.2023)

6. Україна: очікування від 2023 року. Тези. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/894284.html> (дата звернення 02.04.2023)

УДК 657

*Хомич В.В. старший викладач
кафедри економіки, обліку та фінансів*

АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ ОБЛІКУ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Сьогодні в розвитку економічних процесів управління грошовими потоками суб'єктів господарювання є важливою складовою проведення швидко безготівкових розрахунків підприємством. Підприємства, організації та установи постійно підтримують фінансові взаємовідносини з різними діловими партнерами, організаціями та робітниками підприємства й окремими особами, тобто вони здійснюють як готівкові, так і безготівкові розрахунки.

При цьому актуальність таких розрахунків відображається у насиченні банківської системи грошима, пришвидшенні платежів, що позитивно впливає на потік грошової маси, та поповнення надходжень до бюджету.

Для оптимального механізму функціонування системи безготівкових розрахунків, виявлення в сучасних умовах проблеми їх організації та проведення, важливо забезпечити ефективне управління грошовими потоками та здійснювати безготівкові операції швидко та надійно в системі електронних переказів.

Вивченням проблем здійснення та розвитку безготівкових розрахунків, перспективам їх організації та розвитку присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як М. Агаркова, Л. Бехтер, Л. Воронова, А. Загородній, А. Козубенко [2], Н. Куфакова, О. Костюнік, В. Побережна, М. Кучерявенко, О. Мельничук, А. Мороз, О. Орлюк, А. Савлук, І. Чкан.

Документи, якими оформляються безготівкові операції є важливим інструментом розрахунків між організаціями, підприємствами і установами.

Поняття "безготівкових розрахунків" розглянуто в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг, згідно з якою безготівкові розрахунки - перерахування коштів із рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування

надавачами платіжних послуг коштів, унесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів [6].

Організація безготівкових грошових розрахунків повинна слугувати нормальному обігу коштів і забезпечувати своєчасне проведення оплати та отримання коштів. Особливістю організації безготівкових розрахунків в Україні є застосування спеціальної форми, яка використовується для здійснення самого платежу, а саме: платіжної інструкції.

Відповідно до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг, платіжна інструкція - розпорядження ініціатора надавачу платіжних послуг щодо виконання платіжної операції. Платіжна інструкція, оформлена платником в електронній або паперовій формі, повинна містити такі обов'язкові реквізити:

- 1) дату складання і номер;
- 2) унікальний ідентифікатор платника або найменування/прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), код платника та номер його рахунку;
- 3) найменування надавача платіжних послуг платника;
- 4) суму цифрами та словами;
- 5) призначення платежу;
- 6) підпис(и) платника;
- 7) унікальний ідентифікатор отримувача або найменування/прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), код отримувача та номер його рахунку;
- 8) найменування надавача платіжних послуг отримувача.

Платник заповнює обов'язкові реквізити платіжної інструкції, оформленої у паперовій формі, від руки/із застосуванням технічних засобів або надавач платіжних послуг платника за згодою платника заповнює платіжну інструкцію із застосуванням технічних засобів.

Правильність заповнення реквізитів платіжної інструкції надавачем платіжних послуг платника із застосуванням технічних засобів платник засвідчує власноручним/електронним підписом.

Надавач платіжних послуг платника приймає платіжну інструкцію до виконання протягом 30 календарних днів із дати її складання ініціатором. Дата складання платіжної інструкції не враховується [6]. Платіжні інструкції подаються до органів Казначейства в паперовій або електронній формі. Подання розпорядниками бюджетних коштів (одержувачами бюджетних коштів) платіжних та інших документів до органів Казначейства в паперовій формі здійснюється разом із електронним носієм інформації, на якому записано файли проєктів цих документів. Платіжна інструкція, яка подана в електронній формі та не прийнята до виконання, повертається засобами системи Казначейства з накладанням кваліфікованого електронного підпису із

зазначенням причини її повернення без виконання.

З 01 квітня 2023 року починається обробка безготівкових переказів в національній валюті згідно з міжнародним стандартом обміну повідомленнями ISO 20022 через систему електронних платежів Національного банку нового покоління (далі – СЕП 4.0).

Метою впровадження методології міжнародного стандарту ISO 20022 та перехід на СЕП 4.0 – надати банкам та бізнесу нові можливості, використовувати єдиний стандарт обміну даними та інтегрувати національний платіжний простір з міжнародним, підвищити безпеку платежів. В веденні безготівкових розрахунків будуть впроваджені такі зміни:

- обробка і виконання платежів в національній валюті, отриманих системами дистанційного обслуговування, що відповідають правилам автоматичної обробки у вихідні дні із 9:00 до 17:00;
- зміна форм розрахункових документів (платіжне доручення, меморіальний ордер, платіжна вимога, платіжна вимога-доручення) на платіжну інструкцію;
- поява нових необов'язкових учасників платежу: ініціатор, фактичний платник, фактичний отримувач;
- нові типи ідентифікації учасників платежу;
- зміна структури платіжної інструкції (нові правила заповнення полів, обов'язковість параметрів тощо);
- збільшення розміру поля призначення платежу до 420 символів (замість 160);
- збільшення розміру поля номеру документу до 35 символів (замість 10);
- оновлення друкованих форм платіжних документів;
- змінено довжину полів та реквізити документа у файлах імпорту (для клієнтів, які імпортують платежі в систему дистанційного обслуговування) ;
- можливість виконання нових типів операцій (наприклад, запит на виконання кредитового переказу, запит на повернення платежу тощо).

Отже, у відповідності до змін, внесених до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг, затверджено нову форму платіжної інструкції та пояснення щодо її заповнення. Відповідно виключено терміни "платіжне доручення" та "розрахункові документи". Модернізовано інформаційні системи українських банків та фінансових установ, введенням нового покоління Системи електронних платежів Національного банку України (СЕП). Відтепер система функціонуватиме на базі міжнародного стандарту ISO 20022 та доступна для проведення міжбанківських платежів 24 години на добу 7 днів на тиждень.

Перехід на нове покоління СЕП є важливою технологічною передумовою для подальшого якісного розвитку платіжної інфраструктури України. Так, враховуючи отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС, Національний банк активно продовжує працювати над можливістю приєднання держави до Єдиної зони платежів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абакуменко О., Дорош Т Обґрунтування необхідності відступу від сучасних інструментів грошово- кредитної політики. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 4. С. 107-118.
2. Бойко Д., Коковіхіна О. Використання норм обов'язкових резервів в грошово-кредитній політиці України. *Економіка та управління підприємствами*. 2011. № 3-4. С. 45-47.
3. Кричевська Т Пріоритети та інструменти грошово-кредитної політики в сучасних умовах. *Вісник Інституту економіки та прогнозування*. 2014. № 1. С. 42-47.
4. Пшик Б. Забезпечення стійкості грошового обігу в Україні в контексті реалізації інструментів грошово-кредитної політики. *Вісник Університету банківської справи*. 2017. № 1. С. 15-20.
5. Перконос І., Костина А. Переваги та недоліки використання норми обов'язкового резервування як інструмента грошово-кредитної політики. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 1. С. 43-49.
6. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг: затв. Постановою Правління Національного банку України від 29.07.2022 №163

Козакевич А.С., к.е.н., доцент кафедри економіки, обліку та фінансів, Рівненського інституту Університету «Україна»

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. Формування підґрунтя для підвищення рівня економічного зростання є надзвичайно важливим завданням у контексті реалізації орієнтирів щодо досягнення Україною глобальних цілей сталого розвитку, визначених та схвалених на Саміті ООН у 2015 р. [2]. Провідну роль у досягненні цілей сталого розвитку відіграють бізнес-рішення та технології, які можуть забезпечити кількісне та якісне оновлення потенціалу окремих

підприємств, поєднуючи їхні бізнес-стратегії з глобальними пріоритетами розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування методичних положень оцінки економічної діяльності підприємств та розробка прикладних рекомендацій щодо її підвищення в сучасному бізнес-середовищі.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням необхідного рівня економічної діяльності підприємств, потребує посилення інформаційного забезпечення управління шляхом формування ефективного механізму його оцінки. Методика аналізу господарської діяльності повинна бути чітко підпорядкована своїм методологічним принципам, а саме: науковості, системності, комплексності, дослідження в динаміці, пріоритетності цілей, конкретності та практичної користі для забезпечення актуальності аналітичної інформації [1].

Дотримання цих принципів дозволяє як комплексно, так і незалежно реалізовувати у просторі та часі основні функції аналізу (оціночну, діагностичну, пошукову), які взаємопов'язані та підпорядковані основній меті аналізу та вирішенню напрямів аналітичних досліджень, які визначені для її досягнення.

Метою аналізу економічної діяльності підприємства є об'єктивна оцінка її рівня, виявлення причин змін і потенційних посилень для забезпечення швидкого економічного зростання, вартості та вартості підприємства.

Відповідно до поставленої мети початковим етапом аналізу є оцінка потенціалу підприємства та ефективності його використання. Він спрямований на:

– попередню оцінку економічної активності на основі визначення прийнятних темпів економічного зростання відповідно до «золотого правила економіки підприємства», яким є випереджаюче зростання темпу зростання прибутку ($R \frac{P}{g}$) над темпом зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ($R \frac{NRP}{g}$) та вартість майна підприємства:

$$(R \frac{VE}{g}): R \frac{P}{g} > R \frac{NRP}{g} > R \frac{VE}{g} > 100, \quad (1)$$

– детальну оцінку господарської діяльності підприємства на підставі абсолютних і відносних змін показників, які її визначають, а саме показників результатів діяльності, наявності інвестицій, виробничих ресурсів, активів і капіталу підприємства (в цілому та за окремі їх види) та їх оборотність (у кількості оборотів і днів обороту), рентабельність (у %) і окупність;

– комплексну оцінку економічної діяльності підприємства на основі інтегрального індексу економічної активності (I_{EA}), який враховує динаміку змін окремих складових потенціалу підприємства (фінансової (I_{FP}), виробничої (I_{RP}), кадровий (I_{PP}), управлінський (I_{AP}), ринковий (I_{MP}), інвестиційний (I_{IP}), які формуються на основі показників оборотності та рентабельності виробничих ресурсів підприємства, його активів і капіталу, ефективність інвестицій та вартість бізнесу:

$$I_{EA} = \quad (2)$$

У процесі подальшого аналізу здійснюється кількісна оцінка зміни економічної діяльності підприємства під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Напрямок і глибина дослідження факторних взаємозв'язків визначаються метою аналізу та потребами тих, хто приймає управлінські рішення.

Дослідження доводить, що значне зниження економічної активності підприємств є наслідком негативного впливу зовнішніх чинників в умовах невизначеності та динамізму сучасного бізнес-середовища. Для кількісної оцінки сили їх впливу та визначення сприятливих умов для покращення господарської діяльності підприємств доцільно використовувати метод PEST-аналізу або метод таксономії.

Метод PEST-аналізу дозволяє всебічно оцінити вплив економічних, політичних, соціальних, технологічних факторів і, при необхідності, правових, географічних, соціально-демографічних, етнічних факторів тощо і передбачає розрахунок інтегрального показника в такій послідовності:

1) визначення цілей та постановка завдань щодо оцінки впливу факторів зовнішнього середовища діяльності підприємства;

2) формування компонентів оцінки, які впливають на сприятливість стимулювання економічної діяльності та швидкого економічного зростання;

3) визначення критеріїв оцінки i -th складової факторів середовища діяльності підприємства;

4) проведення критеріальної оцінки (P_{ij}) за визначеними показниками;

5) розрахунок вагового (λ_{ij}) показника за j -th критерієм оцінки

$$\sum_{j=1}^k \lambda_{ij} = 1 \quad (3)$$

6) розрахунок інтегрального показника для i -th складової рівня оцінки впливу факторів середовища діяльності підприємства:

$$I_i = \sum_{j=1}^k \lambda_{ij} * P_{ij} \quad (4)$$

7) розрахунок вагових коефіцієнтів (β_i) i -th інтегрального показника складової сумарного інтегрального показника визначається таким чином:

$$\sum_{i=1}^n \beta_i = 1 \quad (5)$$

8) розрахунок сумарного інтегрального показника сили впливу факторів зовнішнього середовища та його якісна оцінка:

$$I_i = \sum_{i=1}^k \beta_i * I_i \quad (6)$$

Ступінь координації експертів оцінюють за допомогою коефіцієнта конкордації Кендалла. Для інтерпретації сили впливу факторів зовнішнього середовища на рівень економічної діяльності підприємства використовується п'ятибальна шкала Харрінгтона. Як факторні моделі залежності при дослідженні впливу факторів внутрішнього середовища на рівень господарської діяльності підприємства вони можуть бути розширені залежно від глибини дослідження та потреб управління. А тому доцільно проводити факторний аналіз коефіцієнта стійкості економічного зростання (C^{gs}) для визначення можливостей швидкого та стабільного економічного зростання на основі такої факторної моделі:

$$C^{gs} = C^{ec} \times NRS \times D^{rpp}, \quad (7)$$

або

$$\frac{NRreinv}{EC} = \frac{NRP}{EC} * \frac{NP}{NRP} * \frac{NRP}{NP} * 100, \quad (8)$$

де C^{ec} – коефіцієнт оборотності власного капіталу, оборотів;

NRS – чиста рентабельність продажів, %;

D^{rpp} – частка реінвестованого прибутку в чистому прибутку підприємства;

NR^{reinv} – сума реінвестованого чистого прибутку, грн.;

EC – середній розмір власного капіталу підприємства, тис. грн.;

NRP – чистий дохід від реалізації товарів, грн.;

NP – чистий прибуток підприємства, тис. грн.

Для цього необхідно здійснювати реалізацію практичних аспектів процесуальної сторони аналітичного процесу з використанням аналітико-статистичних методів, а саме: вибірових спостережень, груп, середніх, рядів динаміки, порівняльного та інтегрального аналізу, методів елімінації (повних ланцюгових підстановок, абсолютних і відносні відмінності, інтегральна, лонгітюдна участь тощо), експертні оцінки та стохастичний факторний аналіз (кореляційний аналіз, регресійний аналіз тощо).

Аналіз господарської діяльності підприємства завершується пошуком і практичною реалізацією заходів із залучення виявлених можливостей для вдосконалення та стимулювання його господарської діяльності для забезпечення сталого економічного зростання. Основою пошуку внутрішніх можливостей є результати факторного аналізу, а заходи щодо їх практичної реалізації зумовлені загальною політикою управління, що відповідає обраній

стратегії розвитку підприємства, та формують пріоритетні вектори посилення його господарської діяльності.

Зовнішні можливості підвищення рівня економічної діяльності підприємств, спрямованої на оновлення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та підвищення рівня життя населення, визначаються державною політикою соціально-економічного розвитку. Основними векторами державного забезпечення бажаного рівня економічної активності підприємств є: вдосконалення державної політики у фінансовій та інноваційно-інвестиційній сферах, створення спеціальних територій з пільговими умовами, формування ринку землі, скасування податку на прибуток та запровадження податку на виведений капітал, створення сприятливих умов ведення бізнесу, підтримку малого та середнього підприємництва, розроблення комплексу заходів взаємодії влади та бізнесу для досягнення пріоритетів розумного, сталого та інклюзивного зростання.

Висновки. Запропонована методика аналізу господарської діяльності підприємства на основі певних методологічних принципів та методичного інструментарію оцінки результатів господарської діяльності підприємства, яка конкретизує послідовність реалізації аналітичних процедур та дозволяє визначити внутрішні можливості її активізації. Розроблені науково-практичні рекомендації щодо оцінки економічної діяльності підприємств дозволять підвищити ефективність організації цього процесу, удосконалити його методичне забезпечення та забезпечити наукове обґрунтування варіантів управлінських рішень щодо забезпечення сталого економічного зростання, значення та вартість підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сопко В. В., Кашена Н. Б., Чміль Г. Л. Теоретичні аспекти оцінки ефективності управління капіталом підприємства. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики, 2(25), 350–356 (2018).

Doi: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136829>

2. Цілі сталого розвитку 2016–2030. <http://www.un.org.ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

Софія Бабич

*Наукові керівники: Віта Прокопчук
канд. пед. наук; Олексій Маркович
канд. пед. наук КЗВО «Рівненська
медична академія»*

РЕАБІЛІТАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Актуальність. Повертаючись у мирне життя, майже кожен військовослужбовець потребує психологічної реабілітації. Відсутність своєчасної кваліфікованої психологічної допомоги може призвести до серйозних негативних наслідків як для самого учасника бойових дій та його рідних, так і для суспільства в цілому. На жаль, у діючій військово-медичній доктрині дуже мало уваги приділяється військовій психології, а алгоритми її застарілі і не враховують особливостей сьогодення. Військова психологія, будучи досить тісно взаємозв'язаною з багатьма іншими галузями психологічної науки, на всіх етапах свого історичного розвитку використовувалась з метою підвищення ефективності стійкого функціонування психіки людини в умовах військової діяльності. Під час неоголошеної війни на Сході України від психологічної науки потрібні науково-практичні рекомендації щодо формування у захисників Батьківщині сильних мотивів, які спонукали б їх твердо долати негативний вплив чинників війни.

Враховуючи вище означене, **метою нашого дослідження** стало визначення ролі психологічної допомоги та психологічної реабілітації військовослужбовців в умовах бойової обстановки й після бою, що і обумовлює актуальність пошуку її пріоритетних напрямів розвитку.

Виклад основного матеріалу. В Україні, як і в більшості інших країн, реабілітаційну психологію сприймали багато років лише в контексті розробок, спрямованих на психологічний супровід і реабілітацію осіб з різними вадами й, зокрема, в регуляції взаємин між неповносправною людиною і навколишнім світом.

Але всі 9 років військового стану на Сході України та в останній доленосний рік – все кардинально змінилось. В умовах війни страждає психічне здоров'я у всіх людей. Але у військових, які побували у гарячих точках, ця проблема стоїть особливо гостро. Практично кожен із них потребує допомоги, навіть, якщо зі сторони здається, що з людиною усе в порядку.

Травматичні події завжди залишають відбиток на психологічному стані. На війні подібних ситуацій дуже багато, тому вони нерідко призводять до посттравматичного синдрому, депресії та інших важких станів, які дуже часто

діагностують в учасників бойових дій. При відсутності допомоги це часто призводить до соматичних розладів, а також значно підвищує ризик самогубства. Завдання психологічної реабілітації постає насамперед у своєчасній допомозі приведення психологічного стану у норму. Психологічна реабілітація військовослужбовців — це комплекс заходів, скерованих на покращення та відновлення психологічних функцій організму. При її успішному та, головне, своєчасному проведенні людина зможе швидко адаптуватись до мирного життя та уникнути багатьох проблем, які часто супроводжують тих, хто має досвід бойових дій [1].

Ми повинні розуміти, що як раніше вже не буде. Тому потрібно прикласти максимально зусиль налагодити зв'язок особистості із оточенням, важлива допомога у формуванні внутрішнього світу з урахуванням отриманого досвіду на війні.

Реабілітаційна психологія сприяє: зміцненню психічного здоров'я і підвищенню добробуту окремих осіб і громадськості/суспільства загалом, оскільки скерована на своєчасну реабілітацію, формує мотивацію на посткризове зростання та досягнення добробуту; здійсненню терапії для відновлення цілісного та якісного функціонування психічних функцій, психічних процесів і психологічних індивідуально-особистісних показників; максимізації функцій організму та відновлення сил; зведення до мінімуму терміну непрацездатності; підвищення якості життя, психологічного забезпечення незалежного способу життя і працездатності окремих осіб і груп з обмеженими руховими функціями, що виникли в результаті вроджених чи набутих вад, функціональних обмежень та неповносправності.

Негативні впливи на психіку військовослужбовців виявляються в загальній дезорганізації поведінки, у гальмуванні раніше напрацьованих навичок, неадекватних реакціях на зовнішні подразники, труднощах у розподілі уваги, звуженні обсягу уваги та пам'яті, імпульсивних діях, у суттєвих вегетативних змінах. За умови тривалого впливу чинників, що зумовлюють ці стани, порушення механізмів біологічного пристосування та компенсації набувають незворотного характеру і в майбутньому стають передумовою виникнення нервово-психічних розладів і порушень [2]. Військовослужбовці часто перед і під час бойових дій перебувають у стані тривожності. Тривога — це один із найпоширеніших психічних станів у людей, діяльність яких пов'язана з дією стрес-чинників підвищеної інтенсивності. Тривожність виявляється в порушенні психічної рівноваги, появі безпредметної загрози, хвилювань. Тривожність переживається на декількох рівнях: по-перше, власне на рівні тривоги, у формі почуття неусвідомленої небезпеки, невизначеної загрози; по-друге, на рівні страху як результату

встановлення особистістю причин тривоги і конкретних чинників небезпечної ситуації [5].

Тобто можна сформувати ключові елементи психологічної допомоги в умовах воєнного часу:

- 1) контакт і взаємодія – своєчасне обговорення проблеми та знаходження вирішення її;
- 2) безпека і комфорт – невідкладне створення безпечної обстановки, забезпечення фізичного й емоційного комфорту;
- 3) стабілізація стану (у разі потреби) – заспокоєння й орієнтування в ситуації дезорієнтованих та емоційно перевантажених постраждалих;
- 4) збирання інформації про поточні потреби і проблеми – визначення потреб і проблем;
- 5) реальна практична допомога – надання практичної допомоги з метою задоволення нагальних побутових і фізіологічних потреб, розв'язанні проблем;
- 6) зв'язок і підтримка – допомога у встановленні зв'язку з товаришами по службі, друзями, коханими і членами сім'ї (для надання психологічної підтримки потерпілому).

Якщо сформувати цілі реабілітаційної психології з військовослужбовцями, в основному це: переконання військовослужбовця, що страждає від бойового стресу, в тому, що він психічно здоровий і «нормальний», а всі нетипові прояви – звичайні для травмованої ситуації і тимчасові; надання військовослужбовцеві короткого відпочинку від бойових дій або виконання службових обов'язків; відновлення фізіологічного комфорту – нормального температурного режиму, задоволення гігієнічних потреб, потреби у воді, їжі і сні тощо; відновлення довірливих стосунків з товаришами; повернення військовослужбовця в підрозділ для виконання службових обов'язків [4].

Велику увагу потрібно приділяти таким спектрам, як : консультування і навчання командування та військовослужбовців щодо способів підвищення стресостійкості; відновна підтримка для приведення боєготовності підрозділу до належного рівня; відновлення оптимального рівня працездатності військовослужбовців із застосуванням фізичної терапії та ерготерапії, спорту, психотерапії.

Висновок. Можна узагальнити, що реабілітаційна психологія важлива в умовах воєнного стану, як і для простого населення, так і для захисників держави. Навіть більше спрямування повинно йти на загальну перспективу досліджень, використання психологічних аспектів щодо військових, робота повинна мати чітко виражену прикладну спрямованість для діяльності

Збройних Сил України. Особливо нагальним на даний момент в країні є розроблення технік надання психологічної допомоги і відбудови боєздатності, зокрема, техніки усунення страху, паніки, ригідності, техніки саморегуляції, техніки реабілітації військовослужбовців у бойових та інших екстремальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ніколаєнко С.О. (2014) Особливості психологічної допомоги учасникам військових дій при посттравматичному стресовому розладі. Світогляд-Філософія-Релігія, 7: 51–61.
2. Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2015., вип. 124 Т. 1. С. 230–233.
3. Шумейко А. П. Види реадaptaції і психореабілітації учасників бойових дій. Проблеми екстремальної і кризової психології. 2017. № 21. С. 220–229.
4. Oderov A., Matveiko O., Romanchuk S. et al. (2022) Lifestyle Peculiarities of Servicemen Suffered a Contusion as a Factor Influencing a Combat Preparedness. Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society, 2(58): 67–78. doi.org/10.29038/2220-7481-2022-02-67-78.
5. Tkach B., Lunov V. (2022) The Brigade Model of Providing Comprehensive Psychological Assistance to Affected Ukrainians in the Conditions of a Full-Scale Russian Invasion. ssrn.com/abstract=4266123.

*Бережний Михайло Степанович,
студент IV-го курсу, спеціальності 053
«Психологія» Рівненського інституту
університету «Україна»
Науковий керівник: **Стеца Н.В.***

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З кожним роком в світі змінюються інновації у сфері технологій безпосередньо це впливає на спілкування людей. Станом на 2023 рік кількість соціальних мереж значно зросла у зв'язку з цим вже в 2/3 частини людства існує два і більше акаунтів на одну особу, тому слід вважати, що через деякий час звична для нас манера живого спілкування відійде на другий план, а натомість перше місце займе Online спілкування.

Військовий стан в Україні також вплинув на особливості спілкування в суспільстві. Одним з основних критерієм впливу є саме психологічні особливості особистості. Війна впливає на психологію людей, зокрема на їхні способи спілкування в соціальних мережах. Прикладами таких змін є поведінкові реакції та емоційні стани людини, якщо при очному спілкуванні людина ще може стримувати свої негативні емоції, то під час ведення діалогу в різних месенджерах людина може втратити межу особистісних кордонів та застосовувати агресивну поведінку до свого співрозмовника або певною групою осіб, які приймають участь в обговоренні різноманітних тем на різних пабліках. Зазвичай така поведінка виникає в умовах зниження відповідальності за свої дії за умов дистанції в десятки чи сотні кілометрів від свого співрозмовника чи групою співрозмовників.

Теоретичні та емпіричні дослідження психологічних особливостей спілкування в соціальних мережах встановлюються через призму психологічних властивостей особистості з врахування зовнішніх факторів, які впливають на особистість: тривожність, стресостійкість, самопочуття і т.д., а також вплив на соціальні мережі, які містять у собі різноманітну інформацію, що безпосередньо впливає на психологічний стан особистості. Наприклад через розміщення дизінформаційних постів у соціальних мережах, які містять негативний зміст інформації в людини може підвищитись рівень реактивної тривожності, зниження стресостійкості, що може вплинути на зниження когнітивних здібностей людини, після чого вона може в такому стані продовжити спілкуватися з іншими людьми, передаючи ту ж саму негативну інформацію. Тобто таким чином ми можемо бачити, що утворюється так званий «ланцюг розповсюдження інформації» [2].

Негативні емоції, пов'язані зі страхом, тривогою та гнівом, можуть спонукати до агресивної поведінки в мережі та знижувати рівень емпатії та співчуття до інших користувачів. Спілкування в таких станах спонукає користувачів надавати не зовсім об'єктивну критику в сторону інших користувачів, або взагалі критика, яка є не доречною в даній ситуації. Тому в таких випадках звичайне спілкування може перейти у фазу конфлікту, що безпосередньо негативно впливає на нервову систему користувача. [1].

Користувачі соціальних мереж можуть відчувати психологічний тиск під час війни, особливо якщо вони мають зв'язок зі зонами конфлікту або проживають в небезпечних районах. Користувачі зі сторони конфлікту можуть намагатися створювати психологічний тиск на основі особистої інформації про вас, при цьому використовуючи загальні пропагандистські новини про стан місцевості в радіусі району проживання людини. В цьому випадку формується негативне підкріплення з нав'язливими думками та

відчуття небезпеки, людина відчуває постійну тривожність і це також може розвинути параноїдні та маячні ідеї.

Зміст та форма спілкування можуть бути ефективними засобами впливу на громадську думку та підтримку сторін конфлікту. Також збільшує ефективність роботи певних інформаційних структур, що дає можливість зберігати спокійне становище та зменшувати паніку серед населення. Ще одним важливим фактором є взаємозв'язок з близькими та рідними через спілкування в месенджері за допомогою такого дистанційного взаємоконтролю та підтримки в людини зменшується відчуття тривоги та страху під час війни.

Важливим фактором є анонімність при спілкуванні, але тут є умовних дві сторони позитивна та негативна. Позитивний фактор – коли сам користувач виступає анонімом, а співрозмовник є ідентифікованою особою. Негативний фактор – ситуація, при умові якої співрозмовник виступає анонімом, а сам користувач є також анонімом або ідентифікованою особою.

Отже, можна зробити висновки, що спілкування в соціальних мережах має свої особливості, як соціальні, так і психологічні, позитивні та негативні фактори та складові взаємодії користувачів і безпосередньо чинить тиск та вплив на психіку людини загалом. Таке спілкування дає багато можливостей, таких як: дистанційного контролю, великий обсяг співрозмовників, максимальне скорочення часу, а також використання різних методів маніпуляцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Livingstone. S. Helper. E. (2010) Balancing opportunities and risks in users of the internet^ The role of online skills of internet self efficacy. *New media / Society* 12(2), ст 309 – 329 ;
2. Brossard. D. Shanahan. J. (2015). Do citizens connect public engagement and political knowledge in the age of the internet *Electronic media*, 59(1), ст 4 – 22;
3. Kirchner P.A. Karpinski A.C. (2010) Facebook and academic performance/ *Computers in human. Behavior*, 26(6), ст 1237 – 1245.

*Рейнська В.Б., к.е.н., доц., зав.каф.
економіки, обліку та фінансів Рівненського
інституту університету «Україна»
Блищук Ф.Ф., студент групи ЕКН-22*

НАСЛІДКИ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІКО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ

Десятки тисяч загиблих і поранених цивільних та військових, знищені вщент міста і села, небачена досі міграційна криза, економічні збитки на сотні мільярдів доларів. Таким є портрет України, яка чинить опір російській агресії.

BBC News Україна зібрала найголовніші цифри війни - про жертви, втрати, захоплені території, біженців, економічні збитки.

Захоплені і звільнені території

На початку червня президент Володимир Зеленський заявляв, що росіяни окупували близько 20% території України. До цієї цифри входять і 7% території, які РФ захопила до повномасштабного вторгнення, анексувавши Крим і встановивши контроль у самопроголошених "ДНР" та "ЛНР".

За словами президента, "російські війська зайшли у 3620 населених пунктів України". 1017 з них уже вдалося звільнити. Ще 2 тисячі 603 належить звільнити".

З того часу жодна зі сторін не здобула якихось значних територіальних успіхів. Бої і надалі точаться від Харкова на північному сході до Миколаєва на південному заході.

"Між ними пролягає 454 кілометри, проте вся лінія фронту завдовжки сягає понад тисячу кілометрів", - каже президент Зеленський.

Згідно з інформацією зі супутникових знімків NASA Harvest, які оприлюднило видання SciTechDaily, російські війська на сьогодні контролюють близько 22% сільськогосподарських угідь України.

За даними канадської компанії з оцінки геополітичних ризиків SecDev, які цитує Washington Post, Росія захопила на окупованих територіях 63% вугільних покладів, 11% - покладів нафти, 20% - газу, 42% - металів і 33% - рідкісноземельних та інших важливих мінералів, серед яких літій.

Падіння економіки

Головні міжнародні кредитори України - МВФ та Світовий банк - прогнозують, що у 2022 році українська економіка скоротиться на 45%. Прогнози українського уряду та НБУ є трохи "кращими" - там очікують, що цього року ВВП України впаде приблизно на третину. Падіння ВВП у II кварталі 2022 року НБУ оцінювало у майже 40% (39,3%), а у I кварталі, за даними держстату, українська економіка скоротилася на 15,1%.

Ріст цін і падіння гривні

На кінець 2022 року інфляція в Україні перевищила 30%. За даними державної служби статистики, у липні 2022 року індекс споживчих цін був на 18,2% більшим, ніж у грудні довоєнного 2021. Найшвидше, через подорожчання пального, зростали ціни на транспорт (36,5%) та харчі (24,1%).

За даними НБУ, споживчі ціни у липні 2022 року були на 22,2% вищими за торішні. Попри те, що офіційний курс гривні до долара є фіксованим від початку російського вторгнення, українська національна валюта девальвує.

Спочатку офіційний курс був фіксований на рівні 29,25 грн за долар, але від 21 липня НБУ вирішив скоригувати його до 36,6, наблизивши до ринкового.

- Нацбанк змінив курс до 36,6 гривні за долар та ввів нові обмеження

- Від 36,6 до 40 за тиждень. Що відбувається з курсом гривні

За даними порталу "Мінфін", на 1 січня 2022 року курс гривні до долара у комерційних банках коливався на рівні 27,18-27,4 грн за долар. 24 лютого за долар давали від 29,2 до 30,15 грн. Через пів року війни за долар дають 40 грн з копійками.

Дефіцит бюджету і міжнародна допомога

Ще у травні президент Зеленський заявив, що через масштабні руйнування та зупинку підприємств щомісяця українському бюджету бракує 5 млрд доларів. Нещодавно він підтвердив цю цифру, заявивши також, що українська економіка "перебуває в комі".

За офіційними даними міністерства фінансів, у червні державний бюджет був виконаний за доходами на 45,25%. При тому, що видатки на оборону та соцзахист набагато перевищують первинні плани.

За таких умов єдиним джерелом фінансування дефіциту бюджету стала емісія та кошти від міжнародних партнерів.

Загалом, за даними міністерства фінансів, від початку російського вторгнення в Україну і до середини серпня НБУ профінансував бюджет на 255 млрд грн (близько 8,5 млрд доларів). Надмірний друк грошей, як заявляли в НБУ, розкручує маховик інфляції та спустошує валютні резерви країни. Якщо на початку року вони становили майже 31 млрд доларів (30,94), то на кінець липня - 22,4 млрд доларів. І валютні резерви, і бюджет поповнює фінансова допомога від міжнародних партнерів України. Проте в Києві зауважують, що вона є неритмічною і недостатньою.

Найбільшим фінансовим донором є США, від яких, за даними мінфіну, Україна отримала майже 4 млрд доларів.

Другий найбільший донор - ЄС, від якого надійшло майже 2,5 млрд доларів.

Понад 3 млрд доларів надійшло від міжнародних фінансових організацій:

- МВФ (1,4 млрд доларів),
- Світового банку (929 млн доларів),
- Європейського інвестиційного банку (720 млн доларів).

Крім США, серед окремих країн найбільшу фінансову допомогу Україні надали:

- Німеччина (1,373 млрд доларів),
- Канада (1,172 млрд доларів),
- Японія (581 млн доларів),
- Британія (577 млн доларів).

Загалом за час російської агресії Україна отримала від міжнародних партнерів понад 14 млрд доларів.

Збитки і втрати

За даними Київської школи економіки (KSE), яка разом із урядом веде підрахунок втрат, завданих Україні російською агресією, сума прямих задокументованих збитків інфраструктури станом на 22 серпня 2022 року становить 113,5 млрд доларів.

Як підраховували економісти KSE, а також як повідомили в міносвіти та міністерстві охорони здоров'я, загалом з початку війни Росії проти України пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше

- 15,3 тис багатоповерхівок,
- 115,9 тис приватних будинків,
- 2061 заклад освіти (261 школа зруйнована повністю),
- 934 медзаклади (127 лікарень зруйновані повністю),
- 798 дитячі садки,
- 715 культурні споруди,
- 388 підприємств.

За оцінками експертів проекту "Росія заплатить", мінімальні потреби у відновленні зруйнованих активів наближаються до 200 млрд доларів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Війна Росії проти України у 10 інфографіках.
URL:<https://www.dw.com/uk/vijna-rosii-proti-ukraini-u-10-infografikah/a-64801366> (дата звернення 01.04.2023)
2. Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі?
URL:<https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html> (дата звернення 03.04.2023)

3. Пів року війни Росії проти України у 10 цифрах.
 URL:<https://www.bbc.com/ukrainian/features-62610639> (дата звернення 03.04.2023)

Макух Т.О. к.е.н., професор кафедри економіки, обліку і фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»

Білоборода Олена, студентка 1-го курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ» І ТУРИСТИЧНА ПОСЛУГА

Поєднання туризму як виду господарської діяльності зі сферами виробництва і торгівлі зумовили появу таких понять як «супутня туристична послуга», «характерні туристичні послуги та товари», «туристичний продукт». Однак, серед науковців і практиків туристичної галузі немає єдиної думки щодо змісту дефініцій цих понять. Тому, виникає гостра необхідність щодо визначення сутності цих понять, а також з'ясуванні їх структури та характерних особливостей.

В Законі України «Про туризм» зазначено, що туристична діяльність спрямована на надання різних туристичних послуг споживачам. При цьому такі послуги можуть надаватися як окремо (перевезення, розміщення, харчування і т. д.) так і в комплексі. Якщо туристичні послуги надаються в комплексі, то вони розглядаються як туристичний продукт, якщо окремо, як послуга [1].

Ключовим терміном, який фігурує в базисних поняттях туристичного бізнесу є «туристичний продукт» попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо). Розглянемо схематично структуру, яка характеризує сутність і склад туристичного продукту згідно Закону України «Про туризм» (рис. 1).

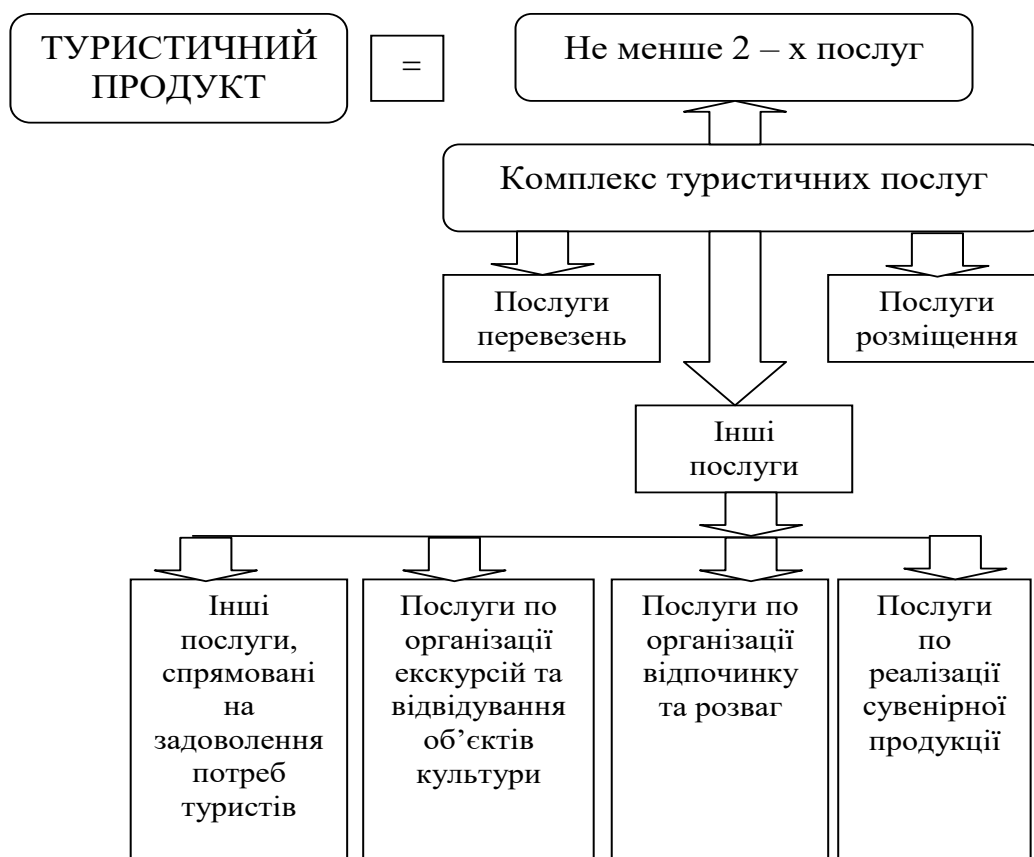

Рис. 1. Сутність і склад туристичного продукту

Розглянемо характеристику туристичного продукту, яку представлено на (рис. 2.).

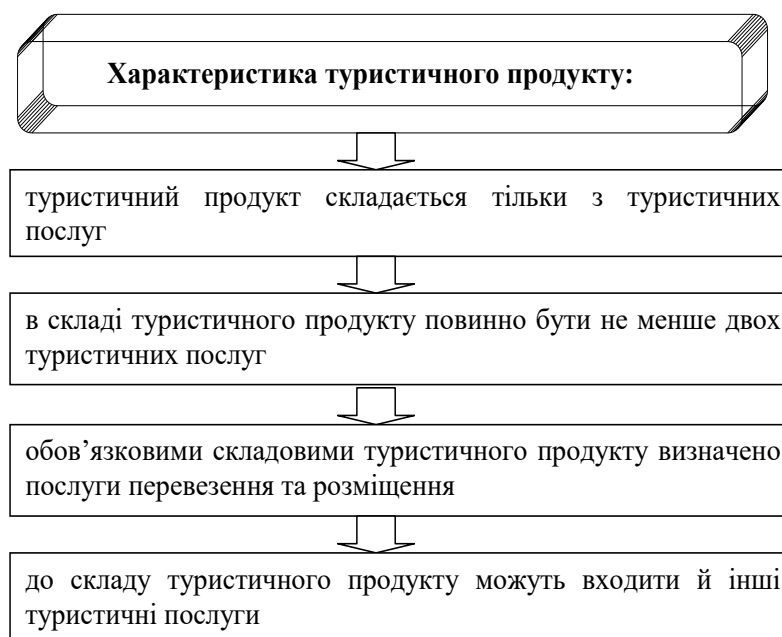

Рис. 2. Характеристика туристичного продукту

Звертаємо увагу, туристичним продуктом є комплексне обслуговування – стандартний набір послуг, що передається туристам в одному пакеті.

Розглядаючи сутність туристичних послуг, зазначимо, що характерною особливістю туристичного бізнесу є те, що обидві складові (туристичний продукт і туристична послуга) використовуються в рівних пропорціях, і не можуть існувати один без одного, оскільки і туристична послуга і продукт є предметом туристів. У більшості випадків туристичний продукт – це результат зусиль багатьох підприємств. В основі будь-яких туристичних послуг лежить необхідність задоволення будь-якої потреби.

На даний час законодавство не дає чіткого визначення туристичних послуг. Частково в Законі «Про туризм» зазначається, що в склад туристичного продукту «включаються послуги перевезень, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням реалізації сувенірної продукції і т. д.». Тому, туристичні послуги можна характеризувати.

Туристичні послуги можна характеризувати – це послуги суб'єктів підприємницької діяльності по розміщенню, харчуванню, транспортному, інформаційно-рекламному обслуговуванню, а також послуг закладів культури, спорту, побуту, розваг, направлених на задоволення потреб туристів

По відношенню до туристичних послуг нині діюче законодавство оперує такими базовими поняттями (табл. 1.).

Таблиця 1. - Поняття про туристичні послуги згідно чинного законодавства

Поняття	Зміст	Нормативний документ
1	2	3
Специфічні туристичні товари і послуги	- товари і послуги, пропозиція яких скоротиться в значній мірі при умові відсутності відвідувачів; - товари і послуги, які складають значну частину в структурі туристичного споживання; - товари і послуги, відсутність яких обумовить скорочення туристичного споживання	п. п. 2.7.Методики № 142 (27).

В межах групи «Специфічні туристичні товари і послуги» виділяються дві підгрупи:		
Характерні туристичні товари і послуги	Послуги і товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання і виробництво яких суттєво скоротяться без їх реалізації туристам. Перелік таких послуг визначений в Методиці № 142 (27) і включає: 1) послуги розміщення; 2) послуги готелів та аналогічних засобів розміщення; 3) послуги розміщення, надання яких безкоштовно (у родичів на дачі і т. д.); 4) послуги пасажирського транспорту; 5) послуги по громадському харчуванню та ін.; 6) послуги туристичних агентів та ін.	ст. Закону України «Про туризм»,
	Товари та послуги, які подаються статистичному обліку і більша частина яких зникне або рівень їх споживання яких значно скоротиться при умові відсутності відвідувачів (спів)	п. п. 2.7. Методики № 142 (27).
Супутні туристичні товари і послуги	Послуги і товари призначені для задоволення споживачів, надання і виробництво яких несуттєво скоротиться без їх реалізації туристам. До супутніх послуг відносяться послуги, замовленні туристом, які є предметом договору про туристичне обслуговування, і тих послуг які не попадають під визначення характерних туристичних послуг	ст. Закону України «Про туризм»,
	Товари і послуги, які в окремих країнах визначені як специфічні для туризму, але по міжнародній класифікації не увійшли в цю категорію	п. п. 2.7. Методики № 142 (27).
Неспецифічні для туризму	Товари і послуги, які не мають прямого відношення до туризму і не	п. п. 2.7. Методики № 142 (27).

товари і послуги	складають інтересу для туристичної діяльності	
-------------------------	--	--

Поняття «туристичний продукт» та «тур» не є синонімами. Під туром розумілася туристична подорож (поїздка) за визначеним маршрутом у конкретні терміни, забезпечена комплексом туристичних послуг (бронювання, розміщення, харчування, транспорт, рекреація, екскурсії тощо). Відповідно, туристичним продуктом визнавався комплекс туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туриста під час його подорожі.

Туристичний продукт визначає перелік туристичних послуг та товарів, які пропонуються для реалізації туристам. Тур вказує на послідовність надання туристичних послуг та товарів, які входять до складу туристичного продукту, тобто дійсно є формою представлення інформації туристам про туристичний продукт. (Рис. 3.).

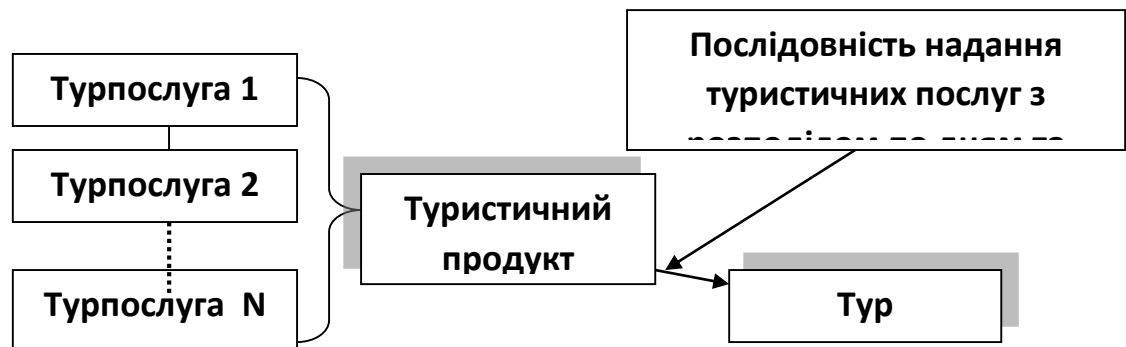

Рис. 3. Поняття туристичного продукту та туристичних послуг їх взаємозв'язок

Предметом реалізації туроператора та продуктом праці виступає туристичний продукт, як певна сукупність туристичних послуг, у формі туру. Наприклад туристична фірма, яка реалізує туристичний продукт – це сукупність таких туристичних послуг та товарів як: транспортне обслуговування та забезпечення сувенірною продукцією проживання в готелі, харчування, вхідні квитки в музей. При цьому вона розробляє тур, в якому вказує послідовність надання туристичних послуг та товарів з розподілом по дням та годинам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.95 р. № 324/95-ВР Доступний з <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Макух Т.О. Фінансово-правова відповідальність як спосіб забезпечення законності в сфері фінансової діяльності. 17 березня 2012р. Міжнародна

науково-практична конференція "Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів" Ч.3 ст. 39-41

Герасименко Н.П.

*ст. викл. Рівненського інституту
Університету «Україна»*

МОНІТОРИНГ ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВАМИ

Вплив людини на навколишнє природне середовище розпочався з моменту появи самої людини. Цей вплив відбувався з різною інтенсивністю і в різних формах на певних етапах розвитку людства. З розвитком індустрії вплив людини на довкілля досяг максимуму.

Розробка ефективних програм управління якістю природного середовища потребує насамперед адекватності оцінки існуючого стану довкілля, а також прогнозу змін цього стану в майбутньому. Отримання такої інформації і становить основне завдання екологічного моніторингу – системи спостережень, оцінки і прогнозу стану природного середовища, яке знаходиться під дією антропогенних факторів.

Першим кроком в організації моніторингу певної екосистеми, зазвичай, є опис її структури і поведінки засобами математичного моделювання, який ґрунтується тільки на відомостях про екосистему у вигляді значень окремих її характеристик, деяких заздалегідь відомих закономірностей її взаємодії з навколишнім середовищем та показників розвитку внутрішніх механізмів зміни.

Оскільки модель природного об'єкта завжди є лише його наближеною оцінкою, для отримання достовірних даних про функціонування реальної системи необхідна регулярна інформація про значення її параметрів, збирання якої і є основним завданням моніторингу.

Таким чином, система моніторингу виконує комплекс функцій по збору інформації про поточні значення параметрів екосистеми, обробці цієї інформації в рамках моделей, що імітують реальні процеси розвитку екосистеми, та прийняттю оптимальних рішень.

Обираючи об'єкт дослідження потрібно враховувати його специфіку. Для підприємства передбачається врахування таких властивостей, як місце розташування, наявність природних ресурсів та корисних копалин.

Оцінюється стан атмосферного повітря, води, ґрунту, специфіка виробництва та поводження з відходами від нього.

Метою ж дослідження є адекватна оцінка стану об'єкта та впровадження можливих заходів для покращення цього стану. Наприклад, для об'єкта дослідження «Рівнеазот», як окремо взятого підприємства, застосування географічних інформаційних систем (ГІС) є неодмінним для автоматизації проведення моніторингу забруднення природного середовища (НПС). При якому буде відображено стан навколишнього природного середовища відповідно до географічного положення.

Для отримання та обробки великих масивів інформації створюються різного роду інформаційні системи (ІС). З їх допомогою можна легко редагувати отримані дані та інформацію, представляти отримані результати як на моніторі так і на папері. Але для того, щоб представити цю інформацію в зрозумілій формі не тільки для спеціалістів, а й для звичайних людей потрібно максимізувати візуалізацію вихідної інформації. Для цього базу даних ІС представляють в графічному вигляді.

На сьогоднішній день необхідність проведення моніторингових спостережень та досліджень за станом навколишнього природного середовища не підлягає сумніву. Одним із дієвих способів захисту навколишнього природного середовища є його моніторинг. Сам термін моніторинг був запроваджений Стокгольмською конференцією ООН про навколишнє природне середовище (НПС) , яка відбулась в м. Стокгольмі із 5 – 16 липня 1972 р. .

Система моніторингу - це відкрита інформаційна система, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; відвернення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям [1].

Моніторинг із латинського означає „той що контролює, попереджає” , тобто моніторинг – це система спостережень і контролю за природними та природно антропогенними комплексами та процесами які проходять в них, з метою раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища.

Основними завданнями моніторингу є: системний моніторинг антропогенних змін; спостереження за фактичним станом біосфери; виявлення змін зумовлених діяльністю людини та їх узагальнення; оцінка змін в біосфері та їх тенденції; виявлення змін зумовлених антропогенною діяльністю людини; прогнози тенденцій зміни стану біосфери.

Рівні моніторингу визначають або у відповідності з територіально-просторовими параметрами процесів, що контролюються, - об'єктний, локальний, регіональний, національний, міжнародний та глобальний моніторинг, або у відповідності із завданнями та масштабами об'єктів спостереження - біосистемний (рівень окремих організмів, популяцій, угруповань, населення), геосистемний або природно-господарський (рівень природних і штучних екосистем) та біосферний моніторинг (рівень біосфери в цілому).

Види моніторингу визначають, виходячи з предмету спостереження (абіотичний, геофізичний, фізичний, хімічний, біологічний, екологічний, санітарно-токсикологічний тощо), ступеня антропогенного порушення об'єктів контролю (фоновий, імпактний, кризовий), за просторово-часовими параметрами досліджень (дистанційний, історичний) та ін.

За територіально-просторовими параметрами система моніторинг може охоплювати як окремі регіони і країни (локальний та національний моніторинг), так і земну кулю в цілому (глобальний моніторинг).

Глобальний моніторинг - це слідкування за планетарними процесами та явищами у біосфері, в тому числі наслідками антропогенного впливу на природу. Він здійснюється з метою вирішення глобальних проблем охорони навколишнього середовища, оволодіння механізмами управління регіональними природними процесами та біосферою в цілому і включає контроль за енергетичним балансом Землі, рівнями радіації, вмістом вуглекислого газу, кисню у тропосфері й частково гідросфері, глобальним збільшенням фонового забруднення атмосфери, станом Світового океану, циркуляцією газів, кліматичними змінами, міграціями тварин та іншими явищами природи.

Організаційним підґрунтям глобального є міжнародний моніторинг - міжнародна система слідкування за загально - планетарними природними процесами та явищами, включаючи наслідки антропогенних впливів, створена на основі міжнародних угод та програм наукових досліджень. Зусилля по створенню системи міжнародного моніторингу координуються Програмою ООН по навколишньому середовищу (ЮНЕП).

Національний моніторинг - це національні (державні) системи спостереження за станом і змінами навколишнього природного середовища в межах територій, що знаходяться під національною юрисдикцією держав.

Регіональний моніторинг здійснюється в межах певної географічної зони, адміністративно-територіальної одиниці, на територіях економічних і природних регіонів, що характеризуються єдністю фізико-географічних, екологічних та економічних умов, і де природні процеси та явища можуть

відрізнятися за природними чи антропогенними чинниками від базового фону, характерного для всієї біосфери. Основними напрямками регіонального моніторингу є моніторинг санітарно-токсикологічний та біосистемний.

Локальний моніторинг здійснюється на територіях, що є нижчими за регіональний рівень - території окремих об'єктів (підприємств, населених пунктів ділянок ландшафтів) та елементарних структур ландшафтно-екологічних комплексів.

У відповідності із завданнями контролю та масштабами об'єктів спостереження виділяють три рівні моніторингу навколишнього середовища.

Першим (вихідним) рівнем є біосистемний (біоекологічний, санітарно-гігієнічний) моніторинг - спостереження за станом довкілля з точки зору впливу, насамперед, на здоров'я окремої людини та населення в цілому (людської популяції), оскільки кінцевою метою моніторингу є захист інтересів людства.

Біологічний моніторинг передбачає спостереження за станом біотичної (живої) складової біосфери, її реакцією на антропогенні впливи, відхиленням від нормального, природного стану на різних рівнях: молекулярному, клітинному, рівні організму, популяції та угруповання [3].

Особливе місце в біологічному моніторингу займає моніторинг генетичний - спостереження за можливими змінами спадкових ознак у різних популяцій. Основна увага при біологічному моніторингу приділяється спостереженням за біологічними наслідками, реакціями біологічних систем на зовнішні впливи, а також зміни стану природного середовища та екологічної обстановки, спричинені діяльністю людини.

Другим рівнем моніторингу довкілля є геосистемний (або біоекологічний чи природно-господарський) моніторинг, який передбачає спостереження за змінами головних природних та природно-технічних екосистем (агроекосистем, урбоекосистем, промислових агломерацій тощо). Геосистемний моніторинг - необхідне доповнення до біоекологічного. Він дозволяє виявити генезис і взаємозв'язок тих явищ у навколишньому середовищі, які є індикаторами біоекологічного моніторингу.

Комплексною підсистемою геосистемного моніторингу є моніторинг екологічний, який включає спостереження, оцінку і прогноз антропогенних змін стану абіотичних (неживих) складових біосфери (у тому числі рівнів забруднення природного середовища), реакцій відклику екосистем на вплив забруднень, виявлення екологічної ефективності сільськогосподарського використання земель, наслідків зведення лісів, урбанізації тощо. В екологічний моніторинг входять як біологічний, так і геофізичний аспекти.

Третім рівнем моніторингу навколишнього середовища є біосферний моніторинг, завдання якого полягає у забезпеченні спостережень, контролю і прогнозу можливих змін вже не в регіональному (екосистемному), а у глобальному, загальносвітовому масштабі, тобто у біосфері в цілому як середовищі існування людства, дослідження змін, викликаних, діяльністю людського суспільства.

Біосферний моніторинг дозволяє визначити глобальні зміни фонових показників у природі: радіації, вмісту в атмосфері вуглекислого газу, озону, тепла, ступеня запиленості, а також простежити за циркуляцією газів між океаном і повітряною оболонкою Землі, світовою міграцією птахів, ссавців, риб, комах і погодно-кліматичними змінами на планеті.

Відповідно до призначення та періодичності контролю моніторинг навколишнього середовища поділяють на фоновий (або науковий), загальний (стандартний) та оперативний (кризовий).

Фоновий (науковий або базовий) моніторинг - це спеціальні високоточні спостереження за природними (фоновими) змінами усіх складових навколишнього середовища без накладання на них регіональних антропогенних впливів, за характером, складом, кругообігом та міграцією забруднюючих речовин, за реакцією організмів на забруднення на рівні окремих популяцій, екосистем і біосфери в цілому.

Загальний (стандартний або імпактний) моніторинг - це моніторинг антропогенного впливу на довкілля, який здійснюється шляхом проведення систематичних спостережень за джерелами забруднення та якісним станом навколишнього середовища в місцях впливу цих джерел з метою визначення фактичного екологічного стану довкілля, вироблення та прийняття рішень з ефективного використання, охорони і відтворення природних ресурсів.

Оперативний (кризовий) моніторинг здійснюється у зонах підвищеного екологічного ризику, за окремими об'єктами і джерелами такого ризику, у зонах аварій і надзвичайних ситуацій з негативними екологічними наслідками, під час виникнення несанкціонованих чи аварійних забруднень і стихійних лих з метою оперативного реагування на кризові ситуації, розроблення заходів щодо ліквідації їх негативних наслідків, оповіщення та захисту населення, екосистем і господарських об'єктів.

За просторово-часовими параметрами спостережень виділяють моніторинг *дистанційний, історичний* тощо.

Дистанційне слідкування за природними процесами і явищами (зондування) здійснюють з літальних (авіаційний моніторинг) чи космічних (космічний моніторинг) апаратів, дослідницьких суден, а також за

допомогою встановленої у різних точках Землі (зазвичай, у важкодоступних місцях - у горах, на Крайній Півночі) апаратури, яка автоматично реєструє та засобами віддаленого зв'язку передає інформацію у центри її збору та систематизації.

Історичний моніторинг (палеомоніторинг) полягає у визначенні фонового стану середовища до початку впливу людини, яке здійснюється за результатами аналізу кілець старих чи викопних дерев, проб річних шарів льодовиків, Іонних відкладень тощо.

Залежно від предмету спостережень (процесів, явищ, компонентів навколишнього середовища) виділяють також моніторинг абіотичний (спостереження за абіотичними факторами), геофізичний (реєстрація антропогенних впливів на неживі компоненти біосфери), кліматичних систем (виявлення тенденцій змін клімату), льодовикових осциляцій (спостереження за розташуванням та балансом льоду відомих льодовиків), фізичний (спостереження за фізичними параметрами біосфери), хімічний (оцінка масштабів геохімічного впливу на біосферу та визначення ступеня і характеру хімічного забруднення довкілля) та ін.[4]

Отже, для моніторингу НПС геоінформаційні системи відіграють важливу роль. Головне завдання ГІС у моніторингу навколишнього середовища полягає в утворенні спеціальних просторових систем даних, що є основою для побудови розрахункових моделей природних систем і процесів. Джерелами обновлюваної інформації можуть бути результати наземних зйомок або ж дистанційних спостережень. За допомогою ГІС зручно моделювати вплив та розповсюдження забруднень від точкових та просторових джерел на місцевості, в атмосфері чи по гідрологічній мережі. Результати модельних розрахунків можна накладати на карти рослинності, житлових масивів, сільгоспугідь, що дозволяє оперативно оцінювати найближчі й віддалені наслідки таких екстремальних ситуацій, як аварійні забруднення довкілля нафтопродуктами та іншими шкідливими речовинами. Основною перевагою ГІС є її простота у використанні. Не потрібно бути спеціалістом у галузі екології щоб по карті чи діаграмі оцінити рівень забруднення певного регіону чи області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойчук Л. Д., Соломенко Е.М., Бугай О.В. Екологія і охорона навколишнього середовища: Навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2003. 284 с.
2. Бровдій В.М. Охорона природи (посібник), Генеза, 2003
3. Бровдій В.М., Гаца О.О. Екологічні проблеми України (проблеми ноогеніки). Київ: НПУ, 2000. 110 с.

4. Гардашук Т. Екологічна політика та екологічний рух: сучасний контекст. Київ, 2000.
5. Запольський А.К. Основи екології: Підручник. Київ: Вища шк., 2001. 358 с.
6. Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. Київ: Знання. 2002. 550 с.
7. Назарук М.М. Основи екології та соціоекології. Львів: Афіша, 1999. 255 с.
8. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998-2000 рр. Київ, 1999-2001.
9. Промислова екологія: Навчальний посібник / С.О.Апостолук та ін. Київ: Знання, 2005. 474 с.
10. Серебряков В.В. Основи екології: Підручник. Київ: Знання-Прес, 2002. 300 с.
11. Сухарев С.М., Чудак С.О., Сухарева О.Ю. Технологія та охорона навколишнього середовища: Навч. посіб. Львів: Новий Світ. 2000, 2004. 256 с.

Макух Т.О., к.е.н., професор кафедри економіки, обліку і фінансів Рівненського інституту Університету «Україна»
Панцюк Юлія, магістр 1-го курсу спеціальності 071 «Облік і оподаткування»

ОСНОВНІ ЗАСОБИ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Основні засоби для сучасного підприємства є найголовнішим фактором виробництва. Якість продукції, що виробляється, продуктивність праці на підприємстві і навіть показники його прибутковості та рентабельності залежать від степені озброєності основними засобами, рівню їх відповідності науково-технічному прогресу.

У сучасній науковій літературі та в нормативних актах з обліку немає чіткого трактування поняття «необоротні активи». Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги щодо фінансової звітності» і визначається, що: «Необоротні активи – це всі активи, що не є оборотними» [35].

Для розуміння сутності основних засобів доцільно розглянути визначення поняття про «основні засоби», що надаються науковцями – представниками різних економічних наук.

Вчені у галузі економічної теорії, фінансів, бухгалтерського обліку трактують це поняття з огляду на потреби цих наук. Тому у наукових роботах часто зустрічаються відмінне визначення цього поняття. Ми розуміємо, що основні засоби – це перш за все активи підприємства, тому для формування чіткої та комплексної думки про поняття основних засобів необхідно перш за все дослідити поняття активу.

Основні засоби для сучасного підприємства є найголовнішим фактором виробництва. Якість продукції, що виробляється, продуктивність праці на підприємстві і навіть показники його прибутковості та рентабельності залежать від степені озброєності необоротними активами, рівню їх відповідності науково-технічному прогресу.

У сучасній науковій літературі та в нормативних актах з обліку немає чіткого трактування поняття «необоротні активи». Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначається, що: «Необоротні активи – всі активи, що не є оборотними» [5].

Для розуміння сутності необоротних активів доцільно розглянути визначення поняття «необоротні активи», що надаються науковцями – представниками різних економічних наук.

Вчені у галузі економічної теорії, фінансів, бухгалтерського обліку трактують це поняття з огляду на потреби цих наук. Тому у наукових роботах часто зустрічаються відмінне визначення цього поняття. Ми розуміємо, що необоротні активи – це перш за все активи підприємства, тому для формування чіткої та комплексної думки про поняття необоротних активів необхідно перш за все дослідити поняття активу [14, с. 158].

У своїй наукових працях І. О. Бланк під активами підприємства розуміє контрольовані економічні ресурси, що сформовані за рахунок інвестованого в ці ресурси капіталу, і які характеризуються продуктивністю та здатністю генерувати дохід, детермінованою вартістю, постійний оборот яких у процесі використання зв'язаний із факторами часу, ризику та ліквідності [6, с. 157]. Натомість, такі вчені-бухгалтери, як М.Р. Метьюс, М.Х.Б. Перера відзначають, що «поділ активів на основні та оборотні у практику бухгалтерського обліку прийшов з економіки через судову сферу в кінці XIX або на початку XX століття».

НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» уточнює поняття необоротних активів через визначення періоду їх використання та переліку складників такого роду об'єктів обліку (рис. 1).

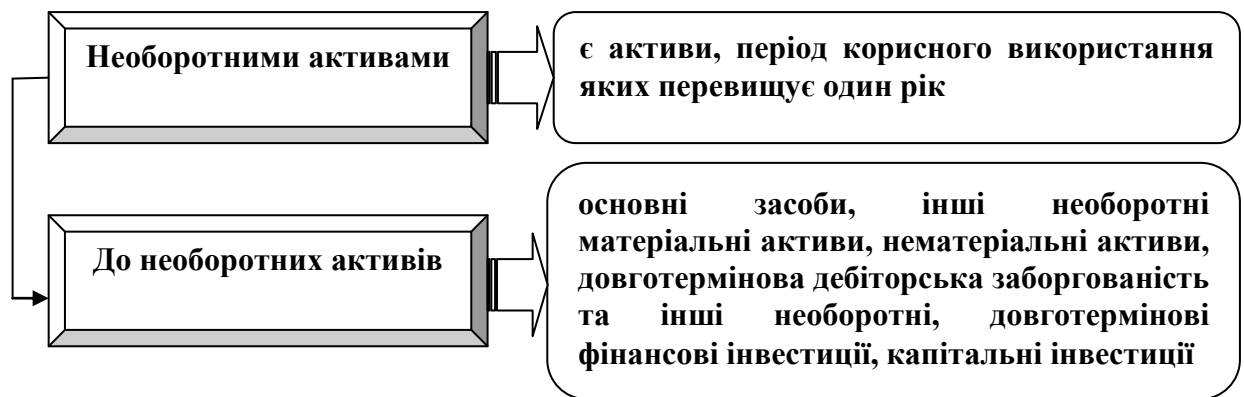

Рис. 1. Тракткування понять у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (складено автором на основі джерела [35])

Отже, необоротні активи – це матеріальні, нематеріальні та фінансові ресурси, які призначені для реалізації чи використання протягом терміну, що більший за термін ніж дванадцять місяців з дати балансу чи операційний цикл [35].

За видами необоротні активи поділяються на: матеріальні; нематеріальні; фінансові.

На рисунку 1.2. представимо класифікацію необоротних матеріальних активів для потреб обліку [48,с.508].

Рис. 2. Класифікація необоротних матеріальних активів (складено автором на основі джерела [4,5])

Найбільш вагомими матеріальними необоротними активами суб'єктів господарювання є основні засоби, тому визначенню їх поняття та класифікації приділимо більшу увагу.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [5] та Податковий кодекс України [4] є основними нормативними актами, що регулюють облік основних засобів. Але наразі суб'єкти

господарювання все більше переходять на міжнародні стандарти ведення обліку, тому визначення цих активів у міжнародних стандартах теж заслуговує на увагу (табл. 1.)

Таблиця 1. - Підходи до трактування поняття «основні засоби» згідно нормативно-правового регулювання*

Нормативний документ	Визначення
НП(С)БО 7 «Основні засоби»	матеріальні активи, які підприємство або установа утримує з метою використання їх у процесі виробництва для діяльності надання послуг, постачання товарів та здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання та експлуатації яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)
Положення з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ	матеріальні активи, що утримуються установою для використання їх у виробництві або діяльності або при постачанні товарів, виконанні робіт чи наданні послуг, задля досягнення поставленої мети, або задоволення потреб установи, чи то здавання в оренду іншим особам які використовуються, за очікуваним терміном, більше одного року
Податковий кодекс України	матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (окрім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій та автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 20000 грн., невиробничих основних засобів та нематеріальних активів, що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 20000 грн. і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання, або експлуатації яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік або операційний цикл, якщо він довший за рік
МСБО 16 «Основні засоби»	матеріальні об'єкти, що утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг, для надання в оренду іншим або для адміністративних цілей та використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного звітного періоду

*Примітка: Узагальнено автором на підставі джерела[4,5].

Отже, нормативно-правові акти з питань обліку визначають основні засоби як матеріальні активи, що використовуються досить тривалий період для здійснення діяльності суб'єктом господарювання.

У цьому сенсі, слід розглянути погляди науковців-економістів на сутність поняття «основні засоби», які наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. - Визначення терміну «основні засоби» окремими науковцями*

Автор, джерело	Визначення основних засобів
----------------	-----------------------------

Бабіч В.	вважає, що це сукупність засобів праці, що/які функціонують у сфері матеріального виробництва в натуральній формі протягом тривалого часу які переносять свою вартість на ново створений продукт частинами в міру їх зношення
Баранік О.	вбачає в основних засобах засоби праці виробничого та невиробничого призначення
Бондар М.	вважає, що це сукупність матеріальних активів в формі засобів праці, які переносять на продукцію свою вартість частинами і багаторазово приймають участь в процесі виробничо-комерційної діяльності
Ковальов Д.	вважає, що матеріальні активи, які підприємство формує з метою використання їх у процесі виробництва чи то постачання товарів, надання послуг, задля здійснення адміністративних та соціально-культурних функцій, здавання в оренду іншим особам і очікуваний термін корисного застосування яких перевищує один рік
Черненко С.	вважає, що це засоби праці виробничого і невиробничого призначення, а саме: передавальні пристрої, інвентар, будівлі, споруди, машини, які беруть участь у процесі виробництва впродовж багатьох циклів, зберігаючи свою натуральну форму, і поступово в міру амортизації, зношення переносять свою вартість на вироблену продукцію

**Примітка: Узагальнено автором*

Вчені-економіки об'єкти основних засобів поділяють на певні групи, залежно від того, яку роль вони відіграють у виробничому процесі. Один із способів групування основних засобів представлений на рисунку 3.

Рис. 3. Економічна класифікація основних засобів підприємства

(складено автором на основі джерела [4]).

НП(С)БО 7 «Основні засоби» та Податковий кодекс України закріплює класифікацію основних фондів на законодавчому рівні. Зокрема, у НП(С)БО 7 пропонується поділ основних засобів за призначенням та технічними характеристиками на 16 груп (табл. 3).

Таблиця 3. - Мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів*

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років	Склад групи
Група 1	-	земельні ділянки
група 2	15	капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом
група 3	20 15 10	Будівлі, споруди передавальні пристрої
група 4	5	машини та обладнання
	2	з них: електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації та пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, вартість яких перевищує 20000 гривень
група 5	5	транспортні засоби
група 6	4	інструменти, прилади, інвентар (меблі)
група 7	6	тварини
група 8	10	багаторічні насадження
група 9	12	інші основні засоби
група 10	-	бібліотечні фонди
група 11	-	малоцінні необоротні матеріальні активи
група 12	5	тимчасові (нетитульні) споруди
група 13	-	природні ресурси
група 14	6	інвентарна тара
група 15	5	предмети прокату
група 16	7	довгострокові біологічні активи

*Примітка: Узагальнено автором на підставі джерела [4]

До складу необоротних матеріальних активів входять також незавершені капітальні інвестиції, довгострокові біологічні активи та інші необоротні матеріальні активи.

Незавершені капітальні інвестиції – це вартість незавершених капітальних інвестицій на дату балансу в необоротні активи на будівництво, реконструкцію, модернізацію (інші поліпшення, що збільшують первісну (переоцінену) вартість необоротних активів), виготовлення, створення, вирощування, придбання об’єктів основних засобів, нематеріальних активів, довгострокових біологічних активів (у тому числі необоротних матеріальних активів, призначених для заміни діючих, і устаткування для монтажу) [5].

Таблиця 4. - Класифікація основних засобів та інших необоротних матеріальних активів для потреб обліку *(складено автором на основі джерела [4]).*

Основні засоби: (Суб’єкти господарювання зараховують до основних засобів предмети вартістю (без податку на додану вартість), що перевищує <u>20000</u> гривень, та строк використання яких перевищує один рік)	Інші необоротні матеріальні активи:
Земельні ділянки	Музейні фонди
Капітальні витрати на поліпшення земель	Бібліотечні фонди
Будинки, споруди та передавальні пристрої	Малоцінні необоротні матеріальні активи Суб’єкти господарювання зараховують до малоцінних необоротних матеріальних активів предмети вартістю (без податку на додану вартість), що не перевищує 20000 гривень, та строк використання яких перевищує один рік.
Машини та обладнання	Білизна, постільні речі, одяг та взуття
Транспортні засоби	Природні ресурси
Інструменти, прилади та інвентар	Інвентарна тара
Тварини та багаторічні насадження	Необоротні матеріальні активи спеціального призначення
Інші основні засоби	Інші необоротні матеріальні активи

Іншими необоротними матеріальними активами визнаються матеріальні активи терміном корисної експлуатації яких більшим за один рік, що не віднесені до складу інших об’єктів основних засобів. Підприємство наказі про Облікову політику самостійно визначає межу вартісного критерію розмежування основних засобів та інших нематеріальних активів, зважаючи

на законодавчі обмеження такої вартості. Зокрема, Податковим кодексом регламентовано, що активи вартістю більше 20000 грн. включаються до основних засобів підприємства.

Таким чином, необоротні матеріальні активи є важливою частиною активів підприємства. Вони є основою матеріальної бази діяльності підприємства. Оскільки необоротні матеріальні активи є багатограним та складним поняттям, вивчення їх поняття та класифікації важливою складовою вивчення порядку обліку та аналізу необоротних матеріальних активів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Макух Т.О. Фінансово-правова відповідальність як спосіб забезпечення законності в сфері фінансової діяльності. 17 березня 2012р. Міжнародна науково-практична конференція "Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів" Ч.3 ст. 39-41
2. Макух Т.О. Облік основних засобів: проблеми та шляхи вдосконалення. Матеріали конференції "Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи" 29 червня 2013 р.с.81-83
3. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / А. О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник [та ін.] ; ред. А. О. Єпіфанов. – Суми : УАБС НБУ, 2017. – 286 с.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755 – VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Положення з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2065-13#Text>
6. Правдюк Н.Л. Облікова політика підприємств: [навч. посіб]. / Н.Л. Правдюк, Л.В. Коваль, О.В. Коваль. – Київ:, «Центр учбової літератури», 2020.–647 с.

Б.В. Тернова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ

Вступ. Умови воєнного стану створюють унікальні виклики для психічного здоров'я та розвитку особистості. Наслідки війни, насильства та переміщення можуть мати довготривалий вплив на психологічне благополуччя людини. Ці тези мають на меті обговорити психолого-педагогічні аспекти розвитку та реабілітації особистості в умовах воєнного стану.

Вплив воєнного стану на розвиток особистості:

1.1. Психологічний стрес і травми

Воєнний стан може мати глибокий психологічний вплив на людей, викликаючи стрес, тривогу та травми. Тривалий вплив насильства та незахищеності може призвести до ПТСР, депресії та інших розладів психічного здоров'я [1] [2]. Психологічні наслідки можуть бути особливо важкими для дітей та підлітків, які можуть зазнати тривалого впливу на їхній емоційний та когнітивний розвиток [3].

1.2. Порухення роботи освітньої та соціальної систем

Воєнний стан порушує роботу освітньої та соціальної систем, що призводить до переривання процесу навчання та розвитку необхідних навичок у дітей та підлітків [4]; [5].

Ці перерви можуть поглиблювати існуючу освітню нерівність і сприяти довгостроковій втраті людського капіталу в регіонах, що постраждали від конфлікту [6].

1.3. Втрата соціальної ідентичності та мереж підтримки

Особи, які постраждали від воєнного стану, часто переживають втрату соціальної ідентичності та мереж підтримки, що може перешкоджати їхній здатності справлятися зі стресом і травмою [7]. Розрив соціальних зв'язків і згуртованості громади може посилити почуття ізоляції та вразливості, що ще більше вплине на результати психічного здоров'я [8].

Педагогічні підходи до розвитку та реабілітації особистості

2.1. Психологічна підтримка та консультування

Надання психологічної підтримки та консультування має важливе значення для осіб, які постраждали від воєнного стану, щоб впоратися зі стресом і травмою та сприяти їхній реабілітації

Такі підходи, як когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), травмофокусовані інтервенції та психосоціальна підтримка, можуть бути ефективними для задоволення психологічних потреб осіб, які постраждали від конфлікту

2.2. Освітні інтервенції та альтернативні умови навчання

Освітні інтервенції та альтернативні навчальні середовища можуть допомогти забезпечити безперервність освіти для дітей та підлітків під час воєнного стану.

Такі стратегії, як програми прискореного навчання, дистанційна освіта та освіта в громаді, можуть забезпечити доступ до можливостей навчання навіть у найскладніших умовах

2.3. Програми на рівні громади та соціальна підтримка

Програми на рівні громади та соціальна підтримка можуть допомогти відновити почуття соціальної ідентичності та приналежності для осіб, які постраждали від воєнного стану [9].

Програми, спрямовані на зміцнення соціальних мереж, підвищення стійкості громади та сприяння соціальній згуртованості, можуть підтримати психосоціальне благополуччя людей, які постраждали від конфлікту.

Уряди, НУО та міжнародні організації повинні визначити пріоритетом впровадження комплексних програм психосоціальної підтримки, спрямованих на задоволення потреб у сфері психічного здоров'я осіб, які постраждали від воєнного стану. Ці програми мають бути культурно чутливими, науково обґрунтованими та адаптованими до конкретних потреб цільової групи населення

Органи управління освітою та гуманітарні організації повинні працювати разом, щоб забезпечити безперервність освіти для дітей і підлітків на територіях, що постраждали від конфлікту.

Це може включати створення альтернативних умов для навчання, надання можливостей дистанційної освіти та впровадження програм прискореного навчання [10].

Необхідно докладати зусиль для зміцнення стійкості громад та соціальної згуртованості в районах, що постраждали від воєнного стану. Цього можна досягти за допомогою програм на рівні громад, спрямованих на зміцнення соціальних зв'язків, відновлення довіри та формування почуття приналежності серед постраждалих від конфлікту осіб.

Співпраця між політиками, освітянами, фахівцями у сфері психічного здоров'я та лідерами громад має важливе значення для розробки та впровадження ефективних заходів, спрямованих на підтримку психологічних, освітніх та соціальних потреб осіб, які постраждали від воєнного стану.

Міжсекторальне партнерство може допомогти забезпечити скоординоване і всебічне реагування на складні виклики, з якими стикається населення, що постраждало від конфлікту [1]

Висновки. Психолого-педагогічні аспекти розвитку та реабілітації особистості в умовах воєнного стану мають вирішальне значення для благополуччя та майбутнього постраждалих.

Розуміння викликів та впровадження відповідних інтервенцій може сприяти підвищенню життєстійкості та підтримці одужання людей, які живуть в таких умовах.

Необхідні подальші дослідження для визначення найбільш ефективних стратегій підтримки психічного здоров'я та освітніх потреб осіб, які постраждали від воєнного стану.

Крім того, співпраця між політиками, освітянами та фахівцями у сфері психічного здоров'я має вирішальне значення для розробки та впровадження комплексних програм, спрямованих на вирішення психологічних, освітніх та соціальних проблем, з якими стикається населення, що постраждало від конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кривошея, Ю. (2016). Психолого-педагогічна підтримка дітей та підлітків у зонах конфлікту. Київ: Наукова думка.
2. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., ... & Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry*, 70(4), 283-315.
3. Dyregrov, A., Gjestad, R., & Raundalen, M. (2002). Children exposed to warfare: A longitudinal study. *Journal of Traumatic Stress*, 15(1), 59-68.
4. Корнієнко, О. (2015). Освіта в умовах військового конфлікту: Український досвід. *Перспективи*, 45(1), 101-113.
5. Burde, D. (2005). *Education in crisis situations: Mapping the field*. Washington, DC: Creative Associates International.
6. Shields, R., & Paulson, J. (2015). Development in reverse: Education and conflict in the early twenty-first century. In G. Steiner-Khamsi & I. Silova (Eds.), *World yearbook of education 2015: Elusive development agendas: Education and the politics of crisis* (pp. 227-246). New York: Routledge.
7. Miller, K. E., & Rasmussen, A. (2010). War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: Bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks. *Social Science & Medicine*, 70(1), 7-16.
8. Silove, D., Bateman, C. R., & Brooks, R. T. (2006). Community processes and the mental health of Kosovar Albanian refugees in Australia. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 40(5), 410-418.
9. Зелінська, О. (2019). Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні: Виклики та можливості. *Соціальна робота і суспільство*, 17(1).
10. INEE (Inter-Agency Network for Education in Emergencies). (2010). *Minimum standards for education: Preparedness, response, recovery*. New York: INEE.

Галицька Ольга Василівна, офіцер ОПП ЗСУ, здобувач освітнього рівня доктор філософії, старший викладач кафедри психології, соціальної роботи та гуманітарних дисциплін.

АГРЕСІЯ ТА ЇЇ ПОХІДНІ

Басс вважає, що потрібно враховувати відмінності між окремими видами агресії. Для класифікації агресивної поведінки він пропонує три дихотомії: фізичне - вербальне, активне - пасивне, спрямоване - ненаправлені.

Так, Басс ввів послідовне поділ на вербальну та фізичну агресію, що вказує на використану в кожному разі систему органів: з одного боку, мовні засоби, а з іншого - інша довільна мускулатура, основна ланка якої припадає у людини на групу м'язів кисті і руки.

Ми розглянемо дві основні форми агресії: фізичну і вербальну агресію.

1. Прямий метою фізичної агресії може бути заподіяння болю або пошкодження іншої людини. Фізична агресія найчастіше пов'язується із застосуванням сили, тобто коли використовується мускулатура, м'язи кисті, руки, ноги. Спочатку фізична агресія не так різко концентрувалася на кисті руки; топтання і кусання були основними можливостями прояви агресивних тенденцій. Тільки з винаходом зброї, починаючи з простої палиці і закінчуючи сучасними видами атомного, хімічного і біологічної зброї, рука стала грати особливо важливу роль [3, С.32].

Проявами фізичної агресії можна вважати:

- побиття із застосуванням різних предметів (палиці, кийки, кастети, лінійки, мотузки і т.д.);
- нанесення поранень за допомогою вогнепальної і холодної зброї;
- закладання хв, пасток;
- ворожість (як пасивна форма);
- непокору, непоступливість;
- жорстокість по відношенню до інших людей і тварин;
- неадекватні відповідні реакції з застосуванням фізичної сили (загрози кулаками або іншими предметами);
- напад.

Спочатку фізична агресія людини, не так різко концентрувалася на кисті руки; топтання і кусання були основними можливостями прояви агресивних тенденцій, як це чітко видно на прикладі розвитку в онтогенезі. Тільки з винаходом зброї, починаючи з простої палиці і закінчуючи сучасними видами зброї, рука стала грати особливо важливу роль [5, С.18].

Прямий метою фізичної агресії може бути заподіяння болю або пошкодження іншій людині. Мета агресії може бути і непрямой, коли, наприклад, споруджується бар'єр, який застосовується для утиску іншого. Крім того, слід враховувати (німа) загрози (наприклад, кулаком) як символічні фізичні агресії [6, С .101].

Фізична агресія може виражатися як у бійках, так і у формі руйнівного ставлення до речей..Така поведінка в будь-якому випадку мотивоване потребою в увазі, якимись драматичними подіями.

Важливо зауважити, що в той час, як, щонайменше, прямі фізичні агресії майже завжди призводять до об'єктивних пошкоджень або заподіяння болю, вербальні агресії, які в повсякденному житті часто виступають як хворобливі або образливі, рідше тягнуть за собою однозначні пошкодження, які помітні для стороннього спостерігача.

2.Вербальна агресія, яка в повсякденному житті також має за мету нанесення або заподіяння болю (частіше психологічного характеру), які непомітні для стороннього спостерігача.

- численні відсічі;
- негативні відгуки і критичні зауваження;
- вираз негативних емоцій (лайка, затаєна образа, недовіра, лють, ненависть;
- висловлювання думок та бажань агресивного змісту ("Я більше за все хотів би тебе вбити" або у формі прокляття);
- образи, глузування, грубість, приниження;
- загрози, примус і вимагання;
- закиди, звинувачення, крик.

У агресії найбільш яскраво виступають такі особливості:

- 1.Висока афективна зарядженість поведінкових реакцій.
- 2.Імпульсивний характер реагування на фруструючу ситуацію (Труднощі, конфлікти).
- 3.Короткочасність реакцій із критичним виходом.
- 4.Низький рівень стимуляції.
- 5.Недиференційованість спрямованість реагування.
- 6.Високий рівень готовності до агресії

Є й інші формальні розподілу, наприклад, на агресію групову та індивідуальну.Так, той, що агресія здійснюється одним єдиною людиною або цілою групою, при протизаконному поведінці впливає на міру покарання [4, С .32].

Аналіз різних підходів переконує в доцільності розуміти агресію як цілеспрямоване руйнівну поведінку, що суперечить нормам правилам

співіснування людей у суспільстві, що завдає шкоди об'єктам нападу (живим і неживим), що заподіює фізичний збиток людям або викликає у них психічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості). Цей напад з власної ініціативи з метою захоплення. Разом з тим це такий стан, який може включати в себе не тільки прямий напад, але і загрозу, бажання напасти, ворожість.

Стан агресії може бути зовні яскраво виражено, наприклад, в забіякуватості, грубості, «задерикуватості», а може бути більш «затаєним», маючи форму прихованого недоброзичливості і озлобленості [4, С .91].

Типове стан агресії характеризується гострим, часто афективним переживанням гніву, імпульсивною безладною активністю, злостністю, в ряді випадків бажанням на кому - то й навіть на чому - то «зірвати зло». Досить поширеним проявом агресії служить грубість (у різних формах). Агресивні дії виступають в якості:

- 1) кошти досягнення якої - небудь значимої мети (інструментальна агресія);
- 2) як спосіб психічної розрядки, заміщення, задоволення блокованої потреби і перемикання діяльності;
- 3) як спосіб задоволення потреби в самореалізації та самоствердженні.

Що стосується агресивної поведінки, то це не природжена біологічна реакція (зрозуміло, за винятком неконтрольованих дій, скоєних особами неосудними), а одна з форм поведінки, обумовлена соціальними зв'язками й відносинами (хоча і засуджувана правом і пануючою моральністю).

З агресивністю пов'язані також брехня, здирництво, насильство, нанесення душевних і фізичних травм і навіть вбивство.

Для «лікування» агресивності годяться приблизно ті ж способи, що і для її попередження.

Англійський філософ Локк зауважив, що у людини невихованого відвага стає грубістю, вченість педантизмом, дотепність блазнюванням, простота неотесаністю, добродушність жорстокістю. Це дуже влучне і точне зауваження. Мало володіти достоїнствами - потрібно ще вміти їх виявити інакше гідності можуть перетворитися на недоліки "[8, С .114].

Висновки

До теперішнього часу різними авторами запропоновано безліч визначень агресії, жодне з яких не може бути визнано вичерпним і загальнозживаним.

Таким чином, до цих пір немає чіткого визначення поняття «агресія». Відомо, що в побуті термін «агресія» має широке поширення для позначення насильницьких загарбницьких дій. В основному ж під агресією

розуміється шкідливе поведінку. Причому в понятті «агресія» об'єднуються різні за формою і результатами акти поведінки - від таких, як злі жарти, плітки, ворожі фантазії, деструктивні форми поведінки, до бандитизму і вбивств

Не менш істотно розглядати агресію не тільки як поведінку, але як психічний стан; знати його феноменологію, виділяючи пізнавальний, емоційний і вольовий компоненти [33, С .72].

Пізнавальний компонент полягає в орієнтуванні, яка вимагає розуміння ситуації, бачення об'єкта для нападу та ідентифікації своїх «наступальних засобів».

Виключно важливий і емоційний компонент агресивного стану. Тут перш за все виділяється гнів. Часто людина на всіх етапах агресивного стану - при підготовці агресії, в процесі її здійснення і при оцінці результатів - переживає сильну емоцію гніву, іноді приймаючи форму афекту, люті.

Серйозне значення має і такий компонент агресії, як її вольова сторона. Причому в агресивному дії є всі формальні якості волі: цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, а в ряді випадків ініціативність і сміливість.

У класифікації агресії три дихотомії: фізичне - вербальне, активне - пасивне, спрямоване - ненаправлені.

Досить поширеним проявом агресії служить грубість (у різних формах). Агресивні дії виступають в якості:

- 1) кошти досягнення якої - небудь значимої мети (інструментальна агресія);
- 2) як спосіб психічної розрядки, заміщення, задоволення блокованої потреби і перемикання діяльності;
- 3) як спосіб задоволення потреби в самореалізації та самоствердженні.

З агресивністю пов'язані також брехня, здирництво, насильство, нанесення душевних і фізичних травм і навіть вбивство.

Що стосується агресивної поведінки, то це не природна біологічна реакція (зрозуміло, за винятком неконтрольованих дій, скоєних особами неосудними), а одна з форм поведінки, обумовлена соціальними зв'язками і відносинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний психологічний словник / Ребер Артур. Том 1 (А-О): Пер.з англ.- М.: Вече, Аст., 2000.- 592 с.
2. Берон Р., Річардсон Д. Агресія.- СПб: Питер, 2001.- 352 с.
3. Гозман Л. Д. Психологія емоційних відносин.- М.: Просвещение, 1987.- 462.с.

4. Кернберг О. Ф. Агресія при розладах особистості і перверсії.- М.: Наука, 1998.- 521 с.
5. Лоренц К. Агресія.- М., 1994
6. Моральність. Агресія. Справедливість / Под ред. А. М. Матюшкіна.- М.: Психологія, 1992.- 421 с.

*Дужич Т.В., викладач суспільних дисциплін,
викладач-методист циклової комісії психолого-
педагогічних та суспільно-економічних дисциплін
фахового медичного коледжу КЗВО Рівненська
медична академія*

ВІДНОВЛЕННЯ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Банківський сектор України тривалий час страждав від згубних наслідків політично мотивованого кредитування. Тому його післявоєнний перезапуск надасть українському уряду можливість очистити не лише баланси банків, але і їхню структуру власності та управління, де це необхідно, за міжнародної підтримки. Для цього потрібно буде запровадити ще більш сувору перевірку власників та директорів банків з метою усунення кредитування пов'язаних осіб, спираючись на позитивний досвід після кризи 2014-2015 років.

Поглиблення реформування банківського сектору України вимагатиме приватизації більшості основних державних банків, на які, ймовірно, припадатиме ще більша частка всіх банківських активів після війни. Фундамент реформування державних банків був закладений у лютому 2018 року, коли влада затвердила ключові принципи стратегічного реформування державних банків. Тоді було визначено чотири пріоритети: реалізація стратегій відновлення комерційної стійкості та прибутковості; покращення корпоративного управління, дисципліни та виконання стратегій; заходи з підвищення якості активів та зміцнення балансів; вихід держави з власності банків у середньостроковій перспективі.

Для збільшення обсягів ринкового кредитування слід розпочати планування приватизації державних банків, можливо, шляхом їх продажу високоякісним іноземним стратегічним інвесторам, які мають довгостроковий інтерес до країни. Зважаючи на ймовірний високий ступінь невизначеності одразу після війни, уряд міг би стимулювати міжнародні банківські групи до

входження, розширення (або збереження) діяльності в Україні, пропонуючи їм фінансування мезонінного типу на привабливих умовах на післявоєнний період, що дозволить їм згодом створювати чи відновлювати капітал. Потрібно мобілізувати уряди країн-донорів та міжнародні фінансові установи для надання такого фінансування. Уряд також може (частково) приватизувати банки шляхом їх лістингу на національній або міжнародній фондовій біржі.

Ключовою проблемою, яку необхідно терміново вирішити, є те, що державні банки, як і раніше, неохоче йдуть на списання або реструктуризацію боргу у спосіб, який зменшить вартість будь-яких (заставлених) державних активів. Хоча немає законодавчих обмежень на проведення фінансової реструктуризації державними банками поза межами Закону про фінансову реструктуризацію, на практиці існує думка, що будь-яка реструктуризація кредитів, яка передбачає (часткове) списання, може бути оскаржена правоохоронними органами і розглядатися як незаконне привласнення або пошкодження державного майна. Це може призвести до порушення кримінальних справ проти керівництва чи фахівців з кредитування, якщо прокуратура захоче захистити інтереси держави, розпочавши розслідування. Тому державні банки продовжують пролонгувати кредити, суттєво подовжуючи строки погашення, що перешкоджає більш ретельному очищенню їхніх балансів. Слід також розглянути можливість передачі всіх непрацюючих кредитів державних банків до управління централізованої компанії з управління активами (КУА).

Україна є країною-кандидатом на вступ до ЄС і прагне набути членства в ЄС якнайшвидше. Регуляторне та інституційне узгодження із законодавством ЄС може забезпечити важливі економічні ¹ вигоди ще до вступу. Поступово це допоможе зробити українську регуляторну та наглядову систему надійнішою, а банківський сектор більш стійким. Потрібно узгодити українську нормативно-правову базу з банківською пруденційною системою ЄС, а саме з Регламентом про вимоги до капіталу (CRR) та відповідною Директивою (CRD), за допомогою яких стандарти Базельського комітету були імplementовані в ЄС. Процес зазвичай завершується позитивним висновком про відповідність, який видається Європейською Комісією на основі технічної оцінки, проведеної Європейським органом банківського нагляду (European Banking Authority – EBA).

Узгодження нормативно-правової бази може сприяти вирівнюванню умов діяльності дочірніх компаній міжнародних банківських груп та підтримці довгострокової стійкості транскордонної діяльності в Україні. Наприклад, приведення українського законодавства щодо професійної таємниці та конфіденційності у відповідність до стандартів ЄС уможливить

участь України у спільних наглядових колегіях та колегіях з питань врегулювання неплатоспроможності. Крім того, досягнення еквівалентності нагляду з ЄС значно знизить регуляторну вартість діяльності європейських банків в Україні. Це стимулюватиме іноземні банки продовжувати підтримувати свої українські дочірні банки та зробить Україну привабливішою для входу чи повернення інших фінансових установ.

Фінансовий сектор може відіграти вирішальну роль у підтримці відновлення економіки України після війни і, зрештою, її зближення з економікою Європейського Союзу. Навіть коли війна ще триває, влада повинна розпочати підготовку до очищення та оздоровлення комерційних банків. Це включає планування комплексної перевірки якості активів і подальшої рекапіталізації сектору, а також запровадження процедур для спрощеного та, можливо, централізованого скорочення частки непрацюючих кредитів.

Враховуючи незадовільний досвід України у встановленні належного управління в державних банках та компаніях, невдовзі після війни буде критично важливо підготуватися до повної або часткової приватизації державних банків надійними приватними інвесторами, можливо, за підтримки двосторонніх донорів та міжнародних фінансових організацій.

Оскільки європейська інтеграція є головною стратегічною метою України, важливо забезпечити, щоб будь-яке прийняте законодавство відповідало стандартам Європейського Союзу. Поточні ініціативи з узгодження законодавства України із законодавством ЄС мають бути оперативними і охоплювати як банківський сектор, так і ринки капіталу. Ринки капіталу в Україні, що зароджуються, потребують особливої уваги. Існує довгий перелік законів та підзаконних актів, які необхідно ухвалити для створення нормативно-правової бази, необхідної для випуску цінних паперів. Для встановлення та розвитку ринку цінних паперів ключове значення матимуть зусилля, спрямовані на покращення управління, викорінення корупції та захист міноритарних акціонерів. Фрагментована інфраструктура ринку капіталу країни потребує консолідації та партнерства з великою (європейською) біржею.

Міжнародні фінансові організації відіграватимуть вирішальну роль у процесі реконструкції та відновлення України, подібно до їхньої ролі у сприянні модернізації та зближенню з ЄС у більш розвинутих постсоціалістичних країнах. Одразу після війни роль цих організацій, імовірно, буде значною з огляду на їхнє знання українського ринку, комерційну орієнтацію, зосередженість на належному управлінні та здатності мобілізувати таланти і, зрештою, довіру їхніх провідних акціонерів, які

зацікавлені у підтримці України. Важливо налагодити ефективний процес їхньої координації для забезпечення ефективного та безперешкодного спрямування величезних коштів, необхідних для підтримки повоєнної відбудови.

Не менш важливо визнати, що Україна та її фінансовий сектор продовжуватимуть стикатися з підвищеними геополітичними ризиками після війни. Тому довгострокове покриття ризиків країни, наприклад, з боку ЄС чи багатосторонніх банків розвитку, буде необхідним протягом тривалого часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Beck, T., R. Levine, and N. Loayza (2000), Finance and the Sources of Growth, *Journal of Financial Economics*, 58(1), 261-300.
2. De Haas, R., M. Djourelova and E. Nikolova (2016), The Great Recession and Social Preferences: Evidence from Ukraine, *Journal of Comparative Economics*, 44(1), 92-107.
3. De Haas, R. and S. Knobloch (2010), In the Wake of the Crisis: Dealing with Dis-tressed Debt across the Transition Region, EBRD Working Paper No. 112, European Bank for Reconstruction and Development, London.
4. EBRD (2015), *Transition Report 2015-16: Rebalancing Finance*, European Bank for Re-construction and Development, London.
5. EBRD (2021), *Transition Report 2021-22: System Upgrade: Delivering the Digital Divi-dend*, European Bank for Reconstruction and Development, London.
6. Laeven, L. and T. Laryea (2009), Principles of Household Debt Restructuring, IMF Staff Position Note 09/15, International Monetary Fund, Washington, D.C.
7. La Porta, R., F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer, and R. W. Vishny (1998), Law and Fi-nance, *Journal of Political Economy*, 106(6), 1113-1155.
8. Pivovarsky, A. (2003), Ownership Concentration and Performance in Ukraine's Pri-vatized Enterprises. IMF Staff Papers 50(1), 10-42.
9. Pivovarsky, A. (2016), Stuck in Transition: Successes and Failures of Economic Re-form in 'Ukraine Beyond the Euromaidan: Comparative Perspectives on Advancing Reform in Ukraine,' edited by H. E. Hale and R. W. Orttung, Stanford University Press, 221-244.
10. Schaefer D. and K.F. Zimmermann (2009), Bad Bank(s) and Recapitalisation of the Banking Sector», DIW Discussion Paper No. 897, German Institute for Economic Re-search, Berlin.
11. World Bank. 2022. «Ukraine: Rapid Damage and Needs Assessment, August 2022». Available at <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099445209072239810/pdf/P17884304837910630b9c6040ac12428d5c.pdf>.

УДК 658.1

*Катерина Чабан студентка 2 курсу
магістратури спеціальності «Психологія»
Рівненський інститут університету “Україна”
Науковий керівник: к.і.н. доц. Юрчук Л.В.*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Війна в Україні стала стресом для усіх учасників освітнього процесу. За таких умов істотно зростає роль всіх педагогічних працівників, які можуть надавати першу психологічну допомогу та підтримку усім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти. Перша психологічна допомога – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчують емоційне напруження та страждання. Таку допомогу може надати не лише практичний психолог, а також вчитель, знайомий з правилами надання першої психологічної допомоги. Її надання не передбачає значної професійної підготовки, достатньо педагогічних знань, отриманих в межах загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття, людяність.

Фізичні та емоційні стани людини взаємопов'язані і тому здатні взаємовпливати один на одного. Під час напружених емоційних станів у дитини змінюється міміка, темп мовлення, з'являється метушливість, змінюється дихання, пульс, колір обличчя, можуть з'явитися сльози. Рекомендуємо впровадження «психологічної хвилинки», яка допоможе здобувачеві освіти справитися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштуватися на урок, на плідну роботу. Це дасть змогу створити сприятливу атмосферу, що дозволить дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації. Регулярне виконання «психологічних хвилинок» у зручний час та слухній нагоді допоможе здобувачеві освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дозволить краще зрозуміти свої почуття.

Звертаємо увагу, що вчитель має сам визначити, коли і у який час потрібно провести «психологічну хвилинку». Реакції на кризову ситуацію у дітей різних вікових категорій є різними. Відповідно до таких ситуацій є різними й ризики, а також потреби виходу з них. Під час кризової ситуації здобувачі освіти можуть відчувати власну провину за події, що відбулися. У них виникають страхи, знижується рівень комунікації, або, навпаки, вони проявляють надмірну турботу про захист та порятунок людей.

На травмуючу ситуацію можуть виникати такі реакції: недовіра до оточення; болісне реагування на критику; Perezбудження; тривожність; емоційний ступор; уникання місць, людей, предметів, що нагадують про травмуючу подію; емоційна байдужість – захисна реакція; негативізм, «спалахи» гніву, агресії; уникання спілкування; ризиковані вчинки; занепокоєність щодо своєї безпеки та можливості повторення травмуючих подій; зниження уваги та концентрації; підвищена активність; роздратованість; пропущення занять; скарги на самопочуття; постійне обговорення подій та фокусування уваги на окремих деталях того, що трапилися. Деякі люди переживають так звані «панічні атаки», що супроводжуються нападом страху, пітливістю, відчуттям браку повітря, нудотою, навіть втратою контролю над собою.

За такого стану необхідно вжити наступні дії:

- не залишайте людину на самоті;
- розмовляйте з нею використовуючи прості й короткі речення;
- не робіть припущень щодо потреб людини, краще запитайте;
- подихайте разом з людиною.

Освітнє середовище має забезпечити особливу турботу та увагу до дітей молодшого шкільного віку, яким через брак життєвого досвіду і особливості дитячої психіки загрожують фізична та психоемоційна небезпека. Оновлена пропонована тематика має включити інструменти, що дозволяють мінімізувати ризики та вберегти фізичне й психічне здоров'я дітей.

Чим молодші діти, тим сильніше їхній психоемоційний стан залежить від стану батьків/опікунів/вчителів. Тому спочатку радимо відшукати точку рівноваги для дорослого – заспокойтеся самі. Лише після того, як ви стабілізуєтесь, починайте говорити з учнями: спокійно та не надто голосно. Учні будуть спокійними, якщо буде спокійний/-на їх вчитель/-ка.

Доцільне вживання слів підтримки до дітей «Ми в порядку», «Я з вами», «Я/ми доросла/дорослі. І я/ми знаємо, що робити», «Зараз усі допомагають Збройним Силам України, тож всі мають бути пильними. Якщо побачиш якісь покинуті речі або щось дивне — скажи мені, я дуже сподіваюся на твою уважність» тощо.

Пропонуємо техніки, які вчитель може застосовувати під час проведення «психологічної хвилини» для дітей молодшого шкільного віку.

Дихальні техніки для зняття стресу, панічних атак.

Глибоке та повільне дихання. Вдихаємо носом, видихаємо ротом. Робимо коротку паузу між вдихом та видихом. Видих має бути довшим за вдих. Уявляємо, що надуваємо повітряну кульку, і видихаємо довго та повільно ротом. Одного вдиху та видиху недостатньо, вправу потрібно робити

мінімум 3 хвилини. Запах квітів. Запропонуйте дитині уявити, що вона відчуває запах квітки, глибоко вдихаючи через ніс і видихаючи через рот. Також можна подумки уявити собі квітку. Маленький зайчик. Мов зайчик, який стрибає у саду та нюхає все довкола, запропонуйте дитині зробити три швидкі вдихи через ніс і один довгий видих через рот. Модифіковане дихання Лева. Виконуючи цю вправу, скажіть дитині щоб вона уявила, що вона лев. Видихніть все повітря через широко розкритий рот. Запропонуйте дитині сісти зручно на підлогу або на стілець та вдихнути повітря через ніс, відкрити рот якнайширше і видихнути зі звуком «А-а-а». Вправа повторюється декілька разів. Зігріємо метелика. Покажіть на долоні уявного метелика, розкажіть, що він замерз і не може злетіти. Запропонуйте зігріти його своїм подихом. Діти складають долоньки разом, уявивши на своїх долоньках метелика, і дихають на долоні (дихальна вправа: відкрити рота і вимовити тривалий звук «А»). Метелик зігрівся і його треба здути з долоні. Діти роблять глибокий вдих через ніс і видих через рот (на видиху треба витягнути губи трубочкою, вимовити довгий звук).

Психогімнастичні вправи. Психогімнастика «Тренуємо емоції». Вчитель просить дитину насупитися, як осіння хмаринка, злий чоловік, сердитий дядько; усміхнутися, як хитра лисиця, кіт на сонечку, сонечко; показати, як злякався заєць вовка, малюк, який заблукав у лісі, кошеня, на якого гавкає собака; показати, як втомився мураха, який тягнув велику паличку, людина, яка підняла щось важке. Психогімнастика «Зайчики та слоники». Спочатку вчитель пропонує дитині бути несміливим зайчиком. Що робить зайчик, коли відчуває небезпеку? (Тремтить.) Покажи: пригинає вухка, намагається бути меншим, стати непомітнішим, лапки та хвостик трусяться. (Дитина повторює.) Покажи, що відчуває зайчик, коли чує кроки людини, що він робить? (Тікає. Дозвольте дитині втекти в інший бік кімнати). А що робить зайчик, коли чує вовка? (дозвольте дитині десь сховатися). А тепер ми будемо слониками - сильними, сміливими. (Покажіть дитині, як безстрашно, вільно ходять слони, а дитина повторює). Що слони роблять, коли бачать людину? Бояться? Ні. Вони дружать із людиною і спокійно йдуть далі. (Робимо це разом.) Що роблять слони, коли бачать тигра? Не бояться. (Вчитель із дитиною показує сміливого слона). Після вправи вчитель обговорює із дитиною, ким їй сподобалося бути найбільше. Пальчикова гімнастика. Вчитель пропонує за допомогою пальців рук та долонь показати, як руки «стрибають», «радіють», «штовхаються», «кусаються», «тремтять», «бояться», «перемагають».

Тілесні техніки боротьби зі стресом. Обійми і погойдай. Дитина сідає на підлогу. За нею сідає дорослий (обов'язково за згодою дитини) і обіймає, пригортає дитину до себе легенько погойдує її. Під час погойдування

спробуйте передати дитині свою любов, заспокоїти її, передати їй почуття захищеності, потрібності. Самообійми. Покладіть одну руку під пахву другої, а другою рукою обхопіть себе так, щоб долоня лежала на плечі. Обіймаючи себе таким чином, ви добре відчуваєте власні межі: «де я починаюся і де закінчуюся». Гра «Я малюю, а ти відгадай». На спині дитини малюємо пальцем або легенько не гострим боком олівця геометричні фігури, цифри, літери, а дитина має відгадати. Гра «Почухай спинку». Діти стають у шеренгу, повертаються праворуч. За сигналом вчителя потрібно: розтерти долонями плечі дитини, що стоїть попереду; «місити тісто» (ребром долоні робити погладжувальні рухи); виконати «рейки» (ребром долоні провести зверху вниз по спині); виконати вправу «Дощик» (подушечками пальців постукати по спині).

Вправи на зняття м'язового напруження. Гра «Котик». Діти сидять на килимку. Під спокійну музику вони показують, як котик ніжиться на сонечку, як котик потягується, як миє личко, дряпає кігтикими килимок тощо. Гра «Добра тварина». Діти стають у коло й беруться за руки. Вчитель тихим, загадковим голосом говорить: Ми – одна велика, добра тваринка. Давайте послухаємо, як вона дихає. А тепер подихаємо разом. На вдих робимо крок уперед, на видих – крок назад... Так не тільки дихає тварина, так б'ється її серденько: чітко й рівно. Стук – крок уперед, стук – крок назад... Наша тваринка має добре серденько, нам усім стало тепло й затишно біля неї».

Вправа «Пташка махає крильцями». Дитині потрібно підняти руки вгору і виконати махи руками. Вправа «Стряхнемо водичку з рук». Дитині пропонують потрусити розслабленими кистями рук, начебто струшуючи краплі води. Нахилити голову вперед, назад, праворуч, ліворуч, а потім виконати декілька кругових обертів головою спочатку в один бік, потім – в інший. Повільно похитати розслабленими руками. Вправа «Кулачки-силачі». Пальці рук під рахунок до 5 із силою стиснути в кулачки, на рахунок 5 розтиснути, струснувши кисті рук, при цьому зосередити увагу дитини на тому, як пальчикам приємно відпочивати в роботі під час воєнних дій.

Під час війни настрій населення постійно змінюється – від оптимізму та натхнення до страху та паніки. Коли стається щось жахливе, люди діють по програмі виживання. Вони діють швидко та планують своє життя лише на кілька годин. Після того, як шок проходить та повертаються базові емоції, людина може піти у страх та відчай, або ж відчути сильну ейфорію. Війна — це насамперед психологічне знущання з людей. Навіть ті, хто зараз перебувають у безпеці, живуть у стані тривоги та стресу. Щоб працювати на перемогу й бути корисними іншим, ми маємо бути сильними. Тому навчитися надавати підтримку собі — особливо важлива навичка під час війни.

Самопідтримка — це вміння створювати для себе відчуття безпеки; піклуватися про свої базові потреби; обирати більше «хочу», ніж «треба»; виділяти час на хобі; дякувати собі за те, що ви є.

Ситуація, у якій ми всі сьогодні опинилися, не є типовою. Психологи одностайні в тому, що в ненормальній ситуації кожна реакція є нормальною. Через індивідуальні особливості психіки кожна людина реагує на стрес, пов'язаний із війною, по-своєму. Тому важливо розуміти себе, відстежувати свої стани та вміти їх контролювати.

Зараз кожен із нас — опора для іншого. І саме зараз для дітей ми значно більше, ніж педагоги. Будь-який дорослий, який перебуває поруч із дитиною, який може відчувати стабільність, обличчя якого зберегло жвавість, хто знаходить у собі сили дивитися в очі, може пояснювати, що відбувається, витримати погляд того, кому складно, витримати напруження, — є маяком і джерелом зцілення. Зараз ми всі — маяки та джерела зцілення для тих, хто поруч із нами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Я-поруч! Я-психолог! Як надавати першу психологічну допомогу. 01.03.2022 — <https://www.youtube.com/watch?v=AwYQyFZdbv8&t=128s>
2. "Перша психологічна допомога у разі гострих реакцій на травмівну подію" 02.03.2022 — <https://www.youtube.com/watch?v=S3m00j4Has8&t=75s>
3. Мама, війна! Як допомогти та підтримати дитину під час бойових дій 03.03.2022 — <https://www.youtube.com/watch?v=FnjGLQt3nQ8&t=102s>
4. Психологічна допомога під час втрати 05.03.2022 — <https://www.youtube.com/watch?v=eSnxW3hMV2E>
5. Як допомогти впоратися з болючим відчуттям тривоги у дні війни 06.03.2022 — <https://www.youtube.com/watch?v=fqKGRS4vHzI&t=5s>
6. ПЕРША ДОПОМОГА запобігання розвитку хронічної тривожності й розвитку ПТСР 07.03.2022 — <https://www.youtube.com/watch?v=qdS2QKV981Q&t=83s>
7. «ПЕРША психологічна ДОПОМОГА. Психологічна інтервенція. Корисні поради, вправи та техніки » 08.03.2022 — <https://www.youtube.com/watch?v=lEnV4Q5F2DU&t=103s>
8. Як надавати психологічну допомогу і залишитися в ресурсі 09.03.2022 — <https://www.youtube.com/watch?v=Hmj-mn4s92k>

*Саюк Вікторія Павлівна студентка 1 курсу
спеціальності «Психологія» Рівненського
інституту університету «Україна»
Науковий керівник: к.і.н. доц. Юрчук Л.В.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ТРАДИЦІЙ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Київська Русь — середньовічна східноєвропейська феодальна монархічна держава зі столицею в Києві, що існувала впродовж IX-XIII століть на території сучасної України. Об'єднувала під владою князів із династії Рюриковичів східнослов'янські, балтські та фіно-угорські племена. У часи найбільшої могутності простягалася від Білого моря на півночі до Чорного моря на півдні, і від верхів'їв Вісли на заході до середньої Волги на сході.

Традиційно першим правителем Київської Русі вважається князь Олег із родини легендарного Рюрика, який 882 року заволодів Києвом. Його наступник, Ігор, воював із Візантією і загинув від рук деревлян. Дружина Ігоря, княгиня Ольга стабілізувала державу та прийняла християнство. Правління її сина Святослава ознаменувалося воєнною експансією на схід та південь.

Його син Володимир Великий, що посів трон після братовбивчої війни, розширив терени держави, розбудував Київ і охрестив Русь (988). Після його смерті спалахнула усобиця, внаслідок якої київським князем став Ярослав Мудрий. За його правління була збудована Софія Київська (1037), відбулась перша кодифікація юридичних норм, були укладені династичні союзи з низкою європейських держав.

Згодом влада перейшла до тріумвірату Ярославичів, нащадки яких розділили Русь на окремі князівства, давши початок процесу феодальної роздробленості. Винятком слугують правління Володимира Мономаха та його сина Мстислава, які на певний час спромоглися консолідувати владу.

Феодальна роздрібненість — поділ середньовічної держави на малі та великі володіння, які не мали централізованої влади. Термін був поширений у радянській марксистській історіографії.

Є 8 основних причин феодальної роздробленості Київської Русі: перетворення земельного володіння у спадкове; посилення удільних князівств; зростання міст і кордонів; економічний розвиток земель; розвиток народностей; велика територія, що ускладнює централізоване управління; послаблення Києва як центру; багатоетнічний склад населення.

Удільна (феодальна) роздрібненість — процес децентралізації на Русі, послаблення влади київського князя. Настала незабаром по смерті київського

князя Мстислава Володимировича (1132), коли держава стрімко розділилася на півтора десятка земель і князівств.

В Україні найбільшими і найсильнішими стали Київське, Галицьке, Волинське, Чернігівське, Новгород-Сіверське і Переяславське князівства. Була спричинена об'єктивним розвитком феодальних відносин у Давньоруській державі

Удільні князівства утворилися внаслідок розпаду Київської держави. Перші уділи з'явилися в середині 11 ст. після смерті Ярослава Мудрого. Землі Київської Русі були поділені між його синами, чим фактично покладено початок існуванню Київської, Чернігівської і Переяславської земель як окремих уділів.

У 1070 роках князі-ізгої Ростиславичі захопили галицькі землі й утворили ряд удільних князівств. Любецький з'їзд 1097, маючи на меті припинення княжих міжусобиць, узаконив поділ на уділи, тим самим юридично закріпив політичне роздрібнення Русі. Процес поділу єдиної держави на удільні князівства був призупинений у часи правління Володимира Мономаха і його сина Мстислава Володимировича, однак незабаром відокремлення земель від Києва набуло невідворотного характеру.

У 1223 р. на р. Калка сталася перша збройна сутичка монголів із русинами, які прийшли на допомогу половцям. Однак руські князі навіть перед грізною небезпекою не змогли переступити через розбрат і спільно вдарити по ворогу. У результаті об'єднані русько-половецькі сили зазнали нищівної поразки: загинуло 6 князів та 9/10 руських воїнів. Але й монголо-татари, зазнавши великих втрат, не наважилися продовжувати похід углиб Русі й повернули назад.

Нова хвиля монгольської навали розпочинається 1237 р., коли на прикордонних рубежах Русі з'явилося 150—200-тисячне військо онука Чингізхана — Бату-хана (Батия). Руські князі знали про підготовку цього походу, але, поглинені власними чварами, нічого не зробили для об'єднання сил. Як наслідок, упродовж зими 1237—1238 рр. було завойовано Рязанське та Владимиро-Суздальське князівства, всю Північно-Східну Русь. У 1239 р. монголо-татарське військо, незважаючи на героїзм русинів, здобуло і зруйнувало Переяслав і Чернігів, а в грудні 1240 р. оволоділо Києвом.

Протягом 1241 р. завойовники вогнем і мечем пройшли галицькі та волинські землі, вдерлися у Польщу, Угорщину, Чехію, Словаччину, Трансильванію. Проте знекровлені на Русі кочівники вже 1242 р. були змушені припинити своє просування у західному напрямку.

Повернувшись у пониззя Волги, вони заснували нову державу в складі Монгольської імперії — Золоту Орду зі столицею у м. Сарай. Звідси хай Батий

розіслав послів по руських землях, вимагаючи у місцевих князів покори к визнання себе за верховного правителя. З того часу Київська Русь як незалежна держава припинила існування.

Монголо-татарська навала мала для Русі катастрофічні наслідки, відкинувши її у розвитку на кілька століть. Занепали ремесла й торгівля, були зруйновані міста. Проте державницькі традиції давньоруського періоду продовжували жити, оскільки на їх основі утворилася Галицько-Волинська держава, безпосередня! спадкоємиця Русі з центром у Києві.

Залежність руських земель від завойовників виявлялася насамперед у трьох сферах: економічній, політичній, військовій. Економічна залежність зводилася до обкладання місцевого населення даниною, від якої звільнялася лише церква. У політичній сфері залежність полягала в затвердженні Ордою князів па престолах та видачі ярликів на управління землями, незважаючи ні на права князів на той чи інший престол, ні на бажання народу. Військова залежність передбачала обов'язок руських князів делегувати своїх воїнів до монгольського війська та брати участь у його воєнних походах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. <https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%B4%D1%96%D0%BB>
2. https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B8%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%8C
3. https://pidru4niki.com/13481222/istoriya/borotba_rusi-ukrayini_mongolo-tatarskoyu_navaloju

УДК 159.947.5

*Ліннік Юрій, магістр 1 курсу,
спеціальності «Психологія» 053
Рівненського інституту університету
«Україна»
Науковий керівник: к.і.н , доц. Юрчук Л.В.*

КОРЕКЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Корекція девіантної поведінки – це процес зміни або покращення поведінки особи, яка проявляє девіантну (відхилення від норми) поведінку, з метою адаптуватися до соціальних норм та правил спілкування в соціумі [2].

Корекція девіантної поведінки може бути проведена за допомогою різноманітних методів, таких як психотерапія, поведінкова терапія, соціальна робота, медикація. Метою корекції є забезпечення поведінкової адаптації особи та її інтеграції в соціальні середовище [1].

Рівень ефективності методів залежить від характеру девіації, особистих особливостей людини та інших факторів. Ось деякі з найбільш ефективних методів корекції девіантної поведінки:

- поведінкова терапія. Цей метод передбачає використання конкретних технік, які допомагають змінити небажану поведінку на бажану. Він ґрунтується на принципі позитивного підсилення, тобто нагородженні бажаної поведінки та ігноруванні небажаної;

- психотерапія. Це метод передбачає спілкування з професійним психотерапевтом для розв'язання проблем, що можуть бути зв'язані з девіантною поведінкою. Він дозволяє особі зрозуміти корінь своєї девіації та вивчити нові способи поведінки;

- соціальна робота – цей метод використовується для допомоги людям, які можуть бути вразливими через соціальні, економічні або інші причини. Соціальні працівники допомагають особам з девіантною поведінкою знайти роботу, житло та інші ресурси, що можуть допомогти їм стабілізувати своє життя;

- медикація. Цей метод використовується у випадках, коли девіантна поведінка пов'язана з психічними розладами. Медикація може допомогти контролювати симптоми та забезпечити емоційну стабільність;

- родинна терапія. Він може допомогти установити здорові міжособистісні відносини та вирішити конфлікти, які можуть бути причиною девіації;

- групова терапія – метод може бути використаний для допомоги людям з девіантною поведінкою, які мають спільні проблеми або досвід. Групова терапія може допомогти особі знайти підтримку та розуміння у групі людей з подібними досвідами [2].

Після успішної корекції девіантної поведінки важливо підтримувати позитивні зміни, щоб запобігти поверненню до попередньої неприйнятної поведінки. Розглянемо декілька методів, які допоможуть підтримувати позитивні зміни:

- ✓ психотерапія продовжування. Після успішного закінчення програми корекції девіантної поведінки, людина може продовжувати відвідувати психотерапевта або консультанта. Це допоможе зберегти успішні зміни, продовжувати працювати над проблемами та отримувати підтримку;

- ✓ самодисципліна. Особа повинна продовжувати практикувати здорову поведінку та зберігати самодисципліну. Важливо пам'ятати, що зміна поведінки потребує зусиль та постійного напруження;

- ✓ розвиток соціальних навичок – важливо розвивати соціальні навички, такі як емпатія, співрозмовництво та співпраця з іншими людьми. Це

допоможе уникнути конфліктів та підтримувати позитивні відносини з іншими;

✓ саморефлексія. Важливо регулярно аналізувати свою поведінку та думки, щоб відслідковувати будь – які зміни та уникати повернення до попередньої неприйнятної поведінки. Це може допомогти виявити потенційні труднощі та розв'язати їх до того, як вони стануть проблемою;

✓ прийняття ресурсів – необхідно приймати ресурси та підтримку, які можуть допомогти уникнути повернення до неприйнятної поведінки. Це може включати прийняття допомоги від спеціалістів участь у групах підтримки або використання інших ресурсів, які можуть допомогти у підтримці здорової поведінки [5].

Забезпечення підтримки та ресурсів для особи, яка потребує корекції девіантної поведінки є важливим елементом успішної корекції. До цих способів належать: психологічна підтримка (консультування або терапія), медична допомога (лікування залежності або психічних розладів), соціальна підтримка (родини, друзів), освіта про здоровий спосіб життя та управління стресом, програми підтримки (з розвитку навичок життя або підтримки зайнятості) [3].

Отже, всі ці методи можуть бути ефективними у підтримці позитивних змін в поведінці та уникненні повернення до девіантної поведінки. Кожна людина має свої власні потреби та обставити, тому важливо вибрати методи, які найкраще відповідають її потребам та ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клоков В.В. Девіантна поведінка та шляхи її корекції / В. В. Клоков. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 1999.
2. Ковальова І. О. Девіантна поведінка: психологічні механізми та способи корекції / І. О. Ковальова. – К.: Видавничий дім “Слово”, 2008.
3. Ткачук О. В. Соціальна педагогіка як складова боротьби з девіантною поведінкою учнів / О. В. Ткачук. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014.
4. Шиян М. О. Психологічна допомога дітям з девіантною поведінкою: практичний посібник / М. О. Шиян. – К.: Видавничий дім “Слово”, 2017.
5. Короткова Л. М. Девіантна поведінка молоді: соціологічний аналіз та шляхи корекції. Л. М. Короткова. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019.

*Мороз Жанна студентка 1 курсу
Спеціальності «Психологія» Рівненського
інституту університету «Україна»
Науковий керівник: к.і.н. доц. Юрчук Л.В.*

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

В Україні у зв'язку з подальшим закріпаченням, посиленням національного і релігійного гніту багато селян, незважаючи на татарську небезпеку, почали тікати у степи Дикого поля, куди не сягала влада польських панів. Це була пасивна форма протесту. Тікали переважно жителі Східної Галичини, Волині, Західного Поділля, північних районів Київщини, а також міщани, позбавлені сану священики, збідніла шляхта. Здебільшого переселялись українці, а також поляки, молдавани, росіяни, білоруси. Спочатку йшли на літній сезон у степи, де могли вільно обробляти землю, рибалити, розводити бджіл, полювати. Вони збиралися в гурти, обирали отамана. Щоб запобігти нападам татар, люди часто самі нападали на них, іноді грабували купців. На зиму вони поверталися додому під захист замків і платили королівським старостам данину. Згодом таких людей почали називати козаками.

Відомий дослідник Запорозької Січі Д. Яворницький у своїй праці «Історія запорозьких козаків», розглядаючи походження козаків вказує, що «початки козацтва слід шукати не в Європі, а в Азії. На це наштовхують нас як філологічні міркування, так і історичні відомості. Слово «козак», або правильніше, «казак», безумовно, східне слово, як і слова аксак, гайдамак, кишлак, абак та багато інших подібних слів, що мають поширене у багатьох тюркських мовах закінчення “ак”»¹.

Вперше слово «казак» стає відомим у половців, народу тюркського походження, з XI ст.; мовою половців воно означало «вартового, передового, нічного й денного»². У Криму цей термін був відомий уже з XIV ст. У широкому розумінні «козак» – це вільна, незалежна людина, шукач військових пригод.

На думку М. Максимовича, козаки стають історично відомі в Україні вже з 1471 р., коли Київське князівство було перетворене на воєводство. Проте перша згадка про українських козаків датується 1489 р. Вона пов'язана з походом сина польського короля Яна Альбрехта проти татар. Як зазначав польський хроніст М. Бельський, польське військо успішно просувалося на південь у подільських степах завдяки провідникам з місцевих козаків³.

Водночас в історіографії також існує точка зору, що прототипом козаків можна вважати бродників – населення, яке бродило степом у пошуках кращого життя. Вперше вони згадуються в Іпатіївському літописі 1147 р.

Українське козацтво виникло з певних економічних причин: захоплення українських земель польськими і литовськими феодалами та нестача власної землі у селян і як наслідок – переселення селян у «Дике поле», Запоріжжя, нижнє Подніпров'я; соціальних причин: посилення феодалного гніту, оформлення кріпосної залежності; політичних – намагання Польщі встановити контроль над утікачами з Подніпров'я; національно-релігійних – політика спольщення, гоніння на православну церкву; військових причин: необхідність захисту кордонів від зазіхань Кримського ханства.

Поступово козаки почали осідати у степу на постійне проживання. На середину XVI ст. у родючих південноукраїнських степах виникли козацькі уходи, слободи, а згодом й села. Перші козацькі слободи розташовувались обіч сумнозвісного татарського «Чорного шляху» вздовж р. Тясмин, що поблизу Чигирина, р. Ташлик, неподалік сучасного м. Сміла, а також річок Конилка та Гірський Тікич неподалік Умані. Отож колиска козацтва знаходиться на території південної частини сучасної Київської, східної та південно-східної частин Вінницької та Черкаської областей України. Козаки займалися хліборобством, скотарством, рибальством, бджільництвом, полюванням, ремеслом, торгівлею. Козацькі поселення були багатші від сіл кріпосних селян, адже, по-перше, козаки були вільними людьми, а по-друге, вони мали земельні ділянки, розміри яких перевищували землеволодіння багатьох шляхтичів на заході. Почав формуватися козацький устрій. Козаки об'єднувались у спільноти – громади. Найважливіші питання вирішувалися на радах. На цих радах обирались отамани, осавули, судді. Козаки мали однакові права на користування землею, на полювання, рибальство тощо. Козаки, які жили на захоплених магнатами землях, повинні були давати їм мед, хутро, гроші, служити у військових загонах при замках.

Таким чином, життя козаків у Наддніпрянщині було тяжким і дуже небезпечним. Навіть працюючи на землі, вони змушені були постійно носити зброю, щоб захищатися від турків і татар. З роками козаки вдосконалили свою військову майстерність та організацію, виготовляли доброякісну зброю і порох. Озброєні козаки почали не лише захищатися від набігів кримчан, а й нападати на татарські улуси. У 1489 р. загони козаків під час походу билися з татарами поблизу Таманської переправи, що поблизу татарського укріплення Іслам-городок поблизу Тавані на лівому березі Дніпра. У 1492 р. козаки напали на татарські кораблі на Дніпрі. У 1494 р., 1496 р. і 1498 р. українські козаки разом із донськими здійснили кілька вдалих походів проти татар, що змусило

Кримське ханство для свого захисту збудувати на Дніпрі та Перекопі кілька фортець. У 1521 р. козацькі загони здійснили похід до Молдавії, у 1523 р. – до Криму, у 1524 р. – під Тамань, у 1528 р. – під Очаків, який захопили в 1545 р. У результаті цих перших походів козаки часто звільняли полонених українців, захоплювали багату військову здобич. Польський і литовський уряд прагнув використати козацтво у власних цілях. Не маючи великої військової сили на півдні України, уряд почав залучати козаків до захисту південних рубежів від татар.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. – К.: Арій, 2013. – 656 с. – (Гетьмани України та їхня доба)
2. Сас П. Полководець Петро Сагайдачний. – К.: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2014. – 280 с.
3. Литвин В.М. Образи Великого Кобзаря в українській інтелектуальній історії (до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка) / За ред. В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – 52 с.
4. Історія Запорозької Січі / Авт.: В. Смолій, В. Щербак, А. Гурбик, Т. Чухліб, Ю. Мицик, В. Станіславський, В. Горобець, О. Гуржій, В. Мільчев, О. Бакинська; Ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), В. Щербак (наук. ред. та упорядн.), В. Горобець, О. Гуржій, Т. Чухліб. – К.: Арій, 2015. – 240 с.

Повишева Ангеліна Сергіївна
студентка 4 курсу, групи ПЛ-19-rv,
спеціальності «Психологія» Рівненського
інституту університету «Україна»
Науковий керівник: доктор філософії,
викл. **Бондарець М.А.**

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Сучасне українське суспільство переживає період соціальних змін і перебуває в перехідних, нестабільних умовах, які пов'язані з демократичним транзитом, розвитком соціально орієнтованої економіки, зміною ціннісно-нормативної системи суспільства, формуванням соціальних практик відкритого демократичного типу, що передбачає якісну перебудову системи соціального захисту населення. Однак цей процес ускладнює зростання соціальної напруженості в українському суспільстві.

Особливо сприйнятливою до цих умов є вікова група людей похилого віку, для яких переживання процесу старіння як кризового психологічного стану поєднується з економічною нестабільністю в суспільстві, а тому сприяє посиленню таких соціальних та емоційно-психологічних порушень, як: зростання інтенсивності соціальних страхів і виникнення нових; ціннісна аномія; депресивність, невпевненість, суїцидальність людей похилого віку; алкоголізація й наркотизація; соціальна та психологічна дезадаптація.

Різні аспекти методологічної та теоретичної геронтопсихології, особливостей життя людей похилого віку розглядали: О.В. Краснова, А.Г.Лідере (особливості розвитку особистості в період похилого віку), М.В.Єрмолаєва (структура емоційних переживань), Н.В.Чепелєва, М.Л.Смұльсон (нарративна психологія людей похилого віку).

Для розуміння особистості в старості необхідно розглянути вплив зовнішніх умов на уявлення людей похилого віку про себе і їх задоволеність життям. Загальна проблема – пануючий вплив стереотипів «типової» людини похилого віку. Існує безліч описів особливостей, що характеризують особистість людини похилого віку. Згідно з дослідженням, проведеним О. В. Красновою, представники різних вікових груп виділяли такі особливості людей похилого віку: мудрість, наявність великого життєвого досвіду, доброта, духовна значущість для молоді. Але в той же час відзначаються і негативні їх характеристики: егоїстичність, скупість, упертість, байдужість до усього, інтелектуальна деградація, консерватизм, критичне відношення до молодих людей. Велика різноманітність в оцінці одних і тих же характерологічних рис людини похилого віку створює суперечливу картину. Багато характерних рис людей похилого віку обумовлено поширеними в суспільстві стереотипами, які суттєво впливають на формування відношення до себе. Згідно з даними численних емпіричних досліджень похилий вік супроводить наростання занепокоєння, тривожності, появи або посилення таких рис, як недовірливість, дратівливість, черствість. Зміни при старінні відбуваються і на біологічному рівні. Змінюється зовнішність, рухливість, а також робота сенсорних систем – слух, зір, смак і нюх, як правило, з віком починають працювати менш ефективно. Тобто, основу стану і динаміки особистісних змін складають, передусім, природні фізіологічні процеси старіння організму, що неминуче викликає зміни емоційно-вольової сфери особистості. Змінюється темперамент, людина похилого віку більше звертає увагу на себе, знижується ініціативність, зростає пасивність. У емоційній сфері з'являються неконтрольовані посилення афективних реакцій (сильне нервово збудження зі схильністю до смутку, слізливості). Люди похилого віку можуть

відчувати емоції, не знайомі їм в період їх молодості. У них не спостерігається зменшення відчуття позитивних емоцій, наприклад, щастя і радості. Негативні емоції, навпаки, не стають менш сильними, проявляються рідше, чим раніше. Крім того, у людини похилого віку рідше спостерігаються раптові перепади настрою, вони менш схильні впадати в замішання і здатні краще контролювати свої емоції. Згідно з новими уявленнями, похилий вік – один з етапів продовження емоційного росту; тобто емоційне благополуччя людини занепадає тільки в період, передуючий смерті, «в точці, де когнітивні і фізіологічні проблеми серйозно зачіпають життєдіяльність людини».

Як відмічає Н.Ф.Шахматов, відношення до власного старіння – активний елемент психічного життя в старості. У оформленні цього почуття визначальним є моменти усвідомлення факту фізичних і психічних вікових змін, визна-ння природності відчуттів фізичного нездоров'я. На наступних етапах старіння відношення до нових змін у фізичному статусі перебувають вже під впливом сформованої нової життєвої позиції, нового рівня самосвідомості. Ця нова позиція формується за рахунок сталих нових стосунків людини похилого віку з її оточенням, але більшою мірою залежить від неї самої. При цьому відсутня депресивна проекція на минуле, відсутні спроби знайти винуватого або винити себе в неправильно прожитому житті. Саме при цьому варіанті психічного старіння є повна згода з самим собою, згода з природним ходом подій і з неминучістю завершення власного життя.

На думку Н.Ф.Шахматова, така активна позиція відносно власної старості більшою мірою сприяє збереженню особистості в пізньому віці. В той же час у вітчизняній геронтологічній літературі описані варіанти неадекватних установок у відношенні до власної старості, аж до повного її неприйняття. В якості таких варіантів описують регресію (повернення до минулих форм поведінки, що проявляються у формі «дитячої» вимоги допомогти незалежно від стану), добровільну ізоляцію від оточення (пасивність і мінімальна участь в громадському житті), бунт проти процесів старіння (відчайдушні спроби зберегти зрілість, що йде). При неадекватному відношенні до старості у людини похилого віку виникає відчуття незадоволення життям, зубожіння почуттів, що разом із хронічним погіршенням здоров'я і прогресуючою втратою інтересу до оточуючого провокує негативні зміни особистості у формі «загострення» особистісних рис. Ця нова позиція більшою мірою залежить від самої людини похилого віку.

На схилі літ люди рідше переживають радість, здивування, багато з них втрачає почуття гумору, інтерес, допитливість. Вони часто відчують тривогу пов'язану з очікуванням смерті, із захворюваннями, самотністю, фізичною неспроможністю. Їхня тривога, як правило, не має конкретної причини. У ній страх поєднується з гнівом, почуттям вини, соромом. Страх може бути зумовлений фізіологічними процесами в організмі, усвідомленням життєвих небезпек, що реально загрожують людині. Прояви ображеності здебільшого є емоційною реакцією на несправедливе ставлення до себе, незаслужене приниження власної гідності.

Отже, емоційне життя літніх людей суттєво змінюється. Частіше виникають у них негативні переживання, які здебільшого пов'язані із пристосуванням до старості й наближенням смерті. Однак і в цьому віці люди нерідко переживають позитивні емоції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aucote, H.M. Non-equivalence of direct and indirect measures of unrealistic optimism / H.M. Aucote, R.S. Gold // Psychology, Health & Medicine. – 2005. – № 2. Р. 194 – 201.
2. Bertaux, D. The life story approach: a continental view / D. Bertaux, M Kohli // Annual Review of Sociology. – 1984. – № 10. – Р. 215 – 237.
3. Bruner, J. Life as narrative / J. Bruner // Social Research. – 1987. – № 54 –Р. 11– 32.

Полюхович Олександр студент 1 курсу спеціальності «Соціальна робота» Рівненський інститут університету «Україна»

Науковий керівник: к.і.н. доц. Юрчук Л.В.

НАЙДАВНІШІ ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Одні з найперших спроб державотворення на території України належать кочовим племенам Північного Причорномор'я - кіммерійцям, скіфам та сарматам.

Кіммерія (IX—VII ст. до н. е.), займала величезну територію від Дністра до Дону, частину північного Криму, Таманський та Керченський півострови. Столицею Кіммерії було місто Кіммерік, розташоване в Криму, в районі Керченської протоки.

Кіммерійці, як відомо, були першим народом Східної Європи, справжнє ім'я якого, зафіксоване в писемних джерелах, дійшло до нашого часу. Одна з перших згадок про них зустрічається, зокрема, в «Одіссеї» Гомера (VIII ст. до н.е.), де автор називає північне узбережжя Чорного моря «землею кіммерійців». Значно більше відомостей про кіммерійців міститься в працях видатних істориків давнини: Геродота, Птолемея, які описували життя кіммерійців у наступні часи. Виходячи з їхніх творів, можна зробити висновок, що головним заняттям кіммерійців було кочове скотарство. Чільне місце в ньому посідало конярство, що забезпечувало верховими кінями воїнів та чабанів, давало значну частину продуктів харчування. За це Гомер називає цих кочівників «гіпомологами-млекоїдами», тобто тими, хто доїть кобилниць.

Крім того, кіммерійці здавна займалися землеробством, були вправними металургами, виготовляли скляний та керамічний посуд, прикрашений кольоровими інкрустаціями. Майже всі знайдені досі знаряддя праці та озброєння кіммерійців виготовлені з бронзи. Проте слід зазначити, що поряд із бронзовими зустрічаються й вироби, виготовлені із заліза.

Кіммерійці були першим народом, який управлявся царями, що вийшли з родової і племінної знаті. Про наявність царського прошарку в кіммерійському суспільстві свідчать також двоколісні колісники, які в індоевропейських народів виступають як атрибут царів і богів. Такі колісники були знайдені археологами в кіммерійських похованнях, що говорить про царський статус померлих. Кіммерійським царям і знаті належала вся повнота влади в державі яка була рабовласницькою.

У VIII-VII ст. до н.е. кіммерійці переживають свій героїчний період і виявляють неабияку військово-політичну активність. В числі перших кіммерійці створили нову грізну військову силу – кінноту, яка була елітною частиною їхнього війська. У постійних війнах кіммерійці захоплювали багато полонених, яких згодом перетворювали на рабів

Однак в 40-х роках VII ст. до н. е. вони зазнали відчутного удару від скіфів. Після цієї поразки кіммерійці осідають поблизу міста Синоп, а в наступні часи зовсім зникають з історичної арени.

Скіфія. В VII ст. до н. е. з глибини Азії в Північне Причорномор'я вторгнулися численні племена скіфів, які завоювали величезну територію між Доном, Дунаєм і Дніпром, приєднавши до своїх володінь ще й значну частину Криму. Найдавніші згадки про скіфів (або, як вони себе називали – сколотів) датовані VII ст. до н.е., містяться в ассірійських клинописах.

За словами грецького історика Геродота, Скіфію заселяли кочові і осілі племена. Наймогутнішим і найчисленнішим племенем серед них були царські скіфи, які вважали інших скіфів своїми рабами. Вони жили на лівому березі

нижньої течії Дніпра, аж до Азовського моря і нижнього Дону, а також в степовому Криму. На правому березі нижнього Дніпра мешкали скіфи – кочівники, між Інгулом і Дніпром разом з кочівниками жили скіфи – землероби. У басейні Південного Бугу поблизу грецького міста Ольвія знаходилися еліно – скіфи. Нарешті, на північ від царських скіфів (у степовій смузі України) розташовувалися скіфи – хлібороби (орачі).

У VII – VI ст. до н. е. в скіфському суспільстві починають проявлятися ознаки розкладу родового ладу. З середовища вільних общинників виокремлюється родоплемінна знать (родові старійшини, племінні вожді та ін.). З'являються у скіфів і раби, добуті під час численних воєн.

Досягнутій скіфами сходинці розвитку відповідала й організація управління у формі військової демократії. Найважливіші питання розглядалися на народних зборах. Значним впливом користувалися ради старійшин. Але головну роль у керівництві союзом відігравали військові вожді — «царі», які очолювали скіфське військо під час походів.

Як наслідок, на рубежі VI—IV ст. до н. е. у Скіфії відбувається поступове становлення класового суспільства та формування рабовласницької держави.

Держава скіфів виступає, насамперед, як військова організація, що відповідала умовам розвитку кочового господарства V-IV ст. до н.е. На чолі держави стояв один або кілька царів, влада яких була необмеженою. Цар був військовим начальником та верховним суддею, котрий мав право винесення смертного вироку. Влада царя вважалася божественною за своїм походженням. Скіфське царство складалося з округів (номів), якими керували номархи. Апарат державного управління складався, зазвичай, з найближчих родичів царя та представників аристократії. На рівні місцевого управління ще панували пережитки родоплемінної організації. Старійшини та вожді племен традиційно очолювали місцеві органи влади.

У скіфському суспільстві за часів Геродота існував і демократичний орган – військові збори, які приймали рішення від імені усіх скіфів. На зборах розглядалися найбільш важливі питання суспільного життя, затверджувалася кандидатура царя та його можливих наступників. З наступним розвитком скіфської держави, її зміцненням значення зборів поступово втрачається

У III ст. до н.е. Велика Скіфія розпадається під тиском сарматів зі сходу, гетів і кельтів із заходу. Даючи оцінку скіфському царству, вчені вважають, що це була кочова імперія на зразок східної деспотії із сильними рабовласницькими тенденціями.

Сарматія. У III ст. до н. е. під тиском войовничих кочових племен сарматів Велика Скіфія розпадається. Сармати панували в Причорномор'ї протягом наступних 600 років

Назва «сармати», або «савромати» походить від іранського слова «саоромант» і означає «підперезаний мечем». Перші згадки про окремі сарматські племена знаходимо в працях Страбона. Уже в II—I ст. до н. е. племена сарматів розселилися на величезних просторах від Дону до Дніпра. На території сучасної України спочатку жили роксолани, дещо пізніше — аорси й алани. Внаслідок значної спорідненості сарматів зі скіфами вони фактично уживаються в одній спільній державі Сарматії (III ст. до н. е. — III ст. н. е.), головним політичним центром якої було м. Танаїс, розташоване у гирлі Дону.

Сарматія була державою рабовласницькою. Очолювали її царі, які мали необмежену владу. Вони спиралися на верхівку племен. Все управління Сарматією спрямовувалося на створення і утримання сильної армії. Сарматські царі вели постійні завойовницькі війни і тримали в покорі сусідні племена. Обкладання даниною поневолених народів, контролювання та посередництво в торгівлі, постійні здирства у вигляді так званих «дарунків», відкриті воєнні пограбування — головні засоби зовнішньої діяльності царів Сарматії.

Війну і грабіжництво вони вважали не тільки звичайною, а й почесною, престижною справою. Античні автори, характеризуючи сарматів, говорили про них, як про керований жінками народ. Сарматські жінки відрізнялися войовничим характером, їздили верхи на конях, володіли зброєю, нарівні з чоловіками ходили в походи, не вступали у шлюб доки не вб'ють першого ворога. Своєю поведінкою і способом життя вони нагадували міфічних амазонок. За легендою, переказаною Геродотом, сармати походили саме від союзу амазонок зі скіфами.

В III ст. н. е. володарюванню сарматів в українських степах настав кінець.

Таким чином, рабовласницькі держави Кімерія, Таврика, Скіфія, Сарматія були першими державними утвореннями, що виникли на території України. Звичайно, вони не були українськими, але значною мірою вплинули на процеси зародження, формування і розвитку майбутньої Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Відп. ред. В. Смолій; Кер. авт. кол. Г. Боряк; Авт. кол.: В. Головка (коорд. проекту), В. Даниленко, С. Кульчицький, О. Майборода, В. Смолій, Л.

- Якубова, С. Янішевський. НАН України. Інститут історії України. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 796 с.
2. Історія України: документи. Матеріали: посіб./[уклад., комен. В.Ю.Короля]. – К.: Академія, 2002.
 3. Моця О. Землероби та кочівники на Великому Кордоні Східної Європи в часи Київської Русі / НАН України. Інститут історії України, Інститут археології; Український національний комітет істориків. – К.: Інститут історії України, 2015. – 296 с.

*Пронкевич Мар'яна, здобувачка
вищої освіти за спеціальністю 053
«Психологія» (магістрантка),
Рівненського інституту
Університету «Україна»*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Основною рушійною силою економічного, політичного, та соціального розвитку суспільства й світового порядку сьогодні є глобалізація. Впливаючи на усі сфери життєдіяльності суспільства, глобалізаційні процеси змінюють умови життя населення, як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Поглиблення глобалізаційних процесів в усіх сферах суспільного життя призводить до того, що багато проблем, які нещодавно були внутрішніми, все частіше набувають міжнародного характеру. Відповідно і вирішення їх відбувається на світовому рівні, за участю всесвітніх організацій.

Сьогодні ми є свідками значної кількості подій і явищ, які відбуваються у світі та окремо або в сукупності впливають на кожного суб'єкта міжнародних відносин. Держави сьогодні взаємодіють не тільки одна з одною, а й з дедалі зростаючою кількістю міжнародних організацій, різноманітних наддержавних утворень. При цьому зв'язки стають дедалі тіснішими, суб'єкти міжнародних відносин стають все більш взаємозалежними як у фінансово-економічних відносинах, так і в інших сферах. Світ «глобалізується». Звичайно, такий стан речей відбивається на всіх сферах суспільного життя. Водночас поняття «глобалізація» не є однозначним і часто використовується у зовсім різних, іноді протилежних значеннях. Частково це пов'язано з тим, що не існує єдиної точки зору стосовно часу виникнення цього поняття і, так само, часу виникнення самих процесів глобалізації.

Досліджуючи глобалізацію як процес, можна зрозуміти, яким чином вона впливає на суспільство. Питання глобалізації у своїх працях розглядали такі вчені, як Є. Г. Лук'янова, В. В. Балитніков, М. М. Марченко, С. М. Шахрай, В. В. Лунєєв, Б. В. Макогон та ін.

Глобалізація на думку А.Р. Дунської це процес, що долає територіальні й культурні кордони країн [3].

Глобалізація – складний процес, пов'язаний зі стрімко зростаючим рухом ідей, капіталів, технологій, товарів та послуг у всьому світі [4]. Дане визначення є доволі вдалим, проте, на нашу думку, слід було б зазначити, яким чином даний процес впливає на світ.

Соціальна робота в умовах військового стану під впливом глобалізації охоплює низку факторів, серед яких можна виділити такі:

- гуманітарна підтримка окремих країн та міжнародних організацій;
- створення локацій для інформування та психологічної підтримки населення;
- підготовка та створення мобільних груп волонтерів та соціальних працівників;
- захист прав та свобод, а також юридична підтримка цільових груп населення;
- надання фінансової підтримки та реалізації різноманітних соціальних проєктів.

Дослідники тлумачать глобалізацію як **процес об'єднання безлічі країн для роботи над спільними цілями**. В умовах подібної тенденції, можна сказати, що країни відсувають на задній план власну національну ідентичність і намагаються облаштувати світ як одне величезне ціле.

З досвіду співпраці з міжнародними організаціями можемо констатувати наступне, що яскравим прикладом глобалізації в Україні стала одна з провідних міжнародних організацій це ООН. Організація Об'єднаних Націй стала визнаною об'єднуючою для країн платформою щодо вирішення нагальних проблем глобального розвитку людства. У Статуті ООН задекларовано, що основними цілями є: підтримка миру та безпеки у світі через ефективні колективні заходи; розвиток відносин між націями на основі принципів рівності та самовизначення; міжнародне співробітництво щодо вирішення економічних, соціальних та гуманітарних проблем, забезпечення реалізації основних прав та свобод людини; узгодження дій країн для досягнення цих цілей [3, 4]. Основними програмами та фондами ООН, що сприяють вирішенню соціальних проблем глобального економічного розвитку є Програма розвитку ООН (ПРООН), Всесвітня продовольча програма, Фонд ООН в сфері народонаселення, Конференція ООН з торгівлі та розвитку та

інші. До спеціалізованих установ ООН, які є окремими організаціями, належать Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО), група Світового банку, Міжнародний валютний фонд, Світова організація охорони здоров'я, Міжнародна організація праці та ін. ООН перебуває в постійному пошуку нових варіантів розвитку людства. Так, 25 вересня 2015 р. був прийнятий підсумковий документ Саміту ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року», задекларувавши 17 цілей в сфері сталого розвитку та 169 завдань для їх досягнення, реалізація яких, у підсумку, повинна забезпечити збалансованість економічного, соціального та екологічного розвитку.[1] Одне із найважливіших місць в організації діяльності ООН займає Економічна і соціальна рада (ECOSOC), яка є центральною платформою по 42 розробці та узгодженню рішень щодо сталого розвитку у трьох вимірах – економічному, соціальному, екологічному, зокрема, в межах ECOSOC відбуваються наступні форуми: політичний, форум з співробітництва в цілях розвитку (основними напрямками є сталий розвиток та його фінансування), етап розгляду гуманітарних питань, де розглядаються питання координації гуманітарної діяльності, етап інтеграції, завданням якого збір та поширення інформації про глобальні проблеми, та ін. Актуальною, незважаючи на певні досягнення Цілей розвитку Тисячоліття, залишається Всесвітня продовольча програма ООН, яка фінансується виключно за рахунок добровільних пожертв урядів, організацій, приватних осіб, і основним завданням її залишається постачання продуктів харчування в ті регіони, де існує гостра їх нестача, впроваджуючи при цьому новітні механізми зменшення кількості осіб, котрі голодують. За Всесвітньою продовольчою програмою ООН тільки у 2013 р. була надана допомога 80,9 млн. осіб у 75 країнах світу [6, 7]. Глобальне партнерство на основі соціальної модернізації та прогресу має стати платформою спільного вирішення проблем не лише у площині перемовин, але й реальних дій, а відтак основою формування матриці соціальної поведінки країн у глобальному економічному просторі.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну є наочною ілюстрацією того, що природа війни ніколи не змінюється. Це аспект людського буття, який сьогодні є таким само ірраціональним, жорстоким і розчаровуючим, як і відтоді, коли людина вперше підняла палицю проти свого ближнього. Коли люди воюють, знаючи, що на кону їхнє особисте виживання — і доля їхніх сімей, спільнот і країн — немає непорушних законів чи меж, які б обмежували те, що робиться заради виживання і перемоги. Так само слушно й те, що хоча природа війни не змінюється, її характеристики — те, як вона насправді

ведеться — постійно трансформуються відповідно до обставин, технологій і мислення.

Одна з констант полягає в тому, що великі війни, де на карту поставлено виживання країни і її спосіб життя, можна виграти завдяки мобілізації громадянського суспільства. Його кістяком і авангардом будуть регулярні Збройні Сили. Але чисельність, необхідну для ведення бойових дій на фронтах протяжністю в сотні кілометрів протягом багатьох років, можна отримати, лише одягнувши значну частину цивільного населення у військову форму. Ці зусилля супроводжуються мобілізацією промисловості та всієї економіки на підтримку війни. Іншим протяжним фронтом є соціальна робота, коли допомога здійснюється через надання інформаційних, психологічних, корекційних послуг часто в небезпечних умовах, з браком часу, в стресових ситуаціях. При цьому визнано домінуючим принципом інтеграцію індивідуального підходу з комплексною допомогою особистості.

Організоване забезпечення соціального захисту людей, які були причетними до Збройних Сил та інших силових структур, та адаптації їх до нового післявійськового життя є важливим аспектом соціального обслуговування, це має бути помітним об'єктом соціальної роботи, одним із важливих напрямків соціально-психологічної допомоги людині. У військовій соціальній роботі важливим аспектом є робота з жінками. Проблема насилля стосовно жінок в нашій країні як і в світі теж залишається болючою і потребує нагального розв'язання. Про це свідчить і національна статистика з кримінальних злочинів [5] — жінки страждають від усіх видів злочинів: вони є жертвами гвалтувань, умисних вбивств. Статистика показує, що на сім вбивств чоловіком дружини припадає одне вбивство чоловіка жінкою. Наслідки пережитого насилля є дуже помітними і вагомими як і для самої жінки так і для суспільства в цілому.

Важливим аспектом сімейної політики, є соціальна допомога, що спрямована на збереження сім'ї: стабілізація сім'ї; робота щодо розвитку членів сім'ї, вдосконалення сімейних стосунків; може бути й екстрена соціальна робота — термінова, надзвичайна допомога. Важливе значення має адресна допомога, до форм якої входить натуральне забезпечення, гуманітарна та грошова допомога, пільги та послуги. Соціальне оздоровлення сім'ї здійснюється в основному у співробітництві із шкільними та позашкільними установами, закладами культури, спортивними організаціями тощо. Окрім роботи із військовими різко збільшилась чисельність внутрішньо-переміщених осіб та похідні соціально-психологічні проблеми викликані війною.

Велика кількість біженців, що виїхали за межі країни так і не зуміли адаптуватись до тамтешніх умов. Деякі з них повернулись, та все ж стикнулись із проблемою пристосування. Інші ж задоволені зміною місця проживання та пригнічує думка через обставини, що до цього призвели. У соціальній роботі з ВПО виділяють три складові, через які здійснюються адаптація, акультурація переселенців: природно-антропологічна (демографічна, територіальна, місцева), духовно-культурна (освітня, національно-культурна), агентно-професійна (зайнятість, ринок праці, професійна і підприємницька структура). Ці складові по-різному проявляються в соціальній роботі з мігрантами. Для природно-антропологічної складової (особливо для мігрантів, що приїжджають на тривалі терміни) важливим є механізм територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новому місці. Для духовно-культурної складової в першу чергу важливий механізм акультурації, національно-культурної ідентифікації, провідний за послідовного здійснення міграційної політики до набуття громадянства та прийняття культурних зразків країни проживання. Для агентно-професійної складової найбільш значущий механізм професійної адаптації завдяки отриманню місця роботи, конкурентоспроможних якостей, збереженню трудової практики за фахом, придбанням затребуваної спеціальності [3].

Суть функцій соціальної роботи з ВПО (мігрантами) та її різних напрямів полягає у підтримці комплементарного (взаємодоповнюючого) соціального середовища або змін соціального середовища в напрямку його більшої комплементарності для людей, які змінюють своє місце проживання і потрапляють в інше соціальне середовище. У той же час сам мігрант отримує допомогу в активізації своїх здібностей для подолання важких життєвих ситуацій. Іншими словами, за допомогою соціальної роботи формується, підтримується, змінюється система суспільних відносин і зв'язків, у які включений мігрант, члени його сім'ї на новому місці, підвищується активність таких шарів, заповнюються їх втрати в активності. Крім цього, блокується по відношенню до таких дезадаптованих, незахищених верств і окремих людей негативний, у тому числі агресивний, вплив середовища, пов'язане з ринковим розвитком економіки, закритістю системи охорони здоров'я, обмеженнями в здобутті освіти, професійної перепідготовки, доступ на ринок праці і т. д. Таким чином, соціальна робота з мігрантами виражається, з одного боку, у підвищенні статусу і покращенні становища мігранта, з іншого – у впливі на середовище, в яку він включається. Зміна відносин мігрантів як елементів структури з соціальним середовищем – це функціональна основа цільової детермінації фахівців і відповідно виділення напрямків соціальної роботи з мігрантами та біженцями [1].

Для соціальної сфери війна стала справжнім викликом, адже велика кількість фахівців змушені були виїхати, рятуючи свої сім'ї. Однак, крім державних послуг, на які ми зазвичай найбільше покладемося, в Україні працює чимало альтернативних служб допомоги, чию діяльність забезпечують міжнародні та громадські організації.

Використовуючи власний досвід, хочемо зазначити співпрацю з такими міжнародними організаціями як Всесвітній Міжнародний рух ҮМСА. Дана молодіжна організація стала яскравим прикладом єдності на глобальному рівні з підтримки молоді і в межах країни та на місцях куди українці були вимушені емігрувати. Серед напрямків підтримки виокремимо такі: гуманітарна, психологічна, фінансова. А також розроблені методичні рекомендації та інтерактивні ігри з правил Мінної безпеки ін. Локальні організації ҮМСА по країні спрямовували свою діяльність на роботу з дітьми та молоддю, внутрішньо переміщеними особами, безпритульними тваринами. Були створені групи волонтерів з психологічної підтримки, вивчення іноземних мов, клуби спілкування для адаптації та розвантаження. Організовані групи волонтерів з плетіння основ маскувальних сіток, кікімор, діють дитячі табори, благодійні ярмарки.

Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні були створені Дитячі точки ЮНІСЕФ «Спільно», що працюють у більшості обласних центрів по всій Україні. Їхня мета — допомогти дітям та їхнім батькам знизити рівень стресу, впоратися з емоційним навантаженням, а також подбати про здоров'я, безпеку та розвиток дітей під час війни [2].

Отож, у даний час органами соціального захисту населення ведеться різнобічна робота з ВПО. Соціальні працівники та волонтери допомагають кожній людині, що звернулася, у вирішенні особистих соціальних, економічних, правових та інших проблем, сприяють у встановленні або відновленні необхідних соціальних відносин.

До основних напрямків діяльності міжнародних організацій належать:

- перша психологічна допомога та психологічна підтримка;
- юридичне консультування;
- соціальна підтримка та соціальне обслуговування;
- медична допомога;
- надання гуманітарних наборів та інформаційних матеріалів.

Практично застосовуючи такий досвід, можна зробити певні висновки, а саме необхідність поєднання гуманітарної та соціально-психологічної підтримки вразливих категорій населення. Важливо врахувати, що на даний час і в ближчому майбутньому зростатиме потреба висококваліфікованих спеціалістів з психічного та ментального здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вимушені мігранти: інтеграція і повернення. Збірники ІАЕ РАН [Текст]/за ред. Тишкова В.А.
2. Відеоблогінг, що відволікає від війни. У точці «Спільно» в Тернополі вчать дітей знімати відео [Електронний ресурс] // ЮНІСЕФ — українцям: програма грошової допомоги Спільно. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/spilno-vlogging-classes> (дата звернення 29.03.02023)
3. Дунська А. Р. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на рівень економічного розвитку України [Електронний ресурс] / А. Р. Дунська, С. О. Костюк // Проблеми системного підходу в економіці. – 2008. – № 3.
4. Корінець Г. Б. Значення українсько-азійської співпраці в умовах посилення глобалізаційних процесів / Г. Б. Корінець, М. І. Флейчук // 182 Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. Наук.-техн. Пр. – Львів, 2011. – Вип. 21.9. – С. 367–371.
5. 70 Years of FAO (1945-2015) [Electronic Resource]. – Mode of access: www.fao.org/3/a-i5142e.pdf. Див.: Гендерний характер домашнього насильства. – <http://www.develop.genderua.org/page13.php> (дата звернення 28.03.02023)
6. Charter of the United Nations [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html> (дата звернення 26.03.2023)
7. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 (A/70/L.1). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://daccess-ods.un.org/TMP/2789427.04200745.html> (дата звернення 27.03.02023)

УДК: 616.7:355.01:615.82

*Маркович О. В., Примачок Л. Л.,
Прокопчук В. Ю. КЗВО «Рівненська
медична академія» РОР, Рівне, Україна*

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ПОРАНЕНЬ ОРГАНІВ РУХОВОГО АПАРАТУ

Анотація. Метою реабілітації поранених військовослужбовців зі сторони органів рухового апарату є; запобігання утворенню келоїдних та гіпертрофічних рубців; профілактика розвитку іммобілізаційних контрактур;

прискорення утворення функціонального кісткового мозоля; відновлення сили і тонуусу скелетних м'язів.

Зазначені завдання стають можливими, лише завдяки комплексному впливу основних фізичних засобів реабілітації – лікувальній гімнастиці, масажу, фізіотерапевтичним процедурам, курортотерапії та ін. При цьому обов'язковому необхідно дотримуватись основних принципів фізичного впливу на ушкоджені структури. Наприклад, при застосуванні лікувальної гімнастики це: послідовності застосування різних лікувальних вправ по мірі можливості (доступності) їх виконання; поступовості зростання фізичних навантажень; індивідуального підходу до гімнастичного впливу на пошкоджені структури пораненого, залежно від його можливостей.

В статті дано аналіз найбільш ранніх видів спеціальних лікувальних вправ, які застосовуються ще на іммобілізаційному і ранньому постіммобілізаційному етапах лікування військовослужбовців з ураженням органів рухового апарату, а саме: ідеомоторних та ізометричних, які можна виконувати в будь-яких умовах, зокрема, і в гіпсовій пов'язці; пасивних – спричинених зовнішньою силою в межах дозволеної амплітуди руху доступних ділянок. Уточнено вплив спеціальних лікувальних вправ на руховий апарат видужуючого військовослужбовця, зокрема на кістково-суглобову систему, м'язи, зв'язки і сухожилки. Також розглянуто питання можливостей пасивної СРМ-механотерапії, за допомогою сучасних роботизованих тренажерів і механізмів.

Ключові слова: бойові поранення, лікувальна гімнастика, ідеомоторні, ізометричні, пасивні вправи, СРМ-механотерапія.

PHYSICAL REHABILITATION OF MILITARY PERSONNEL AFTER COMBAT INJURIES OF THE MUSCULOSKELETAL SYSTEM

Markovych O. V., Prymachok L. L., Prokopchuk V. Yu..

Abstract.

The purpose of rehabilitation of wounded servicemen from the side of the musculoskeletal system is to prevent the formation of keloid and hypertrophic scars; prevention of the development of immobilization contractures; acceleration of the formation of functional bone callus; restoration of strength and tone of skeletal muscles.

These tasks become possible only due to the complex effect of the main physical means of rehabilitation – therapeutic gymnastics, massage, physiotherapy procedures, spa therapy, etc. In this case, it is imperative to follow the basic principles of physical impact on damaged structures. For example, when applying

therapeutic gymnastics, these are: sequences of different therapeutic exercises, as far as possible (available); gradual increase in physical activity; individual approach to gymnastic influence on the injured structures of the wounded, depending on their capabilities.

The article analyzes the earliest types of special therapeutic exercises used at the immobilization and early post-immobilization stages of treatment of servicemen with lesions of the musculoskeletal system, namely: ideomotor and isometric exercises that can be performed in any conditions, including in a plaster cast; passive exercises caused by an external force within the permitted range of motion of the available areas. The effect of special therapeutic exercises on the motor apparatus of a recovering serviceman, in particular on the osteoarticular system, muscles, ligaments and tendons, is clarified. The article also considers the possibilities of passive CPM-mechanotherapy using modern robotic simulators and mechanisms.

Key words: combat injuries, therapeutic gymnastics, ideomotor, isometric, passive exercises, CPM-mechanotherapy.

Основна частина. Бойові поранення органів опорно-рухового апарату дуже часто потребують тривалої реабілітаційної допомоги. У результаті проведеного аналізу травмогенезу, серед загальної кількості пошкоджень кінцівок у 31,5 % відмічали вогнепальні переломи. Переважали переломи кісток нижньої кінцівки (62,2 %), зокрема переломи стегна – 33,3 %, гомілки – 50 %, стопи – 14,9 % випадків [6, с.6]. Із сукупності поранень кінцівок, кульові – становили 33,19 %, – вибухово-осколкові 66,19 %, з переважанням великих за обсягом уражень тканин [1, с.25-32].

У практиці вітчизняних спеціалістів поділ реабілітаційних заходів у поранених із вогнепальними ураженнями відбувається за п'ятьма періодами відповідно до перебігу патологічного процесу. Не вдаючись в подробиці зазначеної класифікації зауважимо, що найбільш відповідальними періодами реабілітації є перші три, основними завданнями яких є: максимально-можливе збереження функціональної здатності ушкодженої кінцівки; прискорення процесів регенерації уражених тканин, попередження утворення постімобілізаційних і рубцевих контрактур; профілактика атрофії м'язів, підготовка до ходьби на милицях і до протезування [7, с.297-298].

Найбільш доступними засобами кінезіотерапії в ранньому періоді лікування поранених військовослужбовців є ідеомоторна, ізометрична і пасивна ерготерапія. В даній статті розглянемо позитивний вплив кожного з цих видів лікувальної гімнастики, на швидше одужання поранених військовослужбовців.

Термін «ідеомоторні вправи» походить від грецького слова *idea* – (образ) і латинського – *motor* (рух). Суть ідеомоторної (уявної) лікувальної гімнастики полягає в тому, що рух в м'язах і суглобах відбуваються не насправді, а лише в уяві пацієнта, тобто подумки. При правильному виконанні вправи, в головному мозку пацієнта з'являється зона збудження, імпульси від якої по еферентних нервових волокнах передають збудження до знерухомлених м'язів, завдяки чому вони приходять в тонус. Даний вид гімнастики, зменшує наслідки тривалої гіподинамії, стимулює діяльність кори головного мозку, покращує кровопостачання, обмін речовин і трофіку опоно-рухового апарату [8, с.23]. Крім того, ідеомоторні рухи запобігають порушенням координаційних розладів м'язів-антагоністів та іншим рефлекторним змінам, зокрема м'язового гіпертонусу, що є першою стадією розвитку контрактур.

Значно більшу роль відіграє так звана статична (ізометрична) гімнастика, на ранньому реабілітаційній етапі допомоги військовослужбовцям при пораненнях кінцівок. Статичні вправи виконуються при нерухомому стані м'язів, при ізометричній їх напрузі. Якщо при динамічній гімнастиці кожену вправу повторюють певну кількість разів, чергуючи скорочення і розслаблення м'язів, то статика передбачає тривалу їх напруженість протягом порівняно тривалого часу.

Термін «статичне» збудження вказує на особливість діяльності м'язів, при їх скороченні і напруженні, оскільки при цьому не відбувається зміни довжини м'язових волокон [11, с.21]. Незважаючи на відсутність видимої роботи при статичному напруженні, в м'язах покращується кровопостачання, формуються нові м'язові волокна, нормалізуються трофічні процеси, відновлюється сила і тонус.

Під час статичної гімнастики потрібно варіювати ступінь ізометричної напруги з термінами її застосування. Незалежно від виду іммобілізації, під час репозиції відламків не використовують тривалі й інтенсивні ізометричні вправи, тому що напруження м'язів може заважати тракції, яка проводиться з метою зіставлення відламків, і травмувати м'які тканини кістковими відламками. Статичні рухи, спрямовані на відновлення рухливості в суглобах, попередження атрофії м'язів, стимуляції регенерації пошкоджених тканин. Під час їх проведення розсмоктуються продукти запалення, відбувається попередження утворення спайок, рубців тощо [3, с.21]. Також уповільнюється руйнування суглобових структур, чому сприяє: посилення продукції синовіальної рідини, яка живить суглобовий хрящ і зберігає його амортизаційні властивості; стимуляція синтезу хондроцитів; зміцнення зв'язок, що з'єднують кістки людського організму одну з одною за допомогою суглобів; відновлення міцності сухожиль, які з'єднують м'язи з кістками.

Ранній фізичний вплив, завдяки покращенню кровопостачання позитивно діє на зростання пошкоджених кісткових структур, зокрема пришвидшує формування кісткової мозолі: поступове розсмоктування зайвих тканинних структур, синтезу остеоцитів та інших кісткових елементів, які приходять у відповідність з неушкодженими ділянками [10, с.21].

Особливе значення в ранній реабілітаційній допомозі поранених військовослужбовців відіграє пасивна лікувальна гімнастика. Пасивна лікувальна вправа, це порух в суглобі чи сегменті тулуба спричинений зовнішньою силою прикладеною вручну або за допомогою механічних пристроїв, в межах дозволеної чи природної амплітуди рухливості, без активного, контрольованого пацієнтом скороченням м'язів. Дану процедуру, як самостійний вид лікувальної гімнастики застосовують у випадках, коли пацієнт самостійно не в змозі виконувати жодного виду активних вправ.

Пасивна розробка суглобів – важлива складова тривалої неактивної реабілітації кінцівок в посттравматичний або післяопераційний період.

Пасивна гімнастика стимулює появу активних рухів завдяки рефлекторному впливу імпульсації, що виникає в аферентних рецепторах шкіри, в м'язах і суглобах при їх застосуванні. Вони дають порівняно невеликі навантаження на патологічні структури і організм в цілому, а тому можуть виконуватися на більш ранніх стадіях травматичного ушкодження або захворювання опорно-рухового апарату. Пасивна розробка м'язів, зв'язок сухожилів і суглобів після травм опорно-рухового апарату людини є одним з перших завдань на етапі ранньої реабілітації бойових поранень кінцівок, оскільки їх нерухомість погіршує крово- та лімфообіг, сприяє утворенню набряку, призводить до додаткової гіпотрофії м'язів, остеопорузу кісток і тугорухливості суглобів [4, с.115].

Пасивні рухи можуть здійснюватись при перебуванні пацієнта у різних позах, наприклад, коли він сидить у інвалідному візку, лежить на боці чи стоїть. Немає чітко визначеного числа повторів чи частоти проведення занять пасивними вправами. Найбільший позитивний ефект зазначеної лікувальної гімнастики буде спостерігатись тоді, коли кожен пасивний порух виконуються повільно і плавно, за всією амплітудою (без обмежень) природного руху суглоба і м'яких тканин. Число повторів, необхідних для досягнення поставленої мети фізичної реабілітації, може змінюватись, так само як і частота занять. Деякі пацієнти можуть потребувати регулярності проведення вправ двічі на день, при щонайменшому числі повторів кожного руху не менше 10 разів. З метою отримання максимального ефекти від пасивної гімнастики, необхідно наприкінці кожного пасивного поруху прикласти легкої додаткової сили (надзусилля).

Професійно підготовлений реабілітолог повинен вміти розробляти різні суглоби у всіх можливих площинах їх рухової активності, впроваджуючи в програму лікування різноманітні рухові комбінації, а при потребі виконувати вправи з кількома суглобами одночасно. Це дозволить з'ясувати, чи є обмеження рухливості у роботі одного чи більше суглобів. Якщо амплітуда рухів у кожному сегменті є однаковою, тоді можна проводити «розробку» кількох суглобів одночасно. В іншому випадку виникає необхідність проводити лікувальну гімнастику в кожному сегменті окремо.

Пасивні рухові вправи, як будь-які фізичні навантаження мають ряд важливих впливів на органи рухового апарату, а саме: допомагають розслабити м'язи, зберегти, підтримати або збільшити амплітуду рухів в знерухомленому суглобі; сприяють формуванню тимчасових компенсацій і підвищення загального тону організму; мінімізують розвиток контрактур, а також капсулярних, зв'язкових чи сухожильних рухових обмежень, які є наслідком іммобілізації; сприяють підтриманню належного місцевого кровопостачання та лімфовідтоку, трофічних процесів, що сприяє підтриманню тону та еластичності м'язів, зв'язок і сухожиль; активізують процеси обміну у хрящовій тканині та рух синовіальної рідини у суглобовій капсулі, синтез колагену, покращують якісні характеристики суглобових поверхонь; зменшують чи пригнічують больові відчуття, при належній підтримці суглобу чи сегменту тіла під час виконання вправи; дають фактично негайну можливість викувати самостійні динамічні рухи в ранньому післяопераційному періоді; підтримують функціональну здатність відповідних зон кори головного мозку та мотонейронів спинного мозку завдяки рефлексорному впливу аферентних імпульсів, які виникають при пасивних рухах в шкірних покривах, м'язах, сухожилках, забезпечують стимуляції чутливості [2, с.39].

Зовнішня сила при виконанні пасивних вправ може бути прикладена вручну реабілітологом, самим пацієнтом чи іншою особою. Однак такий спосіб пасивної лікувальної гімнастики має ряд недоліків пов'язаних з: неможливістю точного, постійного дозування прикладеної сили в усіх можливих площинах; надійного регулювання амплітуди рухів в суглобах по мірі усунення явищ контрактури; комфортно терпимого рівня натягу тканин тощо.

Діаметрально протилежною є ситуація, якщо засобами пасивного впливу на пацієнта є сучасні механічні пристосування (механотерапія). З кожним роком з'являються все нові й нові портативні реабілітаційні тренажери для пасивної розробки суглобів. З їхньою допомогою можна значно підвищити ефективність реабілітаційного процесу на ранніх етапах лікування

травм. Апарати для пасивної реабілітації можуть постійно, тривало і з запланованою методичністю розробляють суглоби з заданими діапазонами рухів і зусиллями.

Колективом військових медиків із США запропоновано протоколи реабілітації, які включають раннє навантаження ушкодженої кінцівки механічними засобами безперервного пасивного руху у суглобах [12]. Механотерапія, в комплексі з іншими фізіотерапевтичними методами є важливим засобом реабілітації опорно-рухового апарату, який спрямований на призупинення прогресування іммобілізаційного впливу кінцівок після бойових травм, профілактику різноманітних ускладнень, відновлення об'єму рухів в суглобах, покращення живлення суглобового хряща, відновлення еластичності зв'язок і фасцій, а також тонуусу та сили м'язів [5, с.14].

Сучасну пасивну лікувальну гімнастику за допомогою механічних приладів іменують СРМ-механотерапією. Термін «СРМ (Continues Passive Motion)» означає постійний пасивний рух. Саме цей різновид механотерапії, за допомогою якого передбачається проведення постійних, тривалих (іноді до декількох годин чи протягом всієї доби), пасивних рухів в тому чи іншому суглобі, розпочали широко використовуватись при ранній реабілітації бойових поранень. Механізований вид пасивної кінезіотерапії є в наш час важливим засобом реабілітації опорно-рухового апарату. **Програмне забезпеченого засобу реабілітації повністю виключає людський фактор завдяки: точному дозуванню рухів суглобів з однаковими зусиллями, виставленню чітко визначених кутів рухів в заданих площинах; можливості встановлювати комфортний рівень терпимого натягу тканин, що дозволяє пацієнту комфортно переносити процедуру; поступово (регульовано) збільшувати амплітуду рухів в суглобах по мірі відновлення їх рухливості; звільненню реабілітолога від важкої й монотонної роботи, яка забирає досить сил і часу.**

Апаратна дозована пасивна механотерапія практично не має протипоказань до застосування, дозволяє підтримувати суглоби в функціональному стані, являється своєрідною профілактикою розвитку контрактур, злукового процесу, тромбоутворення в венах, та значно скорочує реабілітаційний період. Систематичні заняття на тренажері, до яких хворі швидко звикають, зменшують страхи і сприяють бажанню регулярно займатися зазначеною гімнастикою [9, с.26]. Відповідно до власного об'єктивного відчуття, пацієнт має змогу, за допомогою пульта управління змінювати швидкість, ритм, кут і силу впливу тренажера на пошкоджені чи навколишні тканини.

Висновок. Фізична реабілітація після бойових поранень кінцівок залишається актуальною проблемою. Раннє застосування лікувальної гімнастики, в комплексі з іншими фізичними засобами значно пришвидшує одужання даної категорії потерпілих інтеграцію та їх інтеграцію в громадянське суспільство.

Засобами найбільш раннього фізичного впливу на відновлення функцій ушкоджених кінцівок, ще до можливості використання активної гімнастики є ідеомоторні, статичні та пасивні вправи, які можна і необхідно застосовувати починаючи з іммобілізаційного і раннього постіммобілізаційного періодів. Однак найбільші перспективи більш швидкого відновлення здоров'я після бойових поранень кінцівок слід очікувати від широкого впровадження апаратної дозованої пасивної механотерапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз досвіду лікування вогнепальних поранень кінцівок / Гур'єв С. О. та ін. // Екстрена медицина: від науки до практики. 2014. № 2. С. 25.
2. Бісмак О.В. Основи фізичної реабілітації: навч. посіб. / О.В. Бісмак, Н.Г. Мельнік. – Х.: Вид-во Бровін О.В., 2010 – 120 с.
3. Воропаєва Д.С., Єжова О. О. «Основи фізичної реабілітації (Загальна характеристика засобів фізичної реабілітації)» Навчальний посібник Суми Сумський державний університет Суми 2019 – 72 с.
4. Глиняна О. О. Основні принципи фізичної реабілітації після хірургічного лікування переломів опорно-рухового апарату / О.О. Глиняна. Фіз. вих., спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. –Л., 2018. – Вип.27, С. 115–119.
5. Глиняна О. О. Особливості використання СРМ-тренажерів для відновлення пацієнтів після оперативного лікування вертлюгової западини. Молодий вчений. 2018. №1.-С.14-17.
6. Лоскутов О. Є., Заруцький Я. Л. Сучасна концепція діагностики та лікування вогнепальних і мінно-вибухових поранень кінцівок // Ортопедия, травматология и протезирование. 2016. № 2. С. 5–9
7. Медична та соціальна реабілітація/ За ред. І. П. Мисули, Л. П. Вакуленко. – Тернопіль: ТДМУ, 2005 – 402 с.
8. Соколовський В. С. та ін. Лікувальна фізична культура: Підручник / В. С. Соколовський, Н. О. Романова, О. Г. Юшковська. – Одеса: Одес. держ. мед. ун-т, 2005. – 234 с.

9. Попадюха Ю. А. Технічні засоби у фізичній реабілітації спортсменів з пошкодженнями у ліктьовому суглобі / Ю. А. Попадюха // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 3К (45) 14. – С. 291–297.
10. Фізіологічні основи фізичного виховання та спорту: Навчальний посібник / Укладачі: Ляшевич А.М., Чернуха І.С. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. – 145 с.
11. Христова Тетяна Євгенівна. Основи лікувальної фізичної культури: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Фізичне виховання» / Т.Є. Христова, Г.П. Суханова. – Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2015 – 172 с.
12. Hoyt B. W., Pavey G. J., Pasquina P. F., Pot-ter B. K. Rehabilitation of Lower Extremity Trauma: a Review of Principles and Military Perspective on Future Directions. Curr. Trauma Rep. 2015. Vol. 1. P. 50-60.DOI: <https://doi.org/10.1007/s40719-014-0004-5>

REFERENCES

1. Analiz dosvidu likuvannya vognepalnykh poranen kintsivok / Gur'yev S. O. ta in. // Ekstrena medytsyna: vid nauky do praktyky. 2014. № 2. S. 25. [Ukrainian]
2. Bismak O.V. Osnovy fizychnoyi reabilitatsiyi: navch. posib. / O.V. Bismak, N.G. Melnik. – Kh.: Vyd-vo Brovin O.V., 2010 – 120 s. [Ukrainian]
3. Voropayeva D.S., Yezhova O. O. «Osnovy fizychnoyi reabilitatsiyi (Zagalna kharakterystyka zasobiv fizychnoyi reabilitatsiyi)» Navchalnyy posibnyk Sumy Sumskyy derzhavnyy universytet Sumy 2019 – 72 s. [Ukrainian]
4. Glynyana O.O. Osnovni pryntsypy fizychnoyi reabilitatsiyi pislya khirurgichnogo likuvannya perelomiv oporno-rukhevogo aparatu / O.O. Glynyana. Fiz. vykh., sport i kultura zdorov'ya u suchasnomu suspilstvi. –L., 2018. –Vyp.27, S. 115–119. [Ukrainian]
5. Glynyana O.O. Osoblyvosti vykorystannya SRM -trenazheriv dlya vidnovlennya patsiyentiv pislya operatyvnogo likuvannya vertlyugovoyi zapadyny. Molodyy vchenyy. 2018. №1.-S.14-17. [Ukrainian]
6. Loskutov O. Ye., Zarutskyy Ya. L. Suchasna kontseptsiya diagnostyky ta likuvannya vognepalnykh i minno-vybukhovyykh poranen kintsivok // Ortopedyya, travmatologyya y protezyrovanye. 2016. № 2. S. 5–9 [Ukrainian]
7. Medychna ta sotsialna reabilitatsiya/ Za red. I. P. Mysuly, L. P. Vakulenko. – Ternopil: TDMU, 2005 – 402 s. [Ukrainian]

8. Sokolovskyy V. S. ta in. Likuvalna fizychna kultura: Pidruchnyk / V. S. Sokolovskyy, N. O. Romanova, O. G. Yushkovska. – Odesa: Odes. derzh. med. un-t, 2005. – 234 s. [Ukrainian]

9. Popadyukha Yu. A. Tekhnichni zasoby u fizychniy reabilitatsiyi sportsmeniv z poshkodzhennyamy u liktovomu suglobi / Yu. A. Popadyukha // Naukovyy chasopys NPU im. M. P. Dragomanova. – Seriya 15 : Naukovo-pedagogichni problemy fizychnoyi kultury (fizychna kultura i sport) : zb. nauk. prats. – Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2014. – Vyp. 3K (45) 14. – S. 291–297. [Ukrainian]

10. Fiziologichni osnovy fizychnogo vykhovannya ta sportu: Navchalnyy posibnyk / Ukladachi: Lyashevych A.M., Chernukha I.S. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2019. – 145 s. [Ukrainian]

11. Khrystova Tetyana Yevgenivna. Osnovy likuvalnoyi fizychnoyi kultury: navchalnyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv spetsialnosti «Fizyчне vykhovannya» / T.Ye. Khrystova, G.P. Sukhanova. – Melitopol: TOV «Kolor Prynt», 2015 – 172 s. [Ukrainian]

12. Hoyt B. W., Pavey G. J., Pasquina P. F., Pot-ter B. K. Rehabilitation of Lower Extremity Trauma: a Review of Principles and Military Perspective on Future Directions. Curr. Trauma Rep. 2015. Vol. 1. P. 50-60. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40719-014-0004-5>

Колеснікова Богдана Юрївна
студентка 1 курсу, магістратура,
групи ЗСПО-22-Ім-гч спеціальності
«Спеціальна освіта» Рівненський
інститут університету «Україна»
Науковий керівник: доктор
філософії, викл. **Бондарець М.А.**

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З РАННІМ ДИТЯЧИМ АУТИЗМОМ

Ранній дитячий аутизм (РДА) виникає внаслідок генетично обумовленого порушення обміну речовин в організмі. Перші ознаки РДА проявляються досить рано, ще до року. Це відсутність контакту очей та фіксації погляду на обличчі іншої людини, затримка у розвитку локомоторних функцій, сповільненість формування навичок самообслуговування і при цьому ранній розвиток фразового мовлення. В основі дефекту при РДА лежить гіперсензитивність, зниження порогів чутливості. У таких дітей страх

викликає кожен новий подразник, навіть якщо його інтенсивність не висока – шелест паперу, дотик руки, поява нових предметів. Тому найбільш комфортно така дитина відчувається за відсутності подразників – у темноті та тиші. Залежно від виразності РДА формуються різні механізми захисту від тривоги і фобій – уникнення будь-яких контактів з оточенням, агресія; відгородження від зовнішнього світу, занурення у власні фантазії, схильність до стереотипії (надання переваги тим самим іграм, їжі, одягу, режиму дня, вияв опору і напруження за щонайменших змін у способі життя, одноманітне багаторазове повторення певних рухів, фраз); перевтілення в образ якоїсь істоти, від імені якої легше контактувати з оточенням (наприклад, дитина у психотравмуючій для неї ситуації уявляє себе орлом і поводить відповідно до своїх уявлень про особливості життя цієї тварини); виконання різноманітних когнітивних операцій, пов'язаних з абстрагуванням, узагальненням, класифікацією; засвоєння штампів поведінки, формування зразків правильної поведінки у певних ситуаціях, намагання бути «хорошими», виконувати вимоги батьків.

В. Лебединський, О. Нікольська виділяють 4 ступеня виразності РДА. При найважчому 1-му ступені спостерігається польова поведінка, відсутність емоційного контакту навіть з батьками, повна відмова від мовлення як засобу спілкування, уникнення впливу подразників, схильність до емоційної перенасичуваності. Дитина з 2-м ступенем виразності РДА прагне збереження стабільності в навколишньому середовищі. Вона контактує лише з батьками, не переносить щонайменших змін у звичному способі життя, зокрема, таких як перестановка меблів, зміна одягу, нова страва, інша заставка у телепередачі тощо. Важливою умовою відчуття стабільності і захищеності є постійне перебування з матір'ю. Симбіотичний зв'язок з матір'ю проявляється у тому, що дитина не може відійти від неї ні на мить, мати повинна бути постійно у її полі зору. Для стимуляції органів відчуттів такі діти вдаються до стереотипних рухів – перегортання сторінок книжки, перекладання предметів, розгойдування, стрибки тощо. Спілкуються вони, використовуючи однотипні мовні штампи, часто у безособовій формі («Треба їсти», «У дві години прогулянка на свіжому повітрі», «Не можна сміятися»), з допомогою яких повідомляють про свої потреби. Розуміння зверненого мовлення залежить від актуального стану дитини, конкретної ситуації та співрозмовника. Дитина 2-ї групи РДА може виконувати нескладні прохання матері.

Дітей з 3-м ступенем РДА вирізняє надмірна захопленість власними стійкими інтересами, що проявляються у стереотипній формі. Роками вони можуть гратися в ту саму гру, малювати ті самі малюнки, говорити те саме. Зміст інтересів часто може бути пов'язаним з чимось страшним, неприємним, асоціальним. Захоплені своїм заняттям вони бурхливо негативно реагують на

спроби дорослих урізноманітнити їхню активність або залучити до іншого виду діяльності.

Діти цієї групи демонструють високий рівень сформованості мовлення, мають великий словниковий запас, користуються складними граматичними конструкціями. Проте, спілкуючись, вони не орієнтуються на співрозмовника, не реагують на його запитання і повідомлення. Вони можуть визначити мету і розгорнути програму дій, спрямованих на її досягнення, але ця програма виявляється негнучкою, нечутливою до змінних умов. Порухення ж реалізації планів зумовлює деструктивний зрив у поведінці.

Висока ерудиція та інтелектуальні здібності при 3-му ступені виразності РДА поєднуються з моторною незграбністю, побутовою непристосованістю. Ці діти нікого не наслідують, активно відмовляються виконувати щось нове, тому для формування навичок відповідні дії необхідно виконувати їхніми руками. Вони є соціально наївними, погано розуміють те, що відбувається, не відчують підтексту ситуації. Можливість здійснювати мислительні операції стає для них джерелом аутостимуляції. Вони одержують задоволення від здійснення математичних обчислень, відтворення певних логічних схем.

Дитина погано переносить зміни у своїх життєвих програмах. Все нове, запропоноване іншою людиною, викликає негативізм та агресію вербального характеру, яку важко витримувати навіть близьким людям.

При 4-му найлегшому ступені виразності аутизму на перший план виступають вже не механізми захисту у вигляді рухових та вербальних стереотипів, а підвищена вразливість, загальмованість в контактах, несформованість навичок комунікації, неможливість взаємодіяти з людьми. Щонайменші перешкоди у спілкуванні призводять до його негайного припинення. Діти з 4-м ступенем виразності РДА спроможні на нетривалий контакт очей зі співрозмовником. За труднощів спілкування з однолітками вони активно шукають захисту у близьких, зберігають постійність середовища за рахунок засвоєння штамів поведінки, формування зразків правильної поведінки у певних ситуаціях, намагаються бути «хорошими», виконувати вимоги батьків. Така дитина легко засвоює складні наукові поняття але відчуває труднощі у формуванні рухових навичок, у практичному застосуванні знань, у накопиченні та використанні життєвого досвіду взаємодії з іншими людьми; легко опановує складними граматичними конструкціями і виявляє дезорієнтацію у просторі власного тіла. Її поведінка є негнучкою, одноманітною. Стереотипність проявляється у педантичному прагненні точно дотримуватися правил, робити так, як навчили. Надмірна правильність, надмірна орієнтованість на дорослого, емоційна залежність від

дорослого можуть сприйматись як тупість. Діти 4-ї групи можуть виявляти здібності у конструюванні, музиці та інших невербальних видах творчості.

Основним проявом синдрому раннього дитячого аутизму є виразна недостатність або повна відсутність потреби у спілкуванні, емоційна холодність по відношенню до близьких людей. Для таких дітей притаманний страх нового, будь-яких змін у навколишній обстановці, одноманітна поведінка зі схильністю до стереотипних рухів, відсутність мовлення або наявність різноманітних його порушень. Мовлення, вірніше небажання дитиною його використовувати, відсутність елементарних орієнтовних рефлексів, реакцій на зовнішні подразники створюють ілюзію про наявність у неї порушень аналізаторних систем. Поведінка таких дітей одноманітна. Вони можуть годинами виконувати одні і ті ж маніпуляції з іграшками, перекладати їх з одного місця на інше, але помітити при цьому ігрові дії, сюжетно-рольову гру буває надзвичайно складно. Ці діти надають перевагу самотності. На самоті вираз їхнього обличчя задоволений, у присутності інших людей невдоволений, беземоційний. Найбільш часто цей синдром проявляється у віці від 3 до 5 років, хоча його окремі прояви можуть виникати і раніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Інклюзивний підхід як основа освіти для всіх дітей./ За матеріалами Всеукраїнського фонду «Крок за кроком». Завуч – № 2 – 2008

Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: Наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук., – видання доповнене та перероблене, – К. : Видавнича група «АТОПОЛ», – 2011. – 273 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

*Якимова Яна Леонідівна,
практичний психолог, арт-терапевт*

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Характерною особливістю професійної діяльності військовослужбовців є тривала та посилена дія значної кількості стресогенних психотравмуючих факторів. Високий рівень небезпеки, напружений характер діяльності, специфічні, а часто дуже важкі і навіть екстремальні умови праці та побуту військовослужбовців значно впливають на їх психічний стан та здоров'я. Негативний вплив зазначених факторів здатний спричинити нервово-психічні розлади, психічну дезадаптацію та стресові стани, що нерідко стають

основною причиною зривів у професійній діяльності, нервових зривів, втрати або значного зниження рівня працездатності, появи міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни тощо. Спроможність протистояти негативному впливу стресогенних факторів на психічний та фізичний стан є пов'язаною у першу чергу зі здатністю швидко та ефективно адаптуватися до несприятливих умов, що полягає в активізації психічних та фізичних сил людини та використання їх з метою протистояння негативному впливу стресової ситуації.

Психологічна готовність військовослужбовців у свою чергу залежить від здатності адаптуватися до складних, стресогенних професійних та побутових умов, у яких вони вимушені перебувати під час виконання своєї професійної діяльності та бойових завдань. Адаптація є синонімом пристосування до різноманітних умов. Від того наскільки добре військовослужбовці зможуть психологічно адаптуватися до зміни умов їх життя та діяльності, залежатиме успішність їх особистої діяльності та виконання бойового завдання цілим підрозділом, а також результат участі збройних сил у бойових діях в цілому.

Проблемам психологічної адаптації особистості присвячено значну кількість робіт зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких: Ж.Піаже, Г. Сельє, Крайніков Е.В. та багато ін. Дослідженню особливостей адаптації військовослужбовців присвячено роботи Ліпатова І. І., Шестопалової Л.Ф., Афанасенко В. С. Визначенню ролі психолога у процесі психологічної адаптації військовослужбовців присвячено праці Агаєва Н.А., Дейко А.Б. Скрипкіна О.Г., Еверта О.В. та ін.

Поняття “адаптація” є ключовим поняттям у теорії еволюції. Згідно з цією теорією, адаптація є властивістю організму, яка розвинулась шляхом природного відбору для виконання певної функції. Термін “адаптація” може використовуватися для позначення здорових поведінкових змін, а також опису поведінки, яка є корисною для людини з точки зору її пристосування до навколишнього середовища.

Під терміном “адаптація” також розуміють здатність особи адаптуватися до нової інформації та досвіду. Навчання – це, по суті, адаптація до середовища, яке постійно змінюється. Завдяки адаптації людина може приймати нові моделі поведінки, які дозволяють їй справлятися зі змінами [5].

У галузі медицини та психології термін “адаптація” також може використовуватися для обговорення загального адаптаційного синдрому, який є процесом реагування організму на стрес.

Загальний адаптаційний синдром протікає в три стадії, а саме:

- реакція тривоги: на цій стадії починає діяти реакція людини на боротьбу або втечу. Виділяються гормони стресу, зокрема кортизол і

адреналін. Хтось може відчувати підвищення частоти серцевих скорочень і артеріального тиску, коли виникає тривожна реакція [4].

- резистентність: стадія резистентності зосереджена на збалансуванні гормонів і фізіологічних реакцій, які були викликані під час першої стадії. Якщо на стадії резистентності стресор зник, реакції організму повертаються до нормального стану; якщо стрес продовжується, організм залишатиметься в режимі реакції на стрес.

- виснаження: люди, які відчують стрес протягом тривалого часу, можуть опинитися на стадії виснаження. Це відбувається, коли тривожна реакція організму спрацьовує і не розсіюється, виснажуючи тіло. Ті, хто досяг стадії виснаження, можуть відчувати втому, тривогу, депресію або інші психічні чи фізичні проблеми зі здоров'ям [4].

У той час як загальний адаптаційний синдром є природним фізіологічним процесом, він може негативно вплинути на психічне здоров'я людини, коли її реакції на стрес виходять з-під контролю або ними важко керувати.

Сучасні наукові словники подають велику кількість визначень поняття

“психологічна адаптація”, яке донині поглиблюється та доповнюється новими смисловими одиницями. В науковій літературі психологічна адаптація визначається як процес пристосування особистості до умов оточуючого середовища, інтеграція індивіда до соціальної групи, формування належної системи відносин з іншими особистостями, дії індивіда, спрямовані на засвоєння стабільних умов суспільства, усвідомлення цінностей та норм даного соціального середовища.

За результативністю психологічна адаптація може бути успішною або неуспішною в залежності від рівня оволодіння спеціальністю, отримання певного статусу в колективі, ступеню задоволення власною позицією в групі та виконуваною роботою [2].

Відповідно до цього, можна сказати, що позитивними чинниками психологічної адаптації особистості є: виробничі (організація робочого процесу), особистісні (психологічні характеристики) та чинники, що впливають за межами робочого процесу (престижність професії).

Те, як люди адаптуються до стресу, є пов'язаним з механізмами подолання стресу, багато з яких засвоюються в дитинстві та підлітковому віці. Механізми подолання можуть бути конструктивними (адаптивними) або деструктивними (дезадаптивними). Конструктивні механізми подолання включають здатність гнучко реагувати на різні ситуації, брати на себе

відповідальність, а також бути незалежними та наполегливими, коли це необхідно.

Деструктивні механізми подолання запобігають тривожності, не вирішуючи причини проблеми, і включають механізми захисту, такі як заперечення та придушення, а також поведінку, таку як постійне підпорядкування. Коли людина стикається зі стресовим фактором і звичайний механізм реакції на стрес не може гарантувати достатню адаптацію, активуються особливі емоційні стани, адаптаційні режими (наприклад, депресивна реакція). Адаптивні режими – це мимовільні стани розуму, вони мають комплексний характер, які заважають нормальному функціонуванню, і їх неможливо придушити або контролювати так само, як багато емоцій. Їх трансформаційний характер відрізняє їх від інших емоційних станів. Метою адаптивного режиму є оптимізація здібностей до вирішення проблем відповідно до ситуації, яка спровокувала режим [4].

Когнітивні здібності та емоції під час адаптивного режиму відрізняються від нормальних психічних станів. Ці змінені когнітивні та емоційні реакції скеровують людину використовувати правильні навички подолання, щоб впоратися зі стресором. Успішна адаптація призведе до зникнення адаптивного режиму, оскільки адаптаційний режим більше не потрібний, і процес в цілому призведе до сприятливого стану. Але якщо процес адаптації неадекватний, то період трансформації продовжується, і адаптаційний режим перетвориться на дисфункціональний стан.

Особистості в процесі своєї діяльності не рідко доводиться пристосовуватись до нових умов існування, людей, котрі оточують її, нового виду діяльності, так як це все викликане необхідністю задоволення потреб індивіда. Цей процес також має назву адаптація.

Процес адаптації військовослужбовців відрізняється від звичайного процесу

психологічної адаптації у звичних для людини умовах. Головна відмінність

полягає у підвищеному рівні стресогенності умов, у яких перебувають військовослужбовці під час проходження військової служби, а особливо під час участі у бойових діях.

Адаптація військовослужбовців до бойових дій відбувається протягом періоду близько 20-25 діб. Після цього військовослужбовці, як правило, досягають найвищого рівня розвитку їх морально-психологічних можливостей. Але вже після 30-40 діб перебування у стані зіткнення з ворогом можна спостерігати стрімкий спад морально-психологічних можливостей військовослужбовців, що є пов'язаним з дуже сильним виснаженням фізичних

та духовних сил військових через постійне перебування у стресових для організму та психіки умовах [3].

Початок війни та її наслідки є найбільшою драмою для людства, але, незважаючи на всі негативні та жахливі наслідки війни для суспільства, вона може одночасно мати певний сприятливий вплив на учасників бойових дій у тому випадку, якщо вони є успішними. У процесі участі військовослужбовців у бойовій діяльності можна спостерігати певні позитивні зміни, до яких відносять наступні:

- підвищення професіоналізму та вмінь військовослужбовців;
- переоцінку цінностей та формування нових пріоритетів;
- підвищення соціального статусу та визнанні заслуг перед Батьківщиною та суспільством [3].

Отже, психологічна адаптація військовослужбовців є складним та багаторівневим процесом, що відображається у їх здатності адаптуватися до складних, стресогенних, ризикованих для життя та здоров'я умов діяльності та життя, у здатності виробити психологічну стійкість до негативного впливу цих умов на психіку. Від того, як швидко та ефективно пройде зазначений процес адаптації залежатиме успішність виконання особовим складом бойових завдань, а також загальні результати здійснення спротиву ворогу у процесі захисту Батьківщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буряк О. О., Гіневський М. І. Соціальна адаптація армії України до нових умов існування. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2014. Випуск 4. С. 160-166
2. Варій М. Й. Військова психологія // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ.
3. Скрипкін О.Г., Дейко А.Б., Еверт О.В. Діяльність психолога у ході психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України: (методичні рекомендації) / Міністерство оборони України, Наук.-дослід. центр гуманітар. проблем Збройних Сил України: Київ: НДЦ ГП ЗС України. 2016, 110 с.
4. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник. Київ: ТанDEM. 2004, 656 с.
5. Burgess, L. (2017, November 28). What to know about general adaptation syndrome. Medical News Today. DOI:m <https://www.medicalnewstoday.com/articles/320172.php>
6. Kendra Cherry. Adaptation in Piaget's Theory of Development. DOI: <https://www.verywellmind.com/what-is-adaptation-2794815>

УДК 378+37.017.92

*Юрчук Л.В., к.і.н., доц.кафедри психології,
соціальної роботи та гуманітарно-
соціальних дисциплін Рівненський
інститут університету «Україна»*

НАУКОВО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА М.І. КОСТОМАРОВА У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Духовною основою розвитку української державності є усвідомлення народом власної самооцінки і самобутності, високий рівень національної гідності. В свою чергу, це зумовлюється рівнем національної самосвідомості всього народу. Заклади вищої освіти на сучасному етапі покликані формувати інтерес студентів до вітчизняної історичної минувшини.

У цьому процесі велика роль належить вивченню науково-педагогічної спадщини М.І. Костомарова, видатного історика, етнографа, фольклориста, письменника, громадського діяча. Звернення до його праць дає нам правдиве знання про особливість національного характеру українського народу, зумовлену ним специфіку політичного, економічного та культурного розвитку. Педагогічна діяльність науковця у Харкові, Рівному, Києві, Санкт-Петербурзі, свідчить, що вчений дбав про видання підручників для розвитку освіти. Перебуваючи на посаді старшого викладача історії у Рівному, магістр Костомаров М.І. прагнув пробудити й українознавчі інтереси серед місцевих гімназистів, за своїм національним складом поляків, євреїв, росіян і невеликої кількості українців.

Співпереживання, розуміння надій і сподівань українського народу, його важкого національного положення в зв'язку з остаточною втратою автономії у Російській імперії привели історика разом з Т.Шевченком, П.Кулішем та іншими членами Кирило-Мефодіївського товариства (1846-1847 рр.) до ідеї федеративного об'єднання слов'янських народів на принципах рівноправності та державного суверенітету. «Книга буття українського народу», програмний документ Кирило-Мефодіївського братства, був присвячений темі духовної спільності, християнського єднання та братерства, християнської любові. Висока духовність, на думку М. Костомарова, є гарантом збереження культури української нації. Важливим моментом «Книги буття українського народу» є те, що вчений основну увагу звернув на елемент християнськості, який становить найістотнішу рису української культури. Народ український від природи релігійний, християнський «...Бо не хотіла Україна йти слідом за поганями, а держалась Закону Божого. І кожний

чужинець, приїхавши на Україну, дивувався, що ні в одній країні в світі так щиро не моляться Богу, ніде чоловік не любив так своєї жінки, а діти – своїх батьків ...» [4, с.146].

Глибоке знання історії України, культури її народу підвело М.І. Костомарова до розуміння його самобутності. Зокрема, в опублікованій у 1861 р. статті «Дві руські народності», вчений одним з перших у вітчизняній історіографії з наукових позицій досліджує національний характер нашого народу. Звернення до етнічних витоків та культурної спадщини українського народу дало можливість досліднику виявити такі характерні риси українців як демократизм і волелюбність, поетичність і працелюбність, відзначити їх самобутність і право на державність. М. І. Костомаров на відміну від російських істориків-державників мав мужність розглядати та досліджувати історію України не як історію південної окраїни Російської імперії, а як історію самостійного народу. Тим більш, що народ у М. Костомарова виступає не як пасивний свідок дій окремих царів, воєначальників та інших вождів, а як повноправний суб'єкт історичного процесу, що в часи творчої діяльності вченого було виявом певної наукової сміливості, бо це був виклик офіційній історіографії [1, с.135].

Блискуча портретна галерея історичних діячів, створена М.І. Костомаровим в праці «Історія України в життєписах її діячів» спонукає студентів до поглибленого вивчення історичного минулого України, виховує інтерес до самостійної творчої праці [3].

Істориком були досліджені та оброблені багаточисельні історичні документи, що увійшли в багатотомне видання «Акти, віднесенні до історії Південної і Західної Росії, зібрані та видані Археографічною комісією». М.Костомаров редагував «Труди етнографічно-статистичної експедиції в Західноросійський край», спорядженої Російським географічним товариством», брав участь у пошуці та виданні інших важливих документів з історії України. Його праці характеризуються широкою проблематикою досліджень, оригінальністю висновків, мають високу наукову цінність.

Таким чином, науково-педагогічна спадщина М.І. Костомарова в умовах нашого сьогодення надає викладачам широких можливостей збагачення курсів гуманітарних дисциплін. Допомогає формувати об'єктивне відношення студентської молоді до процесу українського державотворення. Праці М.І. Костомарова залишаються цінним історіографічним явищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горохова Л.Г. До питання вивчення історичної спадщини М.І. Костомарова в курсі вітчизняної історії // Тези доповідей науково-практичної конференції «Микола Костомаров і проблеми суспільного та культурного

розвитку української нації», присвяченої 175-річчю від дня народження Миколи Івановича Костомарова. Рівне, 14-15 травня 1992 року. Рівне: РДП, РДКІ, 1992 р. – С.134-135.

2. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография / Н.И. Костомаров:К.,1989. – 457 с.

3. Костомаров Н.И. История Украины в жизнеописаниях выдающихся ее деятелей / Н.И. Костомаров (На украинском языке). Репринтне видання 1918 р.:К. Издательство «Україна». – 1991. – 493 с.

4. Петрук Н.К., Дзіковська Н.Я. Ідея духовної спільності української нації в «Книгах биття українського народу» М. Костомарова /Н.К. Петрук, Н.Я. Дзіковська Н.Я. // Тези доповідей науково-практичної конференції «Микола Костомаров і проблеми суспільного та культурного розвитку української нації», присвяченої 175-річчю від дня народження Миколи Івановича Костомарова. Рівне, 14-15 травня 1992 року. Рівне: РДП, РДКІ, 1992 р. – С.146-147.